

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ
УКРАЇНЬКА АСОЦІАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ І СПЕЦІАЛІСТІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
ПРЕДСТАВНИЦТВО МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ З МІГРАЦІЇ (МОМ) В УКРАЇНІ
ВБО «УКРАЇНСЬКИЙ ФОНД «БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ»

Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція

методичний посібник для виховної роботи з учнями
з питань протидії торгівлі людьми

9 клас

Видання третє, доповнене

УДК 37.017.4
ББК 74.200.51
0-75

Автори-упорядники:

Бойчук Н.І., Грінчук Н.М., Зимівець Н.В., Лях Т.Л., Молочний В.В., Москвіна Н.А., Петрович В.С., Руда О.В., Румак О.М., Цюман Т.П.

Рецензенти:

Безпалько О.В. – доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту психології та соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка;

Кириченко В.І. – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України.

*Схвалено Міністерством освіти і науки України до використання
у загальноосвітніх навчальних закладах, протокол № 3
від 4 жовтня 2016 р.*

Редактор: Рустасова О.В.

Дизайн видання: Юловатий В.Г.

Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : 9 клас ; наук. кер. та ред. І. Д. Звереві та Ж. В. Петрочко. – К. : ФО-П Савісько І.С., 2017. – 164 с.

Методичний посібник розроблено в рамках проекту «Попередження торгівлі людьми шляхом розвитку соціальної роботи та мобілізації громад», що впроваджений Представництвом Міжнародної організації з міграції в Україні у партнерстві з Українським фондом «Благополуччя дітей» та Західноукраїнським ресурсним центром за фінансової підтримки Швейцарської Конфедерації.

Друк матеріалів здійснено в рамках проекту «Впровадження програми з попередження торгівлі людьми в інститутах післядипломної педагогічної освіти», що реалізував Український фонд «Благополуччя дітей» у співпраці з Представництвом Міжнародної організації з міграції в Україні за фінансування Міністерства міжнародних справ Канади.

Розраховано на вчителів, соціальних педагогів, психологів, інших фахівців соціальної сфери, студентів вищих педагогічних навчальних закладів, слухачів курсів підвищення кваліфікації інститутів післядипломної педагогічної освіти, а також на всіх, хто не байдужий до проблем дітей в Україні.

ISBN 978-617-7402-12-0

УДК 37.017.4
ББК 74.200.51

© Український фонд «Благополуччя дітей»
© Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні

Всі права захищено. Відповідальність за зміст публікації несе виключно Український фонд «Благополуччя дітей». Думки, висловлені в публікації, не обов'язково співпадають з точкою зору донора.

БЛОК «СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ»

- 7   **Тема** «Життєві цінності» (частина 1)
- 20   **Тема** «Життєві цінності» (частина 2)
- 31   **Тема** «Життя як цінність» (частина 1)
- 39   **Тема** «Життя як цінність» (частина 2)

БЛОК «СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ»

- 47   **Тема** «Як будувати стосунки з іншими» (частина 1)
- 53   **Тема** «Як будувати стосунки з іншими» (частина 2)
- 62   **Тема** «Як протидіяти тиску/як сказати “ні”» (частина 1)
- 65   **Тема** «Як протидіяти тиску/як сказати “ні”» (частина 2)

БЛОК «СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ»

- 74   **Тема** «Мій добробут» (частина 1)
- 86   **Тема** «Мій добробут» (частина 2)
- 93   **Тема** «Мій професійний вибір» (частина 1)
- 105   **Тема** «Мій професійний вибір» (частина 2)
- 117   **Тема** «Мое працевлаштування»
- 130   **Тема** «Мое дозвілля»

БЛОК «СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ»

- 136   **Тема** «Суспільство і я» (частина 1)
- 142   **Тема** «Суспільство і я» (частина 2)
- 147   **Тема** «Суспільство і я» (частина 3)

ЗМІСТ ТЕМАТИЧНИХ ВИХОВНИХ ГОДИН ТА ВИМОГИ ДО ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ

Зміст матеріалу

Вимоги до рівня досягнень учнів

БЛОК 1. СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ

ТЕМА 1. Життєві цінності.

Цінності в житті людини. Духовні та матеріальні цінності; життєві цінності. Як вони впливають на моє життя сьогодні та в майбутньому.

ТЕМА 2. Життя як цінність.

Цінність людського життя. Чим цінне моє життя. Його неповторність та неповторюваність.

Учень:

розуміє:

- суть поняття «цінність» та джерела формування цінностей;
- що особисті (власні) цінності – це основа життєвого самовизначення, необхідна для повноцінного життя;
- взаємозв'язок між цінностями, поведінкою та цілями;
- цінність людського життя через призму неповторності кожної людини;
- у чому полягає філософський зміст життя;
- цінність життя через розуміння власної неповторності, визначення сенсу свого буття.

уміє:

- співвідносити свої рішення з особистими цінностями.

БЛОК 2. СТАВЛЕННЯ ДО ІНШИХ

ТЕМА 3. Як будувати стосунки з іншими.

Основи конструктивної взаємодії. Особиста відповідальність за слова та дії.

ТЕМА 4. Як протидіяти тиску/як сказати «ні».

Що таке вплив та тиск. Їх джерела. Цінності як запорука протистояння тиску та спокусам.

Учень:**знає:**

- засади та прийоми конструктивної взаємодії в різних життєвих ситуаціях.

розуміє:

- сутність понять «тиск» та «вплив» та їх джерела;
- що власні цінності – це запорука протидії тиску.

уміє:

- взаємодіяти та спілкуватися з іншими; використовувати у спілкуванні з іншими різні комунікативні позиції; протидіяти тиску та ухвалювати відповідальні рішення.

БЛОК 3. СТАВЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕМА 5. Мій добробут.

Добробут у системі людських цінностей. Розуміння добробуту. Роль грошей в житті людини. Раціональне та нераціональне використання коштів. Як будувати свій добробут.

ТЕМА 6. Мій професійний вибір.

Здібності та інтереси. Що таке професійне самовизначення. Класифікація професій. Як обрати професію. Як готуватися до оволодіння обраною професією.

ТЕМА 7. Моє працевлаштування.

Право на працю. Законодавство, що регулює право підлітка на працю. Безпечне працевлаштування. Джерела пошуку роботи. Вимоги до написання резюме.

Учень:**знає:**

- про світ професій;
- основи професійного самовизначення та складові успішного професійного вибору.

розуміє:

- роль добробуту в житті людини, залежність добробуту сім'ї від уміння її членів орієнтуватися в цінах на товари й послуги;
- роль грошей в сучасному житті та особисту відповідальність кожного за створення та зміцнення власного і сімейного добробуту;
- взаємозв'язок між особистими цілями та професійним вибором;
- механізм пошуку роботи та законодавство, що регулює права підлітка на працю;
- необхідність раціонального використання вільного часу та планування власного дозвілля.

ТЕМА 8. Моє дозвілля.

Що таке дозвілля. Які види дозвілля існують. Які можливості дозвілля є в громаді. Наслідки небезпечного дозвілля.

уміє:

- визначати мотиви, що спонукають людей купувати нові речі;
- визначати коло своїх інтересів як основу професійного самовизначення;
- самостійно формувати власні варіанти змістовної організації дозвілля;
- аналізувати місцеві можливості щодо організації дозвілля.

БЛОК 4. СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ**ТЕМА 9. Суспільство і я.**

Що таке соціальні ролі. Мої соціальні ролі. Що таке життєва позиція. Взаємозв'язок соціальної ролі та життєвої позиції. Я – свідомий громадянин. Як я можу проявити свою громадянську позицію.

Учень:**знає:**

- шляхи вияву громадянської позиції; які соціальні ролі виконують люди у своєму житті.

розуміє:

- сутність поняття «життєва позиція» та яким чином впливає життєва позиція кожної людини на виконання різних соціальних ролей;
- взаємозв'язок соціальної ролі та життєвої позиції.

уміє:

- визначати, які ролі виконує кожен учень у своєму повсякденні;
- розробляти та реалізувати соціальні ініціативи щодо профілактики торгівлі людьми.

ТЕМА: ЖИТТЄВІ ЦІННОСТІ (2 частини)

Мета: сприяти усвідомленню підлітками особистих цінностей як основи життєвого самовизначення.

- ЧАСТИНА 1 -

Завдання:

- ❖ розкрити поняття «цінність» та джерела формування цінностей;
- ❖ формувати бачення і усвідомлення учнями особистих пріоритетних цінностей, необхідних для повноцінного життя.

Ключові слова: духовні цінності, матеріальні цінності.

Матеріали та обладнання: папір і маркери або дошка і крейда, роздатковий матеріал, монети чи паперові гроші.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (3 хв.).
2. Вправа «Незакінчені речення» (7 хв.).
3. Вправа «Цінності» (10 хв.).
4. Вправа «Ціннісні орієнтації» (22 хв.).
5. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (3 хв.)

Педагог презентує тему «Життєві цінності», знайомить учнів з метою та завданнями занять.

До уваги педагога

У вступному слові потрібно нагадати школярам про тему «Розмаїття та єдність світу» (ця тема розкривалася в 8 класі), де вони знайомились з поняттям «загальнолюдські цінності», розглядаючи їх як основу для співіснування.

Педагог пропонує учням пригадати й назвати загальнолюдські цінності (права людини, гідність, доброта, любов).

III Вправа «Незакінчені речення» (7 хв.)

Педагог пропонує підліткам висловити свої міркування за методикою незакінчених речень:

- ❖ для мене має ціну те, що...
- ❖ цінністю для мене є...
- ❖ є такі речі, явища, що не мають ціни. Це...

Учні записують свої думки індивідуально в зошитах (час виконання: 2 хв).

Потім педагог зачитує початок кожного твердження, а учасники заняття по черзі пропонують свої міркування.

Запитання для обговорення:

- ❖ Що дало виконання цієї вправи?
- ❖ У чому подібність і відмінність понять «ціна» й «цінність»?

Педагог нагадує учням визначення поняття «цінності»:

Цінності – предмети і явища, або їх властивості, які мають певне значення для людини та задоволення її потреб.

III Вправа «Цінності» (10 хв.)

Наступна вправа допоможе глибше усвідомити сутність поняття «цінності».

До уваги педагога

Для виконання вправи «Цінності» необхідно підготувати:

- для першого етапу – 2 паперові купюри вартістю 1 гривня та 5 гривень;
- для другого етапу – 2 грошові одиниці вартістю 1 гривня, одна з яких буде мати не тільки вартісну цінність, а й буде цінною, наприклад, як ювілейна чи рідкісна монета.

Педагог розпочинає з того, що кладе на столі дві паперові купюри різної вартості (наприклад, 1 гривня і 5 гривень). Він запрошує бажуючого підійти до столу і пропонує йому вибрати одну з них. Після того, як учень визначився з вибором, педагог запитує, на основі чого він зробив цей вибір (більша вартість купюри).

Потім педагог кладе на стіл паперову гривню та 1 гривню – ювілейну монету. Запрошує бажуючого підійти до столу і пропонує йому вибрати одну з них. Коли учень визначився з вибором, педагог запитує, що лежить в основі його вибору.

До уваги педагога

Підсумовуючи відповідь учня, потрібно звернути увагу підлітків на тріаду, яка лежить в основі вибору: *важливість (значимість) задоволення потреби – ціль – цінність*.

Педагог пише слово «цінності» на дошці та пояснює, що поняття «цінність» має декілька значень. Одне з них – реальна вартість предмета у грошовому вираженні. Інше значення – значимість предмета для задоволення потреб людини.

У другій ситуації учасник обрав ювілейну монету, бо, наприклад, значимість для нього полягає в тому, що вона задовольняє його потребу зібрати колекцію ювілейних монет (ціль), якої він прагне; і це є цінним для нього.

Цінність – властивість чого-небудь задовольняти прагнення людини, що таким чином робить цей предмет цінним.

У широкому значенні розрізняють матеріальні та духовні цінності.

Педагог пропонує учням навести приклади того, що має цінність, але що не

можна побачити або до чого не можна доторкнутись. (Відповіді можуть бути такі: любов, чесність, дружба, доброта, працьовитість, талант тощо.)

Відповіді педагог записує на дошці.

Потім він пропонує трьом учням вибрати з цих духовних цінностей по одній і пояснити, чому вони вважають, що це важливо.

До уваги педагога

Записуючи відповіді підлітків, варто акцентувати увагу учнів, що одна і та сама духовна цінність має різну значущість для різних людей.

III Вправа «Ціннісні орієнтації»¹ (22 хв.)

Педагог говорить: «Ми з вами назвали деякі духовні цінності. Зараз ми ознайомимось з переліком, який становить основу системи ціннісних орієнтацій особистості. Така система визначає світогляд та життєву концепцію людини, чого людина прагне в житті та як ставиться до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, навіщо робить ті чи інші вчинки».

Педагог роздає учням бланки з переліком цінностей (див. Роздатковий матеріал). Просить підлітків прочитати їх, при потребі пояснює, що означають перелічені цінності.

Далі він пропонує учням вибрати (час виконання: 7 хв):

а) 10,

а потім

б) 5 цінностей і пронумерувати їх за ступенем значущості для них.

На наступному етапі педагог роздає учням по 3 маленьких аркуші паперу і пропонує написати на кожному з них по одній з найбільш пріоритетних для них цінностей.

Після цього педагог просить віддати йому по одному аркушу, на якому написано таку цінність, яку порівняно з іншими можна досить легко віддати.

Потім педагог просить учнів віддати йому ще по одному аркушу, залишивши, таким чином, листочок, де написано найбільш значущу для них цінність.

¹ В основу цієї вправи покладено методику «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіч). Інформація про неї подається в інформаційних матеріалах для педагога.

На наступному етапі педагог пропонує учням назвати ті цінності, що залишилися у кожного (відповіді записуються на ватмані чи дошці), і пояснити, чому вони залишили саме цю цінність.

До уваги педагога

На даному етапі не слід поспішати. Уважно вислухайте всіх бажаючих!

Запитання для обговорення:

- ❖ Що ви відчували, коли педагог запропонував віддати аркуш із написаною цінністю, а потім ще один?
- ❖ Яку інформацію для роздумів ви отримали, виконуючи цю вправу?
- ❖ Чому важливо в житті мати особисті цінності?
- ❖ Як ви вважаєте, під впливом чого формуються цінності? (Відповідь: сім'я, релігія, культура, друзі, засоби масової інформації тощо.)
- ❖ Чи змінюються з часом цінності? (Деякі цінності є базовими, центральними; вони практично не змінюються упродовж життя, інші ж цінності будуть трансформуватися.)
- ❖ Як ви гадаєте, як би ви проранжували такі самі цінності через 5 або 10 років?
- ❖ Як ви вважаєте, цінності впливають на поведінку людей, їхнє життя? (Цінності визначають ті мотиви, якими особистість керується в своїй поведінці стосовно себе та інших.)
- ❖ Яке значення має усвідомлення особистих цінностей для життєвого самовизначення?

До уваги педагога

Під час обговорення необхідно звернути увагу учнів на те, що цінності є важливою складовою поведінки. Вони розкривають сутнісні характеристики людини, є неповторними та унікальними, як і кожна особистість.

Не пізнавши своїх цінностей, людина не зможе визначити пріоритети, чітко сформулювати цілі своєї діяльності й усього свого життя. Усвідомлення власних цінностей дозволяє людині по-новому подивитися на себе й оточуючих і реалізувати власний творчий потенціал.

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Учні по колу продовжують незакінчене речення:

- ❖ «На сьогоднішньому занятті я дізнався / дізналася...»
- ❖ «Для мене було відкриттям...»

Педагог дає завдання учням, щоб вони запропонували батькам проранжувати цінності за аналогією до вправи «Ціннісні орієнтації», а також розповіли про свої особисті цінності, про те, яким цінностям вони навчилися у своїх батьків, які сімейні цінності хотіли б передати своїм дітям і чому саме?

До уваги педагога

Необхідно повідомити учнів про те, що на наступному занятті буде розглядатися вправа «Цінності й поведінка». Для цього необхідно переглянути пресу, книги і знайти приклади, які б підтверджували, що у поведінці людей своєрідним маяком є ті цінності, які вони сповідують.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

ЩО ДАНІ ЦІННОСТІ ОЗНАЧАЮТЬ ДЛЯ МЕНЕ

Цінність	Вибери 10 цінностей, важливих для тебе	З обраних 10 цінностей вибери 5	Спробуй пронумерувати їх за ступенем значимості
Воля			
Наполегливість			
Відвертість			
Скромність			
Здатність розуміти			
Самоповага			
Довіра			
Віра			
Краса			
Терпіння			
Сила			
Вірність			
Любов			
Ніжність			
Щирість			
Життєрадісність			
Благополуччя			
Надія			
Неординарність			

Уміння спілкуватися			
Винахідливість			
Честь			
Гідність			
Мудрість			
Друзі			
Принциповість			
Самодисципліна			
Незалежність			
Рішучість			
Прагнення до знань			
Логічність			
Практичність			
Дипломатичність			
Кохання			
Здатність мислити			
Розум			
Досконалість			
Доброта			
Совість			
Гнучкість			
Багатство			
Свобода			
Визнання			

Саморозвиток			
Реалізація внутрішніх можливостей			
Відчуття радості й повноти життя			
Відповідальність			
Здоров'я			
Гармонія в сім'ї			
Самореалізація			
Цікава робота			
Творчість			

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

Поради педагогу, як провести заняття про особисті життєві цінності

Підліткам може бути емоційно не просто обговорювати особисті й сімейні цінності.

Підкреслюйте, що особисті цінності у різних людей можуть відрізнятися. Тому немає «правильних» або «неправильних» відповідей.

Мотивуйте учасників використовувати «Я»-висловлювання.

Допоможіть підліткам під час обговорення не відчувати тиск з боку однолітків. Однак підкресліть, що це цілком нормальне явище, коли людина змінює свою точку зору на основі нової інформації.

Якщо дискусія зачіпає цінності, які є основою даної програми (наприклад, віра, надія, самореалізація), поясніть, що такі цінності розглядатимуться в цій програмі.

Підлітки можуть запитати і про Ваші особисті цінності. Ви можете розказати їм про особисті цілі та обговорити цінності, які сформувалися під впливом Ваших батьків, розповісти про цінності, що допомагали Вам у житті під час прийняття важливих рішень щодо вибору професії, освітнього фаху тощо.

Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіч)²

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовний бік спрямованості особистості й складає основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції та «філософії життя».

Найбільш поширеною є методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокіча, заснована на прямому ранжуванні списку цінностей.

М. Рокіч розрізняє два класи цінностей:

термінальні – переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути;

² Психологічні тести : у 2 т. / Під ред. А.А. Кареліна – М.: Изд. центр ВЛАДОС, 2002. – Т.1 – 312 с.

інструментальні – переконання в тому, що якийсь спосіб дій або властивість особистості є переважними в будь-якій ситуації.

Цей розподіл відповідає традиційному розподілу на цінності-цілі ті цінності-засоби.

Список термінальних цінностей:

- ❖ активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя);
- ❖ життєва мудрість (зрілість думок і здоровий глузд, що досягається життєвим досвідом);
- ❖ здоров'я (фізичне і психічне);
- ❖ цікава робота;
- ❖ краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі й у мистецтві);
- ❖ кохання (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
- ❖ матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних ускладнень);
- ❖ наявність хороших і вірних друзів;
- ❖ суспільне покликання (повага колективу, товаришів по роботі);
- ❖ пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток);
- ❖ продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
- ❖ розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
- ❖ розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);
- ❖ свобода (самостійність, незалежність у думках і вчинках);
- ❖ щасливе сімейне життя;
- ❖ щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства загалом);
- ❖ творчість (можливість творчої діяльності);
- ❖ впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).

Список інструментальних цінностей:

- ❖ акуратність (охайність), порядок у справах;
- ❖ вихованість (хороші манери);
- ❖ високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);
- ❖ життєрадісність (почуття гумору);
- ❖ старанність (дисциплінованість);
- ❖ незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
- ❖ непримиренність до недоліків у собі та інших;
- ❖ освіченість (широта знань, висока загальна культура);
- ❖ відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово);
- ❖ раціоналізм (уміння розсудливо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
- ❖ самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
- ❖ сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів;
- ❖ тверда воля (уміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами);
- ❖ терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки);
- ❖ широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати звичаї, звички, смаки інших);
- ❖ чесність (правдивість, щирість);
- ❖ ефективність у роботі (працьовитість, продуктивність);
- ❖ чуйність (дбайливість).

Цінністю методики є її універсальність, зручність та економічність у проведенні обстеження та при обробці результатів, гнучкість, можливість варіювати як списки цінностей, так й інструкції.

СЛОВО ДО БАТЬКІВ

Шановні батьки!

За плином часу дорослі рідко знаходять можливість просто навіть поспілкуватись з тим, кого вони вважають своєю найбільшою цінністю – зі своїми дітьми. Знайдіть, будь ласка, час і дайте відповідь на запитання ваших дітей: «Яким цінностям ви навчилися у своїх батьків, які сімейні цінності ви хотіли б передати своїм дітям? Чому?»

ТЕМА: ЖИТТЄВІ ЦІННОСТІ (2 частини)

Мета: сприяти усвідомленню підлітками особистих цінностей як основи життєвого самовизначення.

- ЧАСТИНА 2 -

Завдання:

- ❖ показати взаємозв'язок між цінностями, поведінкою та цілями, навчити учнів співвідносити їх досягнення з особистими цінностями.

Ключові слова: цінність, поведінка, ціль.

Матеріали та обладнання: аркуші паперу великого розміру (А-1) і маркери або дошка і крейда, аркуші формату А-4, фломастери, маркери, роздаткові матеріали «Мої цінності, мої цілі», «Як досягти мети».

ПЛАН

1. Вступ. Роздуми про домашнє завдання (10 хв.).
2. Вправа «Цінності і поведінка» (15 хв.).
3. Вправа «Мої цінності, мої цілі» (13 хв.).
4. Інформаційне повідомлення «Як досягти цілей» (5 хв.).
5. Підбиття підсумків (2 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступ. Роздуми про домашнє завдання (10 хв.)

Педагог пропонує учням поділитися думками, що виникли у них після розмови з батьками (діти запитували своїх рідних про їхні цінності; які цінності вони отримали у спадок від своїх батьків; які сімейні цінності вони хотіли б передати своїм дітям, чому).

До уваги педагога

Потрібно звернути увагу підлітків на те, що спадщина – це не тільки і не стільки матеріальні цінності, скільки духовні, загальнолюдські цінності.

Запитання для обговорення:

- ❖ Як ви вважаєте, чи важливо говорити зі своїми рідними про життєві цінності? Якщо так, чому? Якщо ні, чому?
- ❖ Що дізналися ви нового про своїх батьків?
- ❖ Чи допоможе вам ця розмова у визначенні ваших особистих цінностей?

III Вправа «Цінності та поведінка» (15 хв.)

Педагог говорить: «Цінності допомагають людям визначитись, сформувати свою поведінку». Потім наводить приклад:

Цінності Матері Терези - доброта, віра у Бога, людяність – проявлялися у її діяльності через допомогу знедоленим, створення ордену Милосердя.

На наступному етапі педагог пропонує учням подумати про свої особисті цінності, що сформувалися у них під впливом сім'ї, культури або значущих людей, як це впливало чи впливає на їхню поведінку.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи важливо аналізувати свою поведінку і співвідносити її з особистими цінностями? Чому?

Далі педагог пропонує учням продовжити речення: *«Іноді люди (підлітки) поводяться всупереч цінностям, тому що...»*

Відповіді учнів педагог записує.

Запитання для обговорення:

- ❖ Що примушує людей поводитися всупереч цінностям (люди хочуть спробувати чогось нового, привернути увагу інших, відчувають тиск із боку однолітків тощо.)?
- ❖ Чи легко відстоювати свої цінності, якщо друзі з ними не згодні?
- ❖ Що відбувається, коли ваша поведінка йде всупереч цінностям батьків (конфлікти; підлітки починають обманювати батьків; уникають відкритого обговорення будь-яких речей тощо.)?
- ❖ Що примушує людей поводитися відповідно до їхніх цінностей (приємно слідувати своїм переконанням; відчуваєш заохочення з боку батьків і дорослих тощо.)? Наведіть приклад.
- ❖ Якщо Ваші цінності і поведінка відрізняються, що необхідно переглянути – цінності чи поведінку?

До уваги педагога

Підбиваючи підсумки щодо взаємодії цінностей і поведінки, важливо відмітити наступне:

- люди поводяться у відповідності зі своїми цінностями і не роблять речей всупереч своїм цінностям;
- люди захищають свої цінності;
- люди відчувають себе винними, коли поводяться врозріз зі своїми цінностями;
- люди приймають рішення на основі своїх цінностей.

III Вправа «Мої цінності, мої цілі» (13 хв.)

Для початку педагогу можна використати фразу: «Якщо не знаєш, куди ідеш, то дійдеш до мети й навіть про це не знатимеш». Кожна людина має знати, що для неї найважливіше, а що мало важливе; має вміти визначати свої цілі і прямувати до їх досягнення. Таке прямування є джерелом задоволення, формування людини, почуття її особистої гідності.

Педагог пропонує учням заповнити анкету «Мої цінності, мої цілі» (див. Роздатковий матеріал). Робота виконується індивідуально, потрібно відповісти на 40 запитань, потім слідувати інструкції (**час виконання – 8 хв.**).

Достовірність кінцевого результату залежить від щирості та правдивості відповідей. В анкеті немає добрих та поганих відповідей. Люди відрізняються між собою, тому й результати будуть теж різні. Кожен має право власної ієрархії цінностей та індивідуальних цілей.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи пов'язані між собою цілі та цінності людини? Яким чином?

Педагог знайомить учнів з цитатою з книги «Магічні метафори» Ніка Оуена. (Книга містить 77 історій, побудованих у формі розмови двох осіб: Учня і Мага).

«Сила цінностей»

- Що таке цінності? – спитав Учень.

- Цінності – це речі, які вказують нам напрям в нашому житті.

- Як це?

- Ми володіємо прагненням рухатися до того, що ми цінуємо, і всіляко віддаляємося від іншого.

- ❖ Як ви розумієте це висловлювання?
- ❖ Яким чином кожен з вас може досягти визначених цілей?

III Інформаційне повідомлення «Як досягти цілей» (5 хв.)

Головна ознака свідомого входження в доросле життя – сформовані цінності, свідоме прийняття рішень та наявність цілей у житті людини. Цілі визначають і стратегію, і тактику поведінки людини. Вам часом важко сформулювати довгострокові цілі, звернені на себе. Тоді прислухайтеся до того, що говорять дорослі.

Ваші батьки, вчителі ставлять своїми цілями виховати вас:

- ❖ активними, самостійними громадянами;
- ❖ освіченими, інтелігентними, культурними людьми;
- ❖ турботливими сім'янами;
- ❖ професіоналами, майстрами своєї справи.

Але це «ЇХ» цілі, поки ВИ не зробите їх своїми чи САМІ не поставите власні, особисті цілі.

Щоб навчитися ставити цілі, необхідно:

- ❖ аналізувати свій минулий досвід;
- ❖ оцінити власні ресурси і резерви;
- ❖ переглянути свої життєві плани, складені у попередні роки;
- ❖ скорегувати їх і скласти нові плани;
- ❖ використовувати методи і форми досягнення намічених цілей, що виправдали себе в минулому;
- ❖ пошукати можливості застосування нових засобів реалізації життєвих цілей.

Педагог роздає учням інформаційний матеріал та пропонує ознайомитися з ним (див. Роздатковий матеріал «Як досягти цілей»).

III Підбиття підсумків (2 хв.)

Учні відповідають на запитання: «Як отримані на занятті знання стануть у пригоді у вашому подальшому житті?»

Література

1. Бевзенко Л. Життєвий успіх, цінності, стилі життя / Любов Бевзенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 4. – С. 132–151.
2. Зимівець Н. В. Життєві цінності / Н. В. Зимівець // Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посібник / наук. керівництво та редакція І. Д. Зверевої. – К., 2003. – С. 434–445.
3. Конвенція ООН з прав дитини: шляхи практичного застосування : метод. рекомендації / Християн. Дитячий Фонд. – К., 2000.
4. Корисні звички : навч. посіб. для початк. шк. з попередження вживання дітьми тютюну й алкоголю : посіб. для вчителя . – М. ; Вінниця, 2001.
5. Методика освіти «рівний – рівному» / Н. Лещук, Н. Зимівець, Т. Авельцева, Г. Ковганич, Т. Мірошниченко, О. Руда. – К., 2002. – 132 с.
6. Помиткін Е. Психологічне забезпечення духовного розвитку дитини / Е. Помиткін. – К., 2008. – 126 с.
7. Психологічні тести : у 2 т. / під ред. А. А. Кареліна. – М.: Изд. центр ВЛАДОС, 2002. – Т.1 – 312 с.
8. Хавыло А. Место и роль системы ценностных ориентаций в структуре личности и ее развитии / А. Хавыло // Психология и бизнес. – 2009.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

Мої цінності, мої цілі

Визнач, в якому порядку наступні твердження стосуються тебе.

У відповідних клітинках в колонці впиши бали від 0 до 4 за наступною шкалою:

0 балів	ні
1 бал	більше ні
2 бали	середньо
3 бали	більше так
4 бали	так

№	Вибери 10 цінностей, важливих для тебе	Бали
1.	Люблю завдання, які можу виконувати самостійно, без нагляду і наказів.	
2.	У житті варто боротися за пошану та визнання з боку інших людей.	
3.	Той, хто багато заробляє, має щастя на всі сто.	
4.	Люблю організовувати роботу інших людей.	
5.	Мрію про аплодисменти і крики «браво!».	
6.	Люблю вигадувати нові рішення.	
7.	Мені приносить задоволення подяка інших людей.	
8.	Професійна діяльність повинна давати людині можливість повного розвитку особистості.	
9.	Сімейне життя є найбільшим джерелом задоволення.	
10.	Я хочу бути експертом у вибраній професії.	
11.	Я сам собі штурман, капітан і корабель.	
12.	Я хочу визнання своєї роботи моєю сім'єю і знайомими.	
13.	Люблю дорогі та шикарні речі.	
14.	У групі я часто лідер(ка).	
15.	Моя професійна діяльність повинна давати мені можливість кар'єрного зростання.	
16.	Людина повинна бути творчою та перебувати у пошуку нового.	
17.	Люблю організовувати допомогу іншим людям.	
18.	Не можна закопувати в землю свої природні таланти.	

19.	Достаток і безпека сім'ї – це важлива для мене мета.	
20.	Основним завданням людства є розвиток науки та знань.	
21.	Самостійність в роботі для мене дуже важлива.	
22.	Люблю виконувати завдання, які користуються пошаною в суспільстві.	
23.	Найважливіше для мене – зарплата.	
24.	Краще керувати, а не бути підлеглим.	
25.	Хочу досягнути вершини.	
26.	Завжди шукаю оригінальні рішення.	
27.	Часто включаюся в роботу, пов'язану з допомогою іншим.	
28.	У роботі я повинен повністю розвинути свої можливості.	
29.	Хочу бути важливою персоною в очах моєї сім'ї.	
30.	Якщо я чимось цікавлюся, хочу знати про це все.	
31.	Самостійна робота більш цікава, ніж групова.	
32.	У житті варто добиватися професійних знань.	
33.	Перш за все я хочу бути фінансово незалежним (-ою) від інших.	
34.	Я відмінно справляюся з роллю лідера (-ки) групи.	
35.	Важливо, щоб я бачив (-ла) результати своєї роботи.	
36.	Часто намагаюся вирішити проблеми, яких не можуть вирішити інші.	
37.	Я захоплююся роботою волонтерів.	
38.	Дуже важливо реалізувати свої захоплення.	
39.	Я міг(могла) би пожертвувати цікавою професійною діяльністю заради щасливого сімейного життя.	
40.	Люблю розширювати свої знання, отримувати нову інформацію.	

Запиши отримані бали поряд з номером питання, потім склади бали в горизонтальних рядах і підсумки впиши у стовпець «СУМА»:

Номер питання	Число балів	Номер питання	Число балів	Номер питання	Число балів	Номер питання	Число балів	СУМА	Символ
1.		11.		21.		31.			А
2.		12.		22.		32.			Б
3.		13.		23.		33.			В
4.		14.		24.		34.			Г
5.		15.		25.		35.			Д

Номер питання	Число балів	Номер питання	Число балів	Номер питання	Число балів	Номер питання	Число балів	СУМА	Символ
6.		16.		26.		36.			Е
7.		17.		27.		37.			Ж
8.		18.		28.		38.			З
9.		19.		29.		39.			І
10.		20.		30.		40.			Й

Перепиши числа з колонки «СУМА», що відповідають певним символам, потім проранжуй, привласнивши найвищому балу число «1», наступному по спаданню – «2» і т.д.:

Символ	Сума	Ранг	Цінності
А			Незалежність
Б			Суспільне визнання
В			Гроші
Г			Влада
Д			Успіх
Е			Творчість
Ж			Допомога іншим
З			Особистий розвиток
І			Сімейне життя
Й			Знання

Перепиши назви, відповідні першим п'яти рангам, та сформулюй свої цілі.

Мої найважливіші цілі:

1....

2....

3....

4....

5....

Як досягти цілей?

Перший крок. Подумай і обери, якої цілі ти хотів(хотіла) би досягти в найближчому майбутньому. Наприклад, виправити погану оцінку, навчитися кататися на роликівих ковзанах, грати на гітарі, розмовляти англійською мовою.

Другий крок. Оціни свої можливості і виріши, чи зможеш ти здійснити задумане. Пам'ятай: треба ставити перед собою тільки таку ціль, яка тобі під силу сьогодні.

Третій крок. Поділи весь шлях досягнення цілі на окремі відрізки – справи. Наприклад, для виправлення низької оцінки з математики необхідно: 1)... 2)...

Четвертий крок. Визнач, по яких саме ознаках ти будеш судити про успіх.

Кроки досягнення цілі (Поради підлітку)

Ціль, якої я хочу досягти: .....

Кроки досягнення цілі на день: .....

Кроки досягнення цілі на тиждень: .....

Кроки досягнення цілі на місяць: .....

Кроки досягнення цілі на рік: .....

СЛОВО ДО БАТЬКІВ

Шановні батьки!

У відомому творі Люїса Керола «Аліса в Задзеркаллі» є багато повчального. Важко навіть сказати, для кого ця книжка написана – для дорослих чи дітей. Напевне, кожен відповідно до свого віку знайде там щось цікаве і мудре. Зараз пригадується діалог між Алісою і Чеширським котом:

- *Як мені іти? – запиталась Аліса.*
- *Це залежить від того, куди ти хочеш прийти, – відповів Кім.*
- *Я не знаю, куди мені треба прийти, – розгублено мовила Аліса.*
- *Тоді тобі все одно, куди іти, – сказав Кім.*

У нашому житті ми часто стикаємося з дилемами вибору: поведінки, рішення, діяльності чи дії тощо. Цей вибір буває нелегким через різноманітність можливих наслідків. Він ще більш ускладнюється, якщо ми не маємо хоча б якихось орієнтирів. Тому для кожної людини особливе значення мають життєві цінності, які звужують різноманіття варіантів рішень до переліку тих, які співвідносяться з важливим, значимим, пріоритетним для нас.

Життєві цінності вашої дитини лише формуються. Вона зважає всі «за» і «проти», визначає свої ідеали, аналізує наслідки компромісів, результати тих вчинків, які суперечать тим чи іншим цінностям, зокрема сімейним. Роль батьків і родичів у цей час є дуже важливою. Ваші мудрі поради, коректні зауваження, спільне обговорення різних життєвих ситуацій можуть мати справді значний вплив на світогляд дитини. Допоможіть синові чи доньці визначити, куди і як він/вона хоче йти в житті.

ТЕМА: ЖИТТЯ ЯК ЦІННІСТЬ (2 частини)

Мета: визначити цінність людського життя через призму неповторності кожної людини.

- ЧАСТИНА 1 -

Завдання:

- ❖ розкрити філософський зміст поняття «життя»;
- ❖ визначити, у чому полягає цінність людського життя.

Ключові слова: життя, цінність.

Матеріали та обладнання: фліп-чарт, великі аркуші паперу, фломастери, маркери, аркуші формату А-4.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (3 хв.).
2. Притча «Життя – найцінніший скарб» (7 хв.).
3. Мозковий штурм «Життя – це...» (8 хв.).
4. Інформаційне повідомлення «Суттєві особливості людського життя» (5 хв.).
5. Вправа «Колесо мого життя» (20 хв.).
6. Підбиття підсумків (2 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (3 хв.)

У кожного з нас життя лише одне, й кожен крок на цьому шляху – неповторний. Кожен новий день по-своєму унікальний, тому було б зовсім неправильно вважати, що є дні, якими можна не дорожити. Іноді ми вважаємо, що якесь справжнє життя ще попереду, а зараз – це тільки своєрідна прелюдія до нього. Якщо життя кожної людини по-своєму неповторне, то воно й по-своєму цікаве, незвичайне, безцінне. І потрібно замислитися про цінність життя, коли воно все ще попереду, щоб оцінити по-справжньому те, що ми маємо, й більш дбайливо ставитися до цього безцінного скарбу.

III Притча «Життя – найцінніший скарб» (7 хв.)

Педагог розповідає притчу про цінність людського життя і обговорює її з учасниками тематичного заняття (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Запитання для обговорення:

- ❖ Як ви вважаєте, чиє життя можна назвати найціннішим скарбом? Чому?
- ❖ Яку цінність має життя старшого сина? Чому?
- ❖ Чому важливо берегти своє життя?

До уваги педагога

Педагогу слід наголосити, що людина має прожити своє життя з користю для себе та інших. А тому, перш ніж ризикувати, варто подумати, чи виправданий такий ризик. Наражатися на небезпеку не потрібно, якщо є можливість її уникнути. Адже в такому випадку можна не встигнути зробити те, що планувалося.

III Мозковий штурм «Життя – це...» (7 хв.)

Педагог пропонує учням дати визначення поняття «життя» через призму власних асоціацій з цим словом. Усі без винятку варіанти записуються на окремому аркуші паперу чи дошці.

III Інформаційне повідомлення «Суттєві особливості людського життя» (5 хв.)

Своєрідним логічним продовженням попереднього виду діяльності є коротка інформація про зміст поняття «життя» як філософської, психологічної та моральної категорії. У процесі інформування педагог на окремому аркуші паперу дає визначення поняття життя:

Життя – це внутрішньо суперечливий процес, який вимагає від особистості вміння володіти собою і обставинами (див. Інформаційні матеріали для педагога).

III Вправа «Колесо мого життя» (20 хв.)

Педагог пропонує учням визначити, до чого подібне наше життя (коло). Які сфери життя людини можна визначити на цьому колі?

Далі педагог знайомить учнів із поглядом на життя канадських аборигенів. Саме вони вважали, що наше життя нагадує колесо. Воно рухається туди, куди рухаємось ми, воно таке, яким ми бачимо його. А от чи завжди воно подібне до справжнього колеса?

Педагог каже: «Намалюйте велике коло на аркуші паперу (або дошці). Намалюйте маленьке коло у центрі й позначте його як “центр”. Намалюйте 8 спиць від центру до великого кола, кожна з яких прямо протилежна іншій. Позначте кожну спицю таким чином: духовна; інтелектуальна; емоційна; фізична; соціальна; професійна; екологічна; психологічна.

Кінець та початок спиці позначте так, щоб біля центра кола були зібрані назви, що вказують на “-”, а на відстані від нього – на “+”: духовна (неактивний – активний); інтелектуальна (самовдоволений – допитливий); емоційна (нестійкий – стійкий); фізична (нездоровий – здоровий); соціальна (самотній – несамотній); професійна (незадоволений – задоволений); екологічна (небережливий – бережливий); психологічна (неадаптивний – адаптивний).

Кожна зі спиць утримує колесо у рівновазі. І кожна вимагає нашої уваги. Нам необхідно розвивати наші “спиці” рівномірно для того, щоб прожити життя гармонійно».

Завдання: створити власне колесо життя шляхом визначення своєї успішності у всіх сферах.

Запитання для обговорення:

- ❖ У якій сфері життя ви відчуваєте себе найкраще?

- ❖ Що відчуваєте ви стосовно результату вашої роботи?
- ❖ Що слід, на вашу думку, покращити? Де?
- ❖ Що необхідно змінити? Де?

До уваги педагога

Після виконання цієї вправи в учнів може виникнути неадекватна оцінка щодо сфер власного життя. Слід підвести їх до висновку: кожен віковий період життя має як свої переваги, так і слабкі сторони. Тому необхідно вміти підсилювати перші й послаблювати другі. І тільки від нас залежить успіх в усіх сферах нашого життя.

■■■ Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог зауважує, що людина творить своє життя у різних жанрах – від трагічного і драматичного до мелодраматичного чи фарсового. Вона може творити своє життя, за висловом Ліни Костенко, у «діапазоні мети та метушні». Лише людина визначає, що для неї означає жити: відмовитися від чогось, відчути живу причетність до світу; знайти своє, унікальне і неповторне місце в житті; віддавати, а не брати.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

ПРИТЧА «ЖИТТЯ – НАЙЦІННІШИЙ СКАРБ»

В одного батька було двоє синів. І ось настав час, коли кожен з них мав піти власною дорогою. Покликав їх батько до себе і каже: «Віддаю я вам усе своє багатство. Кожному даю коштовності, землі та все, що є на цих землях. Розпоряджайтеся ними, примножуйте та пам'ятайте мою настанову: найвища цінність – це життя людини. Обіцяйте мені, що будете берегти життя, як найдорожчий скарб». Сини пообіцяли та й розійшлися своїми дорогами.

Старший син, прийшовши у свої землі, одразу найняв собі найкращу охорону та велику кількість прислуги. Звелів побудувати найміцніший палац і не зводити з нього очей ні вдень, ні вночі, щоб його дорогоцінному життю нічого не загрожувало. Слуги приносили йому найкращу їжу та напої, виконували всі його забаганки. Відокремився він від усього світу, щоб ніяка хвороба чи тривожна звістка не турбували його життя – батькові ж обіцяв.

Молодший син часто обходив свої землі. Одного разу він побачив велике скупчення людей, що зібралися воювати між собою. Він запитав у них: «Чому ви вирішуєте свої проблеми насиллям? Ви ж маєте змогу все обговорити та домовитись». «А ми про це ніколи й не думали. Бійкою все вирішували наші батьки, діди і прадіди, тому й ми так робимо. А й справді, чому не домовитись»? Війна закінчилася, навіть не розпочавшись, а вдячні матері та жінки кинулись до ніг молодшого сина, дякуючи за збережене життя їхніх синів і чоловіків.

Попрямував він далі. Незабаром його очам відкрилася жадлива картина. Змарнілі, обідрані люди жебракували на дорозі, ведучи за собою малих, немічних, голодних дітей. «Що змусило вас так жити?», – запитав їх. І люди розповіли, як жили вони колись у прекрасному місті, поряд з яким була повноводна ріка, зеленів чудовий ліс, повний різноманітної живності. Та сталося так, що для своїх потреб люди вирубали всі дерева. Кудись зникла вся живність, мисливці вже нічого не приносили з полювання. Згодом пересохла й річка, що витікала десь із лісу. На місто весь час налітав буревій, родючі землі перетворилися на пустир. Не стало ні їжі, ні води. Прекрасне місто почало перетворюватися на пустелю, в якій неможливо жити. «Спробуймо всі разом відродити ліс і річку, та і все місто!» – вигукнув молодший син. За його прикладом люди почали насаджувати дерева, пізніше туди повернулися тварини і птахи. Десь у глибині лісу задзюрчав струмок, поступово перетворюючись у річку, переповнену рибою.

Ожила природа навколо міста, щедро обдаровуючи всіх своїми плодами. Повернулось до людей життя, не боялись вони вже за майбутнє своїх дітей.

З того часу в цих землях усі живуть у мирі, любові, достатку, бо молодший син й інших навчив батьківської мудрості.

Докотилася звістка про долю синів до батька. «Лише один з моїх синочків правильно зрозумів мою настанову», – із жалем промовив він.

А люди й досі в тих землях пам'ятають про життя одного із синів, ще й своїм дітям переказують, а про життя іншого й згадки не залишилося.

СУТТЄВІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ

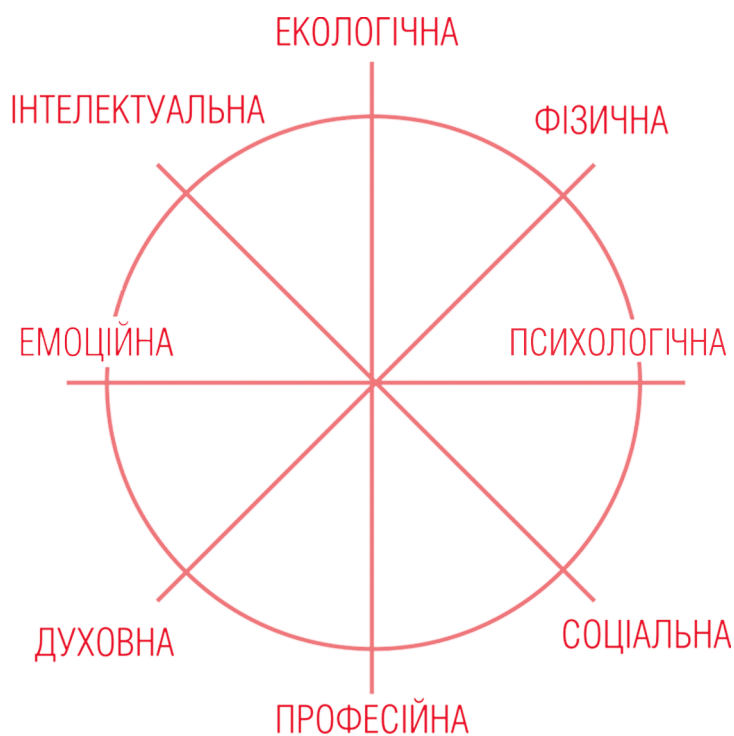
XX століття з разючою очевидністю виявило хиткість, вразливість людського існування, і тому поняття «життя» посіло центральне місце, перетворилось на вихідний пункт усієї дійсності та всіх світоглядних міркувань і оцінок – філософських, психологічних, моральних, художніх. Вічні питання людини – **де я? що я є? навіщо я?** – постали з новою силою. Але сучасну людину, на відміну від людини часів Іммануїла Канта, цікавлять вже не тільки питання **що я можу знати? що я повинен робити? на що я можу сподіватись?..** Таким чином, можна сказати, що гамлетівське запитання «Бути чи не бути?» трансформувалось у роздуми, **як бути та яким бути, як прожити своє життя, якими цінностями його виміряти.** Для того, щоб знайти правильні відповіді на ці питання, слід з'ясувати суттєві особливості людського життя, які визначають певні орієнтири життєтворчості, висувають певні вимоги, обмеження щодо стратегії будування життя. Перша найістотніша особливість людського життя – суспільного та індивідуального – полягає в тому, що воно розгортається у соціокультурному середовищі. Людському життю внутрішньо властива потреба в орієнтації, так само як, наприклад, мореплавець не може обійтись без засобів орієнтації у просторі та часі, так і людина, свідомо чи несвідомо, спирається на певні орієнтири, реалізуючи властиву їй свободу вибору. Як мореплавець не може орієнтуватись по зорях, які падають, так і людина не може спиратись на певні орієнтири, якщо останні не мають відповідного підґрунтя. Вона намагається визначити межу дозволеного чи недозволеного, можливого чи неможливого, бажаного чи небажаного. Справді, спираючись на зовнішні авторитети, людина не може набути справжньої свободи й завжди ризикує «впасти», якщо керуючий нею авторитет буде зруйнований. Тому людина сама мусить стати для себе авторитетом. Але не таким, який дозволяє будь-яке свавілля, а таким, який зростає на

внутрішній автономії – як взаємозв'язку внутрішньої незалежності та самозаконності. В людському житті немає нічого раз і назавжди гарантованого. З моменту народження людина напевне має лиш одне – можливість стати людиною. Людина – це безперервне зусилля бути самою собою, тобто вона вільна в тому, бути їй людиною чи ні, якою та як нею бути. Так само і життя людини – це безперервне зусилля залишатись живою, зусилля, спрямоване на те, щоб не перетворитись на порожню оболонку, на «зомбі», дії якого запрограмовані кимось іншим. Цю особливість людського життя грузинський філософ Міраб Мамардашвілі називає «гордовитим надбанням буття». Отже, людське життя під кутом зору його проблематичності постає як активно творчий процес, спрямований на відкриття унікального, неповторного в собі та реалізацію цього у власному житті, що потребує безперервних особистих зусиль.

КОЛЕСО ЖИТТЯ

ТЕМА: ЖИТТЯ ЯК ЦІННІСТЬ (2 частини)

Мета: визначити цінність людського життя через призму неповторності кожної людини.

- ЧАСТИНА 2 -

Завдання:

- ❖ допомогти учням усвідомити цінність життя через розуміння власної неповторності, визначення сенсу свого буття.

Ключові слова: життя, цінність, неповторність, сенс буття.

Матеріали та обладнання: фліп-чарт, великі аркуші паперу, фломастери, маркери, аркуші формату А-4.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (3 хв.).
2. Вправа «Аукціон» (25 хв.).
3. Притча «Який слід повинна залишити людина на Землі?» (5 хв.).
4. Вправа «Я – подарунок для людства» (10 хв.).
5. Підбиття підсумків (2 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (3 хв.)

Педагог зазначає, що життя людині дається тільки раз і немає змоги повторно його прожити, змінити те, що вже було зроблено. Тому важливо цінувати кожну мить свого життя, використовувати ті можливості, які воно пропонує і, водночас, пам'ятати про те, що корисного ми можемо зробити для себе та людства.

III Вправа «Аукціон» (25 хв.)

Перед початком вправи педагог роздає учням по 10 жетонів і просить їх написати на кожному з них своє прізвище. Далі він наголошує на тому, що жетон – це частинка кожного з учасників – одна десята їх часу, енергії, засобів, інтересів, індивідуальності. На час вправи ці жетони будуть рівнозначні сумі тих якостей та можливостей, які складають людську особистість.

Далі відбувається процедура «продажу». На аукціон педагог виставляє відразу два лоти. Завдання підлітків: вибрати один із них або не придбати жодного. Ні в якому випадку не можна купити два «товари» з однієї «пропозиції». За кожну покупку учасники повинні віддати педагогу певну кількість жетонів, натомість він дає їм відповідну картку із придбаним «товаром». Після того, як жетони закінчатся, учні більше нічого не зможуть придбати.

Додаткові умови:

- ❖ купити кожну річ можна тільки в той момент, коли вона виставляється на аукціон;
- ❖ на останній жетон можна придбати будь-який із запропонованих лотів.

До уваги педагога

Педагог не повідомляє учасникам, яка кількість лотів виставляється на аукціон. Він може лише закликати бути виваженими та розсудливими, оскільки після того, як аукціон закінчиться, а жетони залишаться, учасники нічого не зможуть придбати або ж навпаки, потративши всі «гроші» спочатку, можна не купити необхідної речі.

Після того, як на аукціон буде виставлено два лоти: **здорова сім'я та всесвітня слава**, і учасники зроблять свій вибір, ведучому варто оголосити, що ті, хто

обрав здорову сім'ю, отримують у нагороду два додаткових жетони.

Ще одна несподіванка для учасників. Ті, хто із двох «товарів» (**п'ять років фізичної насолоди та повага й любов до вас зі сторони тих, кого ви більш за все цінуєте**) обере перший, повинні будуть заплатити ще один жетон (якщо вони в них ще залишилися), оскільки є речі, за які людям іноді приходиться платити дорожче, ніж вони на це розраховують.

Запитання для обговорення:

- ❖ Якою покупкою ви більш за все задоволені?
- ❖ Чи шкодуєте ви за тим, чого не придбали? І за чим саме?
- ❖ Які із правил гри вам би хотілося змінити?
- ❖ Які висновки вам вдалося зробити після виконання цього завдання?

До уваги педагога

Після обговорення аукціону педагогу варто наголосити на тому, що те, як ми витрачаємо свій час, зусилля і можливості у реальному житті, дозволяє достатньо об'єктивно говорити про наші справжні цінності. І правила даної гри досить реалістично відображають людське життя, а саме: ми не можемо зробити двічі один і той самий вибір, як не можемо «відмінити» наслідки раніше прийнятого рішення; не можемо досягнути всього відразу чи скористатися всіма можливостями одночасно. Людина не знає наперед, з чого їй прийдеться вибирати в майбутньому. До того ж, завжди будуть обмежені час, можливості, гроші, інтереси. За все, що людина обирає, їй потрібно платити ціну, яка у багатьох випадках більша за ту, яка передбачалася. Тому, **жити потрібно сьогодні, використовувати можливості, які дарує життя, і робити все для того, щоб і тим людям, які поруч, теж було добре.**

IIIІ Притча «Який слід має залишити людина на Землі?» (5 хв.)

Педагог розповідає учням притчу (див. Інформаційні матеріали для педагога) та обговорює її з ними.

Запитання для обговорення:

- ❖ Що людині потрібно зробити, щоб про неї пам'ятали?
- ❖ Чого вчить дана притча?

До уваги педагога

Педагог має зосередити увагу учнів на тому, що кожна людина може продовжити себе у власних творіннях: книгах, піснях, картинах, речах, у хороших вчинках та діях. І лише тоді, коли людина є не просто споживачем надбаних людством благ, а долучається до їх створення, вона є цінністю для суспільства.

III Вправа «Я – подарунок для людства» (10 хв.)

Педагог наголошує учням, що кожна людина – неповторна, унікальна, зі своїми почуттями, думками, здібностями. Тому кожен з нас може використати свої можливості, потенціал, який робить його несхожим на інших для того, щоб залишити свій слід на Землі. І в цьому – цінність нашого життя.

Далі він пропонує учням подумати над тим, у чому полягає їх унікальність, а значить і цінність, та аргументувати свої твердження, продовжуючи фразу: «Я - подарунок для людства, оскільки я...» Після відведеного на роздуми часу кожен з учнів за бажанням висловлюється.

Запитання для обговорення:

- ❖ Як ми ставимося до речей, які є для нас особливо дорогими (цінними)?
- ❖ Чому ми повинні цінувати своє життя?

До уваги педагога

Педагог має підвести учнів до висновку про те, що у кожного з нас є багато якостей, талантів, достоїнств, за які ми себе цінуємо. А тому потрібно берегти та примножувати те, що для нас є найдорожчим, і водночас те, що є найдорожчим для інших людей.

III Підбиття підсумків (2 хв.)

На завершення педагог говорить: «Римський імператор Марк Аврелій, котрий жив у II ст. до н. е., прославився не стільки тим, що був імператором і правив «вічним Римом», скільки своїми роздумами про життя, серед яких є й такий: «Живи так, немовби ти зараз повинен розпрощатися з життям, немовби час, залишений тобі, є несподіваним подарунком».

Педагог пропонує учням пошукати у газетах статті, які розповідають про ситуації визнання, пошани і захисту цінності людського життя.

Література

1. Анн Л. Ф. Психологический тренинг с подростками / Л. Ф. Анн. – С-Пб. : Питер, 2003. – 272 с.
2. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Зверевої. – К., 2003. – С. 738–749.
3. Люшер М. Шесть стилей жизни / Макс Люшер // Неведомый мир. – 2006. – № 5. – С. 28–33.
4. Мистецтво життєтворчості особистості : наук.-метод. посіб. : у 2 ч. / ред. рада: В. М. Доній (голова), Г. М. Несен (заст. голови), Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков (кер. авт. колективу) [та ін.]. – К., 1997. – Ч. 1: Теорія та технологія життєтворчості. – 392 с.
5. Моделювання та впровадження програм щодо здорового способу життя : метод. матеріали для тренера / під заг. ред. І. Зверевої, Г. Лактіонової. – К., 2002. – 55 с.
6. Трунёв С. И. Жизнь как ценность: проблемы и противоречия / С. И. Трунёв // Философия и общество. – 2008. – № 4(52).
7. Ярощик Н. П. Жизнь – это гармония: какие желания человека оказывают тормозом его духовного становления / Н. П. Ярощик, В. В. Ярцев // Природа и человек. – 2007. – № 1. – С. 76–78.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

Притча «Який слід має залишити людина на Землі?»

Старий Майстер звів кам'яний будинок. Став осторонь і милується. «Завтра в ньому оселяться люди», – думає з гордістю. А в цей час біля будинку грався хлопчик. Він стрибнув на сходинку й залишив слід своєї маленької ніжки на цементі, який ще не затвердів.

– Для чого ти псуєш мою роботу? – сказав з докором Майстер.

Хлопчик подивився на відбиток ноги, засміявся й побіг собі.

Минуло багато років. Хлопчик став дорослим чоловіком. Життя його склалось так, що він часто переїздив з міста до міста, ніде довго не затримувався, ні до чого не прихилився – ні руками, ні душею. Прийшла старість. Пригадав старий чоловік своє рідне село на березі Дніпра. Захотілося йому побувати там. Приїхав на батьківщину, зустрічається з людьми, називає своє прізвище, але всі знизують плечима – ніхто не пам'ятає такого..

– Що ж ти залишив після себе? – запитує у старого чоловіка один дід. – Є в тебе син чи дочка?

– Немає в мене ні сина, ні дочки.

– Може, ти дуба посадив?

– Ні, не посадив я дуба...

– Може, ти поле засіяв?

– Ні, не засіяв я поля...

– То, мабуть, ти пісню склав?

– Ні, й пісні я не склав.

– То хто ж ти такий? Що ж ти робив усе своє життя? – здивувався дід.

Нічого не міг відповісти старий чоловік. Пригадалася йому та мить, коли він залишив слід на сходинці. Пішов до будинку. Стоїть той, наче вчора збудований, а на найнижчій сходинці – закам'янілий відбиток хлопчикової ніжки.

– Ось і все, що залишиться після мене на Землі, – з болем подумав старий чоловік. – Але цього ж мало, дуже мало... Не так треба жити...

ДЕМОНСТРАЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ ДО ВПРАВИ «АУКЦІОН»

<i>Здорова сім'я</i> (3 жетони)	<i>Всесвітня слава</i> (3 жетони)
<i>Квартира або будинок</i> (1 жетон)	<i>Новий спортивний автомобіль</i> (1 жетон)
<i>Можливість поїхати на заробітки за кордон</i> (2 жетони)	<i>Повага та любов тих, кого ви цінуєте</i> (2 жетони)
<i>5 років фізичної насолоди</i> (2 жетони)	<i>Радість спілкування з родиною</i> (2 жетони)
<i>Чиста совість</i> (2 жетони)	<i>Вміння досягати успіху в усьому</i> (2 жетони)
<i>«Чудо» для коханої людини</i> (2 жетони)	<i>Один справжній друг</i> (2 жетони)
<i>Можливість змінити будь-яку рису своєї зовнішності</i> (1 жетон)	<i>Можливість заново пережити будь-яку подію минулого</i> (2 жетони)
<i>Популярність в колі знайомих протягом 2 років</i> (1 жетон)	<i>Оплачений відпочинок в будь-якій країні світу</i> (1 жетон)
<i>Хороша освіта</i> (2 жетони)	<i>Підприємство, що приносить прибуток</i> (2 жетони)

||| СЛОВО ДО БАТЬКІВ

Шановні батьки!

Підлітковий вік характеризується нестабільністю емоційної сфери і поведінки. Відбувається усвідомлення дітьми себе як особистостей, визначення ними життєвих цінностей та орієнтирів, ставлення до себе, до людей, формуються засади поведінки у соціумі. Зазнає постійних змін самооцінка. При цьому вона часто сягає крайнощів: «Я найкращий у світі, маю на все право і не маю жодних обмежень» і – «моє життя нічого не варте, я нікому не потрібен, мені нічого не потрібно». У цей час для дитини важливо відчувати дружню підтримку. Очевидно, найкраще, коли джерелом розуміння, співчуття і порад будуть батьки. Спостерігайте за своїми сином чи донькою, щоб вчасно відчувати і відреагувати на «нездорове» напруження. Поясніть дитині, що зміна її емоційних станів є природнім явищем; дайте їй зрозуміти, що вона важлива для вас і для сім'ї такою, якою вона є; що з плином часу проблеми вирішуються і все стає на свої місця, головне – не впадати у відчай і не втрачати віри. Звертайте увагу на її сильні, позитивні сторони...

ТЕМА: ЯК БУДУВАТИ СТОСУНКИ З ІНШИМИ (2 частини)

Мета: формувати вміння конструктивної взаємодії.

- ЧАСТИНА 1 -

Завдання:

- ❖ визначити засади конструктивної взаємодії;
- ❖ вчити підлітків прийомам конструктивної взаємодії в різних життєвих ситуаціях.

Ключові слова: спілкування, взаємодія.

Матеріали та обладнання: папір А-4, фломастери або кольорові олівці.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (3 хв.).
2. Вправа «Малюнок вдвох» (12 хв.).
3. Бесіда «Навички спілкування» (5 хв.).
4. Вправа «Два завдання для одного» (10 хв.).
5. Історія «Два горобчики» (3 хв.).
6. Вправа «Постав себе на місце іншого» (10 хв.).
7. Підбиття підсумків (2 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (3 хв.)

Педагог пропонує підліткам подумати, що вони вкладають у поняття «стосунки з іншими». Підсумовуючи їхні висловлювання, говорить про те, що варто завжди пам'ятати одне з головних правил людських взаємовідносин, яке ще задовго до Ісуса Христа проповідував Заратустра: «Стався до людей так, як би ти хотів, щоб вони ставились до тебе».

Отже: стосунки з іншими чи соціальні зв'язки – це сукупність зв'язків, які можуть виникати між окремими людьми чи групами людей у процесі спілкування в мікросоціумі. В свою чергу мікросоціум – це той невеличкий світ, який оточує кожного з нас, – сім'я, друзі, знайомі тощо.

III Вправа «Малюнок вдвох» (12 хв.)

Педагог об'єднує підлітків у пари. Кожній парі дає аркуш паперу А-4 і олівці (контрастні) та пропонує мовчки намалювати малюнок (**час виконання: 5 хв.**).

По закінченню роботи педагог показує малюнки групі і запитує:

- ❖ Що це було – діалог чи монолог?
- ❖ Які враження виникли від малюнку?
- ❖ Хто яким кольором малював? та ін.

Запитання для обговорення:

- ❖ Як ми спілкуємось?
- ❖ Чи завжди ми звертаємо увагу на співрозмовника?
- ❖ Чи вміємо взаємодіяти?

III Бесіда «Навички спілкування» (5 хв.)

Педагог зазначає: «Чи стосунки починаються, тривають, чи перериваються – здебільшого залежить від навичок спілкування. Стосунки, які є необхідними для того, щоб жити плідно і щасливо, втрачаються, коли не набуто основних навичок спілкування».

Запитання для обговорення:

- ❖ Для чого люди спілкуються?
- ❖ Чи важливою для нас є взаємодія?
- ❖ Що впливає на ставлення оточуючих до нас?
- ❖ Як ми можемо самі впливати на формування стосунків з іншими?
- ❖ Що заважає підтримувати хороші стосунки і що допомагає?

Педагог підсумовує:

«Навички спілкування дають можливість знайомитися, встановлювати і підтримувати стосунки. Вдосконалювати ці навички слід постійно. Стосунки ніколи не є фіксованими; вони змінюються безперервно у відповідь на зміни в людях, які до них причетні, і ситуацій, в яких вони опиняються. Ті, з ким ви взаємодієте, не вирізьблені з каменю; щодня ви зустрічаєте нових людей, які можуть стати вам знайомими, близькими друзями. Навички спілкування не є сталими, вони змінюються постійно, залежно від того, з ким ви взаємодієте, власного настрою і ситуацій, в яких ви опиняєтесь. Таких навичок ніколи не буває надміру, і межі їх удосконалення просто не існує».

До уваги педагога

Під час бесіди важливо підвести підлітків до розуміння того, що ми самі будемо свої стосунки з іншими, від нас залежить, якими вони будуть. Ми самі можемо впливати на свої стосунки з людьми.

III Вправа «Два завдання для одного» (10 хв.)

Педагог пропонує підліткам об'єднатися у трійки (при цьому можна використати картки з намальованими символами – ті, хто отримав однакові символи, утворюють трійку), а потім розподілити між собою ролі. Один учасник буде виконувати роль «А», другий – «Б», третій – «В». Педагог дає інструктаж кожній групі окремо: групі «Б» – пересадити «В» на інший стілець, групі «А» – вивести «В» з класу, а групі «В» – слухатися і виконувати, що скажуть (**час виконання: 2 хв.**).

Запитання для обговорення:

- ❖ Кому вдалося виконати завдання?
- ❖ Як вам вдалося? Що допомогло?
- ❖ Чому не вдавалося? Що заважало?

До уваги педагога

Педагог підводить підлітків до думки, що вони могли просто домовитись між собою, а потім, знаючи яке завдання отримав кожен, по черзі виконати і одне, і друге. Так часто буває і в житті, коли ми не говоримо про свої наміри або дії друзям, дорослим у надії, що нас і так зрозуміють. І часто через елементарне невміння спілкуватися, навіть на побутовому рівні, виникають конфлікти. І ми в стосунках з друзями вдаємось до хитрощів, обману. І таким чином псуємо ці стосунки.

III Історія «Два горобчики» (3 хв.)

Педагог розповідає підліткам історію:

«Два горобчики спокійно сиділи собі на дереві. Один з них – на вершечку, а другий – нижче. Через якийсь час горобчик, що сидів на вершечку, щоб якось почати розмову, сказав:

– Яке гарне це зелене листя!

Горобчик, що сидів нижче, зрозумів ці слова як виклик і роздратовано відповів:

– Чи ти сліпий? Хіба не бачиш, що воно сіро-біле?

– То ти сліпий! Листя – зелене!

Горобчик знизу, певний, що правда на його боці, в'їдливо зацвірінкав:

– Закладаюсь пір'ям мого хвоста, що листя – сіро-біле. Ти нічого не розумієш! Ти – дурний!

Горобчик, що сидів на вершечку, розсердився і зі всієї сили кинувся на свого ворога, щоб відповісти. Але перш, ніж почати двобій, вони обидва поглянули вгору.

Горобчик, що злетів з вершечка, здивовано скрикнув:

– Дивись, дивись! Листя справді сіро-біле!

А потім додав:

– А ходи зі мною на вершечок.

Вони полетіли на вершечок і разом скрикнули:

– Дивись, дивись! Листя – справді – зелене!»

Педагог просить підлітків поділитися враженнями від почутої історії. Висновком до обговорення історії може бути народна мудрість: «Не осуджуй нікого, якщо ти не йшов хоч годину в його чоботях».

III Вправа «Постав себе на місце іншого» (10 хв.)

Педагог пропонує сісти зручно, заплющити очі і згадати свій недавній конфлікт із другом. Уяви свого друга. Подумки запитай в нього, яке враження склалося від спілкування з тобою? Подумай, що б міг сказати про тебе твій співрозмовник? Потім програв у уяві всю цю бесіду так, щоб у твого друга залишились приємні враження від спілкування.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи вдалося тобі це зробити?
- ❖ Як ти це зробив?
- ❖ Що змінилося?

Педагог підводить підлітків до висновку, що в стосунках з іншими ми повинні передбачати реакцію на наші дії й не допускати конфліктів.

III Підбиття підсумків (2 хв.)

Педагог пропонує проаналізувати свої стосунки з друзями, дорослими. Чому ці стосунки псуються? Що можна зробити, щоб покращити стосунки з іншими?

Педагог радить підліткам переглянути художній фільм «Вам і не снилось», проаналізувати, чому саме так склалися стосунки між підлітками, підлітками та дорослими.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

ЕФЕКТИВНІСТЬ У СТОСУНКАХ МІЖ ЛЮДЬМИ

Ефективність нашої поведінки значною мірою залежить від того, наскільки ми усвідомлюємо свої дії, почуття і думки. Водночас наше самоусвідомлення залежить здебільшого від отримання нами зворотнього зв'язку від інших людей, а якість зворотнього зв'язку, який ми отримуємо, залежить переважно від того, наскільки ми відверті з ними. Щоб поліпшити наші стосунки з людьми, потрібно усвідомити наслідки своєї поведінки й вирішити, чи ці наслідки відповідають нашим намірам.

Ефективність у взаємодії може визначатися як той ступінь, у якому наслідки нашої поведінки збігаються з нашими намірами.

Коли ми взаємодіємо з іншою людиною, ми неодмінно здійснюємо на неї певний вплив, стимулюємо якісь ідеї, справляємо певне враження чи викликаємо почуття. Іноколи ми справляємо таке враження, на яке сподіваємося, але іноді ми бачимо, що люди реагують на нашу поведінку зовсім не так, як нам би цього хотілося. Наша здатність ефективно взаємодіяти залежить від нашого вміння ефективно повідомляти про те, що хочемо передати, створювати те враження, яке бажаємо, впливати на іншу людину так, як намагаємося.

ТЕМА: ЯК БУДУВАТИ СТОСУНКИ З ІНШИМИ (2 частини)

Мета: формувати вміння конструктивної взаємодії.

- ЧАСТИНА 2 -

Завдання:

- ❖ оволодіти навичками взаємодії та спілкування з іншими на достатньому рівні;
- ❖ вчити використовувати в спілкуванні з іншими різні комунікативні позиції.

Ключові слова: комунікативні позиції, рівні спілкування.

Матеріали та обладнання: дошка чи фліп-чарт, картинки (болото, заєць, квітка, мурашник, лев, мишка, сонечко, метелики, журавель), клей, папір формату А-4, маркери, кольоровий папір.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Вправа «Комунікативні позиції» (6 хв.).
3. Вправа «Тиск» (5 хв.).
4. Вправа «Сім рівнів спілкування» (5 хв.).
5. Вправа «Будуємо місто» (25 хв.).
6. Підбиття підсумків (2 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог нагадує про те, що на минулому занятті йшлося про стосунки з людьми. Чи допомогло заняття проаналізувати свої стосунки з іншими? Як саме? Педагог підводить підлітків до думки, що ми самі відповідаємо за свої стосунки і від кожного з нас залежить, якими вони будуть.

III Вправа «Комунікативні позиції» (6 хв.)

Педагог об'єднує учнів у пари і пропонує поспілкуватися один з одним про цікавий випадок з дитинства.

Умови виконання вправи – спілкування має відбуватися в різних позиціях:

- ❖ сидячи один навпроти одного (2 хв.);
- ❖ один сидить, другий стоїть (2 хв.).

Запитання для обговорення:

- ❖ В якій позиції ви почували себе некомфортно?
- ❖ В якій позиції вам було спілкуватися найзручніше?
- ❖ Що ви зрозуміли після виконання вправи?

III Вправа «Тиск» (5 хв.)

Педагог пропонує учням стати парами один напроти одного і доторкнутися долонями. Хтось може тиснути більше на долоні іншого, хтось менше. Потім педагог просить не тиснути на долоні один одному, а разом виконати спільні рухи долонями. По завершенні вправи педагог проводить обговорення:

- ❖ Які відчуття виникали у вас під час виконання вправи?
- ❖ У якій ситуації було приємно?
- ❖ У якій ситуації ви відчували дискомфорт? Чому?
- ❖ Чи відчували ви, наскільки приємно взаємодіяти на «рівних», а не домагатись переваги?

Педагог підводить учнів до думки, що спільна діяльність на «рівних» дає більше переваг, ніж боротьба за комунікативне лідерство. Тиск на партнера, позиція «над» може викликати у нього реакцію непоступливості, обурення.

III Інформаційне повідомлення «Сім рівнів спілкування» (5 хв.)

Педагог розповідає підліткам про те, що встановлюючи стосунки з іншими, ми використовуємо різні рівні спілкування. Психологами визначено сім рівнів спілкування.

I-й рівень – найнижчий; це рівень примітивного спілкування, рівень базарної суперечки. Педагог прикріплює картинку, на якій зображене болото, і говорить про те, що хороших стосунків від спілкування на такому рівні не буває.

II-й рівень спілкування – рівень масок. Педагог вішає над «болотом» картинку «лев» та «зайчик» і пояснює, що часом люди надягають на себе маски, щоб здаватися іншими. Так, під маскою лева може ховатися мишка, тобто людина боязка, нерішуча, і навпаки, під маскою зайчика може ховатися людина хитра, підступна. Цей рівень спілкування теж є недостатнім.

III-й рівень спілкування – стандартизований. Педагог прикріплює картинку, на якій зображено равлик, і пояснює, що це рівень спілкування, коли ми хочемо – спілкуємось, хочемо – ні. Наприклад, ми приходимо на вечір, де багато незнайомих людей. Ми можемо спілкуватися, втім завжди є можливість «сховатися, як равлик, в свою хатку». Це рівень допустимий при спілкуванні з малознайомими людьми.

IV-й рівень спілкування – конвенційний. Педагог прикріплює малюнок, на якому зображений журавель і квітки. І пояснює, що це – рівень спілкування, коли спілкуються тільки у справах. Це рівень достатнього спілкування. Ніхто не зачіпає особистих інтересів іншого.

V-й рівень спілкування – діловий. Педагог прикріплює картинку, на якій зображено мурашник, і пояснює, що кожен виконує свою роль заради якоїсь мети. Цей рівень забезпечує належне спілкування і зустрічається в школі, на роботі.

VI-й рівень спілкування – ігровий. Педагог прикріплює метеликів. Це рівень, який може бути між друзями, які все знають один про одного, розуміють натяки, жарти.

VII-й рівень спілкування – духовний. Педагог прикріплює картинку із зображенням сонечка і говорить про те, що цей рівень спілкування зустрічається між найближчими друзями, які можуть розповісти один одному все, навіть найпотаємніше. Проте, цей рівень можна зустріти і між незнайомими, наприклад, у поїзді, коли люди розповідають історії з особистого життя, про які не знають навіть їхні близькі друзі. Як ви думаєте, чому?

У кінці інформаційного повідомлення педагог зазначає: «Слід пам'ятати, що дуже легко скотитися на примітивний рівень спілкування, а піднятися – важко. Тож, коли ви будете свої стосунки з іншими, пам'ятайте про це».

III Творчий проект «Будуємо місто» (25 хв.)

Педагог пропонує побудувати місто. Для цього кожен має вирізати з кольорового паперу свій будинок (із аркушу паперу формату А-4). Підлітки об'єднуються у три групи – три міста. Кожній групі видається ватман, маркери, клей, кольоровий папір тощо. Педагог наголошує, що на території міста можна розташовувати вулиці із будинків кожного учасника, громадські заклади, парки та ін. Нагадує, що між будинками мають бути різноманітні комунікації (соціальні зв'язки). Таким чином виникає місто, де всі разом живуть і взаємодіють.

До уваги педагога

Виконання даного творчого проекту потребує попередньої підготовки. Перед початком заняття педагог обирає трьох учнів-помічників. Вони мають під час створення творчого проекту відігравати роль осіб, які чинять тиск на інших (нав'язують свою думку, не погоджуються з груповим рішенням щодо концепції побудови міста тощо).

Запитання для обговорення:

- ❖ Що допомагало при будівництві міста?
- ❖ Що заважало? Чому?
- ❖ Як ви думаєте, з якою метою ми виконували цю вправу?

III Підбиття підсумків (2 хв.)

Педагог підводить підлітків до думки, що всі ми по-різному поведимось, по-різному діємо в тій чи іншій ситуації, бо всі ми є різними. Проте кожна людина вимагає того, щоб до неї ставилися з повагою, бо кожен з нас – єдиний і неповторний. Заважає будувати стосунки зверхність, неповага, а головне – тиск і насильство стосовно іншого.

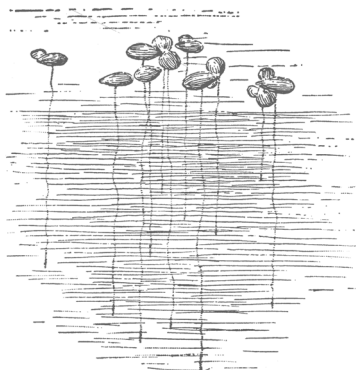
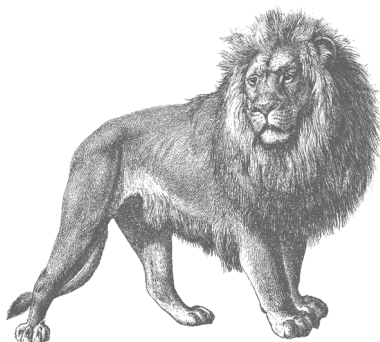
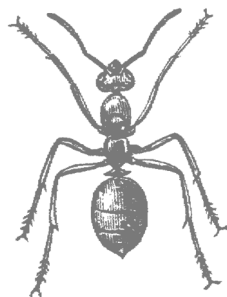
Література

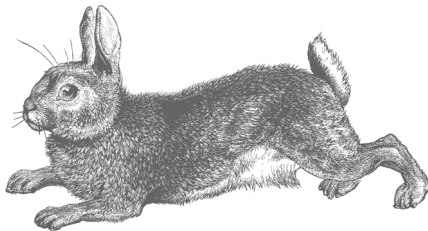
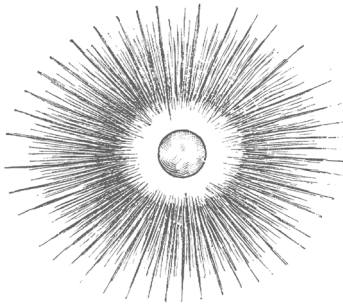
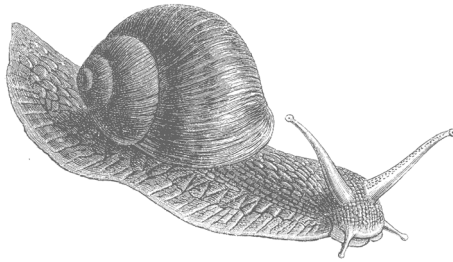
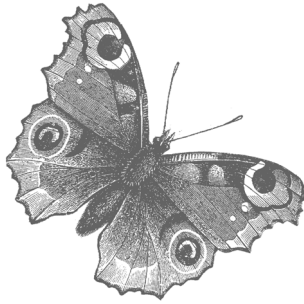
1. Гольдштейн А. Тренінг умінь спілкування: Як допомогти проблемним підліткам / А. Гольдштейн, В. Хомик ; пер. з англ. В. Хомика. – К. : Либідь, 2003. – 520 с.
2. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман ; пер. с англ. А. Д. Ковалёва. – М. : КАНОН-Пресс-Ц : Кучково поле, 2000. – 304 с.
3. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посіб. / наукове керівництво та редакція І. Д. Зверевोї. – К., 2003. – С. 487–498.
4. Трошихина Е. Г. Тренинг развития жизненных целей / Е. Г. Трошихина. – С-Пб., 2001.
5. Практичний посібник для тренерів з розвитку громади / Канад. агенція міжнар. розвитку. – К., 2006.

ДЕМОНСТРАЦІЙНО-ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

ДО ВПРАВИ «СІМ РІВНІВ СПІЛКУВАННЯ»

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

ЯК ВСТАНОВЛЮВАТИ ТА ПІДТРИМУВАТИ ЕФЕКТИВНІ СТОСУНКИ

Чи стосунки починаються, тривають, чи перериваються, здебільшого залежить від навичок спілкування. Стосунки, які є необхідними для того, щоб жити плідно і щасливо, втрачаються, коли не набуто основних навичок спілкування.

Навички спілкування дають можливість знайомитися, встановлювати і підтримувати стосунки. Вдосконалювати ці навички слід постійно. Стосунки ніколи не є фіксованими; вони змінюються безперервно у відповідь на зміни в людях, які до них причетні, і ситуацій, в яких вони опиняються. Ті, з ким ви взаємодієте, не вирізьблені з каменя; щодня ви зустрічаєте нових людей, які можуть стати вам знайомими, близькими друзями. Навички спілкування не є сталими, вони змінюються постійно, залежно від того, з ким ви взаємодієте, власного настрою і ситуацій, в яких ви опиняєтесь. Таких навичок ніколи не буває надміру, і межі їх удосконалення просто не існує.

Існує три способи знаходити позитивні стосунки, до яких ви прагнете. Перший спосіб найлегший. Ви просто чекаєте доти, доки хто-небудь знайде вас і захоче бути вашим другом. Другий спосіб складніший. Ви просите інших людей стати вашим другом. На жаль, більшість із нас насторожено ставиться до таких прохань. Ми не хочемо йти на ризик і бути знехтуваними, ми почуваємо зніяковілість, ми сприймаємо таке прохання як слабкість і соромимося його. Третій спосіб знайти позитивні стосунки – пропонувати іншим свою дружбу. В далекосяжній перспективі це найбільш гарантований спосіб встановлення позитивних стосунків. Ви отримуєте те, що даєте в житті. Якщо ви хочете мати друзів, будьте другом самі. Якщо ви хочете, щоб інші дбали про вас, дбайте про них. Якщо ви хочете, щоб інші втішали вас, втішайте їх. Щоб доречно і шляхетно пропонувати іншим свою дружбу, необхідні різноманітні навички налагодження стосунків.

Встановлення і підтримання ефективних стосунків вимагає від вас:

- ❖ розкривати себе перед іншими людьми, щоб дати їм можливість розпізнавати вас як самотуню і неповторну людину;
- ❖ викликати довіру в інших людей;
- ❖ ефективно передавати іншим людям свої ідеї та думки;
- ❖ передавати свої почуття як через словесні, так і несловесні канали;
- ❖ прислухатися до проблем інших людей і конструктивно реагувати на них;
- ❖ позитивно розв'язувати конфлікти з іншою людиною.

ТЕМА: ЯК ПРОТИСТОЯТИ ТИСКУ / ЯК СКАЗАТИ «НІ» (2 частини)

Мета: сприяти формуванню уміння протистояти тиску та вчити підлітків приймати відповідальні рішення.

- ЧАСТИНА 1 -

Завдання:

- ❖ визначити та проаналізувати сутність понять «тиск» та «вплив», з'ясувати їх джерела;
- ❖ допомогти усвідомити власні цінності як одну з найміцніших запорук протидії тиску.

Ключові слова: тиск, вплив, ровесники, середовище, ЗМІ, дорослі, цінності, відповідальна поведінка.

Матеріали та обладнання: маркери, ручки, олівці, блокноти, ватман.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Вправа на активізацію «Малювалки» (10 хв.).
3. Визначення понять «тиск», «негативний вплив» (10 хв.).
4. Мозковий штурм «Джерела зовнішнього тиску» (5 хв.).
5. Дискусія «Тиснуть чи впливають: у чому різниця?» (16 хв.)
6. Підбиття підсумків (2 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог говорить, що на цьому занятті буде йти мова про різноманітні ситуації, у яких людині доводиться протистояти тиску та приймати самостійні відповідальні рішення.

III Вправа на активізацію «Малювалки» (10 хв.)

Педагог пропонує учням утворити пари та розподілитися у них на «перший–другий». Перші номери педагог просить підвестися і вийти з класу. Другі номери залишаються в аудиторії. Педагог роздає аркуші паперу формату А-4 і дає учням завдання: «Протягом 2 хв. ви маєте намалювати будинок. Ви будете тримати в руці ручку. Ваш партнер через хвилину повернеться до аудиторії й допоможе вам, поклавши свою руку на вашу, ту, в якій ви тримаєте ручку. Розмовляти не дозволяється. За моєю командою ви починаєте втілювати задум у життя».

Далі педагог виходить з аудиторії та проводить «нараду» для других номерів: «Протягом 2 хв. ви маєте намалювати дерево. Ваш партнер буде тримати в руці ручку. Ви, зайшовши до аудиторії, покладете свою руку на руку партнера з рукою. Розмовляти не дозволяється. За моєю командою ви починаєте втілювати задум у життя».

Педагог дає команду про початок роботи та уважно відстежує час. Через 2 хв. він просить пари продемонструвати свої малюнки.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи комфортно було вам працювати в парі?
- ❖ Що відчували перші номери? Що – другі?
- ❖ Чи хтось відчував на собі тиск? Як ви почувалися при цьому під час гри і після неї?

По завершенні обговорення педагог оголошує тему виховної години та підводить до думки, що нікому не подобається, коли на нього тиснуть.

То що ж таке «тиск»? Педагог пропонує з'ясувати сутність цього поняття.

III Вправа «Тиск та негативний вплив: визначення понять» (10 хв.)

Учні об'єднуються у малі групи по 5-6 осіб. Кожній такій групі дається завдання: протягом 5 хв. написати власне розуміння понять «тиск» та «негативний вплив». Потім кожна група представляє свої напрацювання, а педагог збирає

результати й кріпите їх на дошці.

Педагог запитує в учнів, з якими визначеннями вони погоджуються, а з якими – ні, ініціюючи таким чином міні-дискусію.

Далі педагог знайомить підлітків з уже існуючими визначеннями понять «тиск» та «негативний вплив», які заздалегідь готує на ватманах або дошці.

Тиск – це агресивна форма поведінки однієї людини (групи людей), спрямована на примусову зміну поведінки (переконання, думки) іншої людини.

Негативний вплив – це процес або результат, спрямований на зміну думки, поведінки, уявлень або ставлення людини до якогось явища, що у подальшому призведе до негативних для індивіда наслідків.

III Мозковий штурм «Джерела зовнішнього тиску» (5 хв.)

Педагог дає завдання визначити джерела зовнішнього тиску на особистість.

Усі запропоновані варіанти записуються на ватмані або дошці.

На наступному етапі педагог, підбиваючи своєрідний підсумок, звертає увагу підлітків на визначені джерела зовнішнього тиску й пропонує проранжувати їх.

До уваги педагога

Серед запропонованих джерел зовнішнього тиску можуть бути названі: шантаж, примус, використання залежного становища людини, авторитетність тощо. Важливо заохочувати підлітків називати та аналізувати найрізноманітніші джерела, які можуть чинити зовні тиск на людину.

III Дискусія «Тиснуть чи впливають: у чому різниця?» (20 хв.)

Педагог об'єднує підлітків у три групи і дає завдання, над яким їм пропонується попрацювати упродовж 10 хв.

Перша група знаходить докази того, що перераховані вище джерела тиску – це не джерела тиску, а джерела впливу на особистість.

Друга – знаходить аргументи на доказ того, що ці джерела є джерелами саме тиску.

Третя намагається порівняти дві позиції та проаналізувати їх.

Наприкінці педагог підводить учнів до думки, що власні цінності – одна з найміцніших заборук проти тиску.

ТЕМА: ЯК ПРОТИСТОЯТИ ТИСКУ / ЯК СКАЗАТИ «НІ» (2 частини)

Мета: сприяти формуванню уміння протистояти тиску та вчити підлітків приймати відповідальні рішення.

- ЧАСТИНА 2 -

Завдання:

- ❖ формувати вміння протистояти тиску, приймаючи відповідальні рішення.

Ключові слова: тиск, вплив, життєві цінності, відповідальна поведінка.

Матеріали та обладнання: маркери, ручки, олівці, блокноти, ватман.

ПЛАН

1. Вправа на активізацію «Ми йдемо полювати на лева» (3 хв.).
2. Вправа «Мої життєві цінності як помічники у протидії тиску» (10 хв.).
3. Інформаційне повідомлення «Три способи сказати “ні”» (10 хв.).
4. Рольова гра «Чи вмію я сказати “ні”» (20 хв.).
5. Підбиття підсумків (2 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вправа на активізацію «Ми йдемо полювати на лева» (3 хв.)

Усі стають у коло один за одним. Педагог промовляє слова, які супроводжує певними рухами, а всі учасники повторюють за ним:

- *Ми йдемо полювати на лева! (Впевнений хід по колу).*
- *Не боїмося ми нічого! (Заперечуючи рухи руками).*
- *Ой, а це що? – Це болото! Чав! Чав! Чав! (Обережний хід, високо піднімаючи коліна).*
- *Ой, а це що? – Це море! Буль! Буль! Буль! (Рухи, наче плаває).*
- *Ой, а це що? – Це поле! Туп! Туп! Туп! (Гучне тупотіння).*
- *Ой, а це що? – Це дорога навпростець! (Впевнений хід).*
- *Ой, а це хто? Такий великий? (Показуємо який). Такий пухнастий? (Показуємо руками, ніби погладжуючи).*
- *Ой, то це ж лев! (Показуємо, як злякалися).*
- *Побігли додому! Через поле! Туп! Туп! Туп!*
- *Через море! Буль! Буль! Буль!*
- *Через болото! Чав! Чав! Чав!*
- *Прибігли додому! Двері закрили! Які ми молодці? (Показуємо мімікою).*
- *Які ми хоробрі? (Показуємо мімікою).*
- *Похвалимо себе! (Погладжуємо себе по голові).*

III Вправа «Мої життєві цінності як помічники у протидії тиску» (10 хв.)

Цитата: «Знання надають людині вагу, а вчинки – блиск» (Т. Карлейль).

Педагог пропонує учням бланки, на яких представлені різні варіанти висловів, що мають примусовий характер стосовно особистості. Завдання кожного – з протилежного боку вислову написати ті цінності, які будуть порушені в разі погодження на дію, запропоновану у цьому вислові.

Вислів із пропозицією	Мої цінності, які я знехтую, прийнявши запропоновану пропозицію
Ти можеш отримати величезні гроші, якщо погодишся позувати оголеною або напівоголеною для відомого журналу. Не соромся, це єдиний шлях пробити собі дорогу до зірок!	
Я пропоную тобі нелегально влаштуватися на роботу за кордоном, адже легальне працевлаштування веде за собою дуже багато витрат, податків, а так ти матимеш високу зарплату, можливість вивчити мову та культуру, подивитися світ.	
Ну, давай, доведи мені своє кохання. Якщо ти дійсно любиш мене, ти погодишся на статеву близькість, якщо ні, ти мене втрапиш назавжди.	

До уваги педагога

Потрібно звернути увагу підлітків на те, що кожна людина має право вибору у будь-якій ситуації. Ми маємо право сказати «Ні!» на будь-яку пропозицію.

Перш, ніж погодитися, необхідно зважити всі «за» і «проти» і самостійно прийняти рішення. Якщо ви обираєте «Ні!», ваше поводження повинне демонструвати тверду відмову. Скажіть, що ваше рішення є остаточним, і не варто повторювати його знову. Ви можете пояснити своє «Ні!», а можете залишити його без пояснень. Фраза: «Якщо ти мене любиш, поважаєш, вважаєш своїм другом...» - говорить про спробу використати вас. Не дозволяйте іншим чинити на вас тиск. Якщо ваша відмова не приймається – йдіть геть. Відмова від «привабливої», але ризикованої пропозиції демонструє вашу зрілість і твердість характеру, адже тільки ви відповідаєте за власне життя, здоров'я і майбутнє.

Наприкінці обговорення педагог підводить підлітків до думки, що у кожної людини в житті є цінності, і якщо вона нехтує ними, то втрачає частинку унікального себе. В основі всіх дій та рішень повинні бути самоповага та гідність.

III Інформаційне повідомлення «Три способи сказати “ні”» (10 хв.)

Педагог інформує учнів про те, що існує три способи сказати «ні»: перший – гнути свою лінію з ризиком зневажити іншого, другий – уникнути виклику, а

третій – спробувати вмовити співрозмовника.

Далі педагог представляє три види поведінки – пасивну, агресивну та відповідальну – і розповідає, яким чином діяти у ситуаціях, коли необхідно відмовитися від певної пропозиції (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Поради для протидії тиску можуть бути наступними:

1. **Усвідомь суть проблеми.** Чого ти хочеш насправді? Що саме тобі не подобається в ситуації, що склалася?
2. **Поясни своє ставлення до ситуації.** Вислови свої почуття і думки щодо проблеми та поведінки своєму співрозмовникові. Опиши, що тебе хвилює («Я не люблю, коли...», «Мені не подобається...»).
3. **Сформулюй свою відповідь.** Чітко висловись з приводу того, якою б ти хотів бачити ситуацію (наприклад: «Я хотів би, щоб ти...», «Не міг би ти...», «Будь ласка, ні...»).
4. **З'ясуй ставлення співрозмовника до своїх слів.** Попроси його описати, що він відчуває або думає з цього приводу (наприклад: «Що ти про це думаєш?», «Що ти на це скажеш?», «Ти не заперечуєш?»).
5. **Уважно вислухай співрозмовника.** Спробуй зрозуміти його.
6. **Подякуй.** Незважаючи на реакцію співрозмовника, закінчуй розмову словами вдячності (наприклад «Спасибі...», «Дякую за відвертість...», «Я щасливий, що ти не заперечуєш...»).

Педагог зазначає, що, зазвичай усього не передбачиш, але кожен може для себе заздалегідь продумати кілька варіантів відмови, прийнятних саме для нього, щоб у тій чи іншій ситуації тиску мати готову відповідь. Головне, щоб ця відповідь була відповіддю людини, відповідальною за свої вчинки, самодостатньої, зрілої.

III Рольова гра «Чи вмію я сказати “ні”» (20 хв.)

Педагог об'єднує учнів у дві групи. Групи розміщуються у два кола, в середині кожного з яких стоїть вільний стілець. Групи отримують по 2 картки із ситуаціями. По черзі учасники групи сідають на стілець, а решта вмовляють їх на той вчинок, який описано в ситуації. «Об'єкт тиску» ж повинен відмовитися. Впродовж 10 хв. деякі учасники можуть опинитися у ролі «об'єкта тиску» двічі.

Ситуації для рольової гри:

1. Ти гарна, симпатична дівчина, маєш класну фігуру, модельне агентство пропонує тобі роботу за кордоном.
2. Ти познайомилася з чоловіком 25 років по Інтернету. Він успішний бізнесмен, живе і працює на Кіпрі. Ви досить довго переписувалися, він просив тебе надіслати йому свої фото, ти це зробила, тепер він пропонує тобі відпочинок, витрати на дорогу та все інше він бере на себе.

Запитання для обговорення:

- ❖ Якими засобами користувалися «об'єкти тиску», щоб сказати «ні!»?
- ❖ Коли саме ви відчули що всі умовляння є марними і учасник/учасниця діалогу («об'єкти тиску») не погодяться на пропозицію?
- ❖ Що саме у поведінці «об'єкта тиску» змусило вас повірити, що «ні!» дійсно означає відмову?

До уваги педагога

В обговоренні рольової гри важливо звернути увагу учасників перш за все на ризики прийняття даних пропозицій.

Педагог зазначає, що кожен з нас несе відповідальність за свої рішення, прийняття яких не можливе без володіння повною інформацією, розуміння тих чи інших ризиків, встановлення власних моральних кордонів. Часткою цього процесу є вміння навчитися говорити «ні!».

Якщо людина поважає саму себе та інших, вона ніколи не вдаватиметься до будь-яких дій, що можуть завдати шкоди.

Визнавши свої моральні кордони, треба навчитися чітко роз'яснювати їх оточуючим.

Далі ведучий пропонує учасникам навести приклади, як зробити так, щоб, відповідаючи «ні!», показати впевненість у своєму рішенні й прагнення цього рішення дотримуватись.

Відповіді коротко записуються на дошці.

Запитання для обговорення:

- ❖ Коли «ні!» дійсно означає «ні!»?

Педагог спрямовує дискусію в таке русло, щоб усі учасники висловили такі думки:

- ❖ для людини, якій відмовляють, слова «ні» має бути достатньо;
- ❖ людині, яка відмовляє, не варто думати, що її правильно зрозуміли, доти, доки вона не впевниться в тому, що друга сторона усвідомила її позицію.

Педагог презентує підліткам матеріал «Як сказати: “ні!”» (див. Інформаційні матеріали для педагога).

До уваги педагога

Даний матеріал доцільно роздати учням для глибшого самостійного опрацювання.

III Підбиття підсумків (2 хв.)

Педагог просить учнів визначити, що нового вони дізналися протягом даного заняття, які висновки зробили для себе, які вправи найбільше сподобалися, чому.

Література

1. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч.-метод. посібник / К. Б. Левченко, О. А. Удалова, І. М. Трубавіна [та ін.] ; заг. ред. К. Б. Шевченко та О. А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – С. 186 –192.
2. Здоров'я – моя цінність : метод. матеріали до тренінгу / автор-упоряд. О. М. Петрик ; за заг. ред. І. Д. Звереві. – К. : Наук. світ, 2006. – 53 с. (Б-чка соц. працівника/соц. педагога). – Сер. «Благополуччя дітей та молоді: можливості соціальної роботи в громаді».
3. Здоровый выбор : комплект из трех учебных пособий по профилактике поведения высокой степени риска подростков и молодежи. – С-Пб. : РОО «Взгляд в будущее», 2005.
4. Зимівець Н. В. Вирішувати нам – відповідати нам : метод. рекомендації з проведення тренінг-курсу підліткам-інструкторам : посібник / Н. В. Зимівець, Т. П. Авельцева, О. А. Голоцван [та ін.]. – К. : КН., 2002.
5. Лях Т. Л. Як протистояти тиску / Т. Л. Лях // Культура життєвого самовизначення Ч. II. Середня школа : метод. посібник / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 475–487

6. Миронова И. А. Сделай свой выбор! : тренинги по основам репродуктивного здоровья, профилактике ВИЧ/БППП, наркомании, алкоголизма и навыкам ответственного поведения / И. А. Миронова, Т. Л. Симоненко, Е. А. Трухан. – Минск : [б.и.], 2004. – 192 с.
7. Навчання здоров'я: просвітницька робота з підлітками щодо збереження, розвитку та зміцнення репродуктивного здоров'я : навч. посіб. / за заг. ред. Н. В. Зимівець. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 360 с.
8. Савельева И. С. Репродуктивное поведение и репродуктивное здоровье глазами подростков: потребности и нужды / И. С. Савельева, О. И. Волкова, Ж. А. Городничева // Репродуктивное здоровье детей и подростков, 2006. – №4. – С.17–21.
9. Твоє життя – твій вибір : навч.-метод. пос. / [Н. В. Зимівець, З. А. Сивограков, Н. О. Лещук та ін.]. – К. : Навч. кн., 2002. – 190 с.
10. Твой выбор – ответственное поведение : учеб.-метод.пособие / В. М. Оржеховская, Т. Е. Федорченко, Л. И. Габора, Е. Н. Гасникова ; К-ра превент. образования и социальной политики ЮНЕСКО. – Одесса : ООО «Интерпринт», 2005. – 149 с.
11. Тітовець Ю. А. Порадник для юних / Ю. А. Тітовець. – Львів : Афіша, 2004. – 96 с.
12. Форум–театр: формула виходу з кризи : навч.-метод. посіб. для бажаючих створити форум-театр / Л. Гук, М. Григоріва, Д. Доусет, О. Єдалова, І. Захарченко [та ін.]. // Школа рівних можливостей. – К., 2007.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

**Види поведінки у ситуаціях,
коли необхідно відмовитися від пропозиції**

Вид поведінки	Характеристика	Типові дії	
		Слова	Жести
Пасивна	<ul style="list-style-type: none"> - Дозволяє іншим порушувати свої права, нав'язувати власні погляди, думки. - Точно не знає, чого хоче. - Дозволяє себе експлуатувати заради того, щоб сподобатись оточуючим. 	Весь час вибачається, покірний, «сліпий» виконавець того, що скажуть інші, не здатний дати пряму відповідь, «ходить колами».	Виглядає слабким, безсилим, метушливим, неспокійним, невпевненим, нерідко з благаючим поглядом.
Агресивна	<ul style="list-style-type: none"> - Порушує права інших, аби нав'язати свої думки і прагнення. - Втручається у будь-яку справу без дозволу. - Поводиться нетактовно, намагається весь час домінувати над оточуючими. 	Часто звинувачує інших, а не себе, «вішає ярлики», може образити і принижувати.	Пильно вдивляється в оточуючих, часто тримає «руки в боки» або стискає кулаки, має агресивний вигляд.
Відповідальна / гідна	<ul style="list-style-type: none"> - Відстоює свої права та думки без порушення прав оточуючих. - Відверто виявляє свої почуття і потреби. - Вміє вести конструктивний діалог, поважає думки і гідність співрозмовника. 	Прямо і чесно висловлюється з того чи іншого питання, намагається конструктивно вирішувати проблему.	Тримає зоровий контакт, вільно і спокійно поводить рухи тіла розкриті для відвертого спілкування.

ЯК СКАЗАТИ: «НІ!»

- ❖ Просто відмовся, нічого не пояснюючи! Впевнено скажи «Ні».
- ❖ Повтори ще раз, якщо твоє «Ні» не чуять. Повтори неодноразово «Ні», «Ні», «Ні»!
- ❖ Пожартуй...
- ❖ Йди геть. Якщо хтось продовжує чинити на тебе тиск, скажи: «Вибач, мені пора!», «Я поспішаю!»
- ❖ Знайди вагому причину: «Ні, я не буду робити цього, тому що...»
- ❖ Краща тактика захисту – це напад. Якщо на тебе вперто хтось чинить тиск, спробуй у відповідь «напасти на нього» – наприклад, запитувати, запитувати, запитувати («А чому це ти до мене пристав? Навіщо це тобі? Яка тобі з цього користь? Чому це так важливо для тебе? Чому я повинен тебе слухати?»).
- ❖ Залучи союзника. Звернися до товариша чи людини, яка поруч: «Слухай, ну поясни йому, що я не буду», «Ти тільки послухай, що він мені пропонує...»
- ❖ Звернися до авторитету якоїсь людини чи видання: «Знаєш, я хочу бути схожим на..., а він не палить», «Я читав у журналі, що...», «Мені відомо, що...»
- ❖ Пошлися на стан здоров'я тощо: «Ти знаєш, у мене є проблеми зі здоров'ям», «Щось я сьогодні себе не досить добре почуваю».
- ❖ Застережи: «Якщо ти наполягатимеш, то я скажу... (закричу, напишу...)».

ТЕМА: МІЙ ДОБРОБУТ (2 частини)

Мета: допомогти усвідомити особисту відповідальність за витрати із сімейного бюджету, що можуть впливати на сімейний добробут.

- ЧАСТИНА 1 -

Завдання:

- ❖ формувати бачення і усвідомлення учнями власних пріоритетних цінностей, необхідних для повноцінного життя;
- ❖ обґрунтувати важливість добробуту в житті людини;
- ❖ показати залежність добробуту сім'ї від вміння її членів орієнтуватися в цінах на товари й послуги;
- ❖ визначити мотиви, що спонукають людей купувати все нові й нові речі.

Ключові слова: добробут, товари і послуги, гроші, сімейний добробут, власний добробут.

Матеріали та обладнання: папір А-1 і маркери або дошка і крейда, робочі бланки «Бюджет дев'ятикласника».

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Інформаційне повідомлення з елементами бесіди (8 хв.).
3. Гра-вікторина «Чи знаєш ти ціни на товари і послуги» (10 хв.).
4. Мозковий штурм «Чому ми робимо покупки?» (10 хв.).
5. Бесіда «Шляхи до добробуту» (12 хв.).
6. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог повідомляє підліткам тему заняття «Мій добробут» та знайомить їх із його метою та завданнями. Педагог наголошує, що у ході цієї тематичної виховної години учасники дізнаються про місце добробуту в системі людських цінностей, з'ясують, чому люди роблять покупки, що таке гроші та які шляхи ведуть до добробуту.

III Інформаційне повідомлення з елементами бесіди (8 хв.)

Педагог вказує, що пріоритети людини, а, отже, деякою мірою й стиль її життя, залежать від системи особистих цінностей. На попередніх заняттях учні дізналися про духовні, культурні, національні цінності. Педагог наголошує також і на важливості матеріальних цінностей, оскільки повнота життя залежить і від матеріальних статків людини. Він зазначає, що основою цінностей є людські потреби, котрі виступають як такі стани особистості, через які регулюється поведінка, визначається напрям думок, почуттів і волі людини.

Педагог пропонує учням пригадати, які види потреб вони знають (матеріальні, духовні, соціальні, здорові й нездорові, природні й штучні). Він може доповнити названі учасниками види потреб ще й класифікацією відомого американського психолога Абрахама Маслоу. Цей вчений уявляв всі потреби у вигляді піраміди, у підніжжя якої знаходяться природні потреби, а на вершині – потреби в самореалізації. Педагог на дошці може намалювати піраміду, поділену на п'ять горизонтальних частин, в кожній з яких записана одна з груп потреб (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Педагог зазначає, що матеріальні потреби завжди були одним із найдійовіших стимулів, завдяки якому люди прагнули кращого, комфортнішого життя, тобто життя в добробуті. Він запитує учасників:

- ❖ Що для вас означає добробут?
- ❖ Для чого він потрібен?

У «Тлумачному словнику української мови» вказується, що «добробут – це достаток, заможність, матеріально-побутова забезпеченість». Він, поряд з іншими людськими цінностями, є необхідною передумовою комфортного життя кожної людини. Педагог вказує, що у сучасному світі зростає виробництво товарів,

росте і наш попит. Задовольнившись, одна матеріальна потреба замінює іншу, символізуючи цілком зрозуміле людське бажання – жити краще. Тривога за людину виникає тоді, коли принцип «жити не гірше інших» непомітно переростає у принцип «жити краще інших». Як не переступити поріг розумності, як захистити себе від того, щоб прагнення жити гідно не переросло в прагнення наживи й надмірного накопичення?

Педагог висловлює думку про те, що епіграфами заняття можуть бути слова давньогрецького вченого Демокріта: «Як перейдеш межу, то й найприємніше стає найогиднішим», а також давній афоризм: «Стримай свої потреби і стань володарем усього світу».

Запитання для обговорення:

- ❖ Скажіть, чому давньогрецькі мудреці створили ці вислови?
- ❖ Чи є вони актуальними й нині?

III Гра-вікторина «Чи знаєш ти ціни на товари і послуги» (10 хв.)

Підготовчий етап гри. Педагог заздалегідь визначає групу з трьох експертів, котрі в магазинах, на ринку, у своїх батьків дізнаються про ціни на основні продовольчі та промислові товари, на комунальні послуги й електроенергію, телефонний зв'язок (перелік товарів і послуг визначається педагогом).

Проведення гри. Педагог наводить слова сучасних економістів, котрі стверджують, що «усе, що задовольняє наші потреби, – це блага». Далі він вказує, що для забезпечення добробуту власного і сімейного, люди купують товари – економічні блага у формі речей – або користуються послугами, які їм надають у формі корисної дії чи обслуговування (див. Інформаційні матеріали для педагога). Добробут сім'ї значною мірою залежить від вміння її членів орієнтуватися в цінах на товари й послуги. Про обізнаність зі справжньою вартістю товарів і послуг, якими щодня доводиться користуватися і якими підлітків у переважній більшості поки що забезпечують батьки, учні зможуть дізнатися у ході гри-вікторини. Для її проведення слід обрати експертне журі (педагог пропонує до його складу, окрім себе, включити ще й тих учнів, які напередодні вивчали стан цін на товари і послуги). Учні класу об'єднуються в три групи, кожна з яких має право назвати по черзі одну версію відповіді. Правильною вважатиметься відповідь, найбільш наближена до реальної вартості товару чи послуги.

Групи товарів і послуг:

картопля (кг)	кольоровий маркер (1 шт.)	електроенергія (кВт/год)
гречка (кг)	зошит (48 арк.)	гаряча вода (куб. м)
молоко (л)	музичний компакт-диск	квиток у кінотеатр
сметана (пакет – 0,5л)	атлас з географії для 9-го класу	проїзд у тролейбусі
хліб (біла хлібина)	шкіряний футбольний м'яч	телефонний дзвінок (хвилина по місту)

Перемагає та група, яка дасть найбільшу кількість правильних відповідей.

III Мозковий штурм «Чому ми робимо покупки?» (10 хв.)

Педагог звертає увагу учасників на те, що в сучасному житті гроші відіграють значну роль, оскільки без них зупинилося б виробництво, паралізувалося б економічне життя, завмерла б ділова активність. Нині гроші розглядаються як загальний еквівалент товарів та послуг, який виступає засобом обігу та платежу, мірою їх вартості і засобом накопичення (див. Інформаційні матеріали для педагога).

Педагог зазначає, що на цьому етапі свого життєвого шляху підлітки використовують гроші переважно як платіжний засіб.

Далі він говорить, що кожний з учнів уже не раз бував у ролі покупця. Педагог запитує, чи задумувалися вони над тим, що примушує людину робити покупки? Педагог пропонує підліткам спробувати разом визначити ті мотиви, що спонукають людей купувати все нові й нові речі в магазинах, супермаркетах чи на ринках (один з учнів чи сам педагог записує на дошці висловлені припущення підлітків).

На завершення педагог зачитує узагальнені дані, коментуючи їх, спираючись на дослідження американських соціологів (див. Інформаційні матеріали для педагога).

До уваги педагога

Необхідно підвести учасників до розуміння того, що, роблячи покупки, слід зважати не лише на емоційні, а й на раціональні мотиви. До того ж необхідно пам'ятати, що, купуючи щось, ми впливаємо на власний та сімейний добробут.

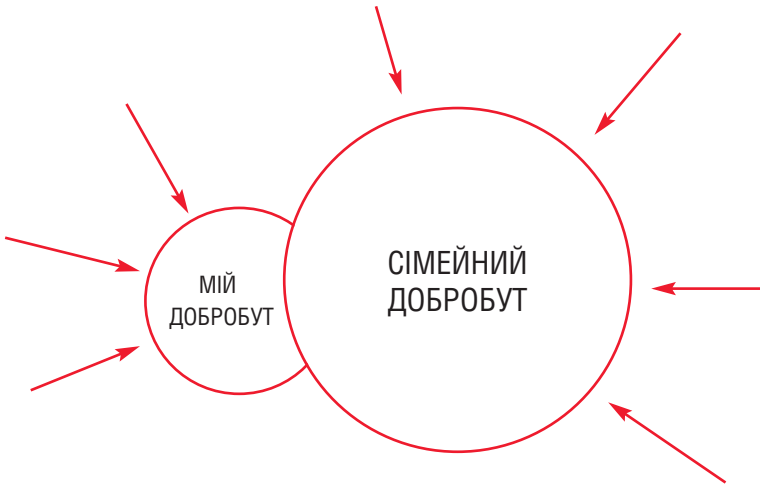

III Бесіда «Шляхи до добробуту» (12 хв.)

Педагог говорить, що впродовж цього заняття розмова йшла про одну зі складових людського життя – добробут. У кожного з людей, напевне, є своє власне уявлення про добробут – свій особистий і їхніх родин. Педагог запрошує учнів висловити своє розуміння добробуту, розповісти про свої асоціації з цим поняттям.

Учні розповідають про своє бачення добробуту, його компонентів.

Педагог малює на дошці коло, всередині якого напис «Сімейний добробут». З цим колом перетинається коло меншого діаметру з написом «Мій добробут». До цих кіл ведуть лінії (доріжки).

Педагог наголошує, що добробут кожного з нас є частиною добробуту тих родин, в яких ми живемо. У той самий час, кожен має щось особисте, що належить лише йому.

Педагог пропонує учням назвати способи (шляхи) створення добробуту сім'ї, які записуються на лініях (доріжках). До переліку можуть увійти такі твердження: зарплата батьків і підзаробітки членів сім'ї; економне й раціональне використання коштів; бережливе ставлення до майна; заощадження; підприємницька діяльність; вдале вкладення коштів; збереження працездатності й дотримання здорового способу життя; планування сімейного бюджету; спадок, виграш у лотерею та ін.

Далі педагог запрошує учнів розповісти, як вони зараз можуть дбати про власний добробут і допомагати таким чином у створенні добробуту сім'ї. Серед відповідей учнів можуть бути й такі: бережливе ставлення до особистих речей; раціональне використання кишенькових грошей; власний підзаробіток; подарунки та ін.

До уваги педагога

Поряд із соціально схвалюваними способами створення добробуту учні можуть назвати й протиправні види діяльності. У такому випадку педагог повинен наголосити, що за них передбачено адміністративну чи кримінальну відповідальність.

Педагог заохочує учнів до дискусії стосовно кожного з запропонованих способів створення добробуту, питаючи роз'яснення, чому саме цей спосіб був названий.

До уваги педагога

Завершуючи вправу, слід наголосити, що кожен несе особисту відповідальність за створення та зміцнення власного і сімейного добробуту.

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог пропонує учасникам вдома проаналізувати, які товари та послуги і за якою ціною були придбані та які платежі були здійснені їхніми родинами впродовж місяця. Він звертає особливу увагу на те, що більш детально учасники мають розглянути витрати з сімейного бюджету, пов'язані з ними – учнем (учницею) 9-го класу.

Кожен учасник отримує робочий бланк «Бюджет дев'ятикласника» (див. Роздатковий матеріал), який необхідно заповнити вдома, а також поміркувати над такими запитаннями:

- ❖ Чи завжди витрати були доцільні й необхідні?
- ❖ Без яких витрат можна було б обійтися і чому?
- ❖ Чи можете ви обмежити витрати на себе, щоб витратити ці кошти на інших членів сім'ї?

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

ПОТРЕБИ ЛЮДИНИ

Кожна людина прагне задовольнити свої потреби, які є проявом необхідності певних благ, бажання володіти ними, відчуття нестачі, якщо бажання залишається незадоволеним. Як не існує «людини взагалі», а є лише конкретна людина, так само й потреби не існують самі по собі; це потреби конкретної людини. Потреби завжди усвідомлюються людиною, їм надається конкретне забарвлення, пов'язане зі своєрідністю інтересів даної людини, її фізичними і психологічними особливостями, зі смаками.

Саме цими причинами зумовлюється й той факт, що у багатоповерховому будинку, в схожих за плануванням квартирах, у сім'ях з однаковими доходами ви побачите неоднакові речі, одяг, меблі, посуд, адже смаки цих людей, рівень освіти, виховання, інтереси дуже різні. Звідси й відмінності у предметах, що задовольняють їхні потреби.

Відомий американський вчений-психолог Абрахам Маслоу розрізняє такі групи потреб:

1. **Природні (фізіологічні) потреби.** До цих потреб насамперед належать потреби живлення (їжі) і дихання. Сюди ж слід віднести й потребу уникнення холоду, спеки, неприємних відчуттів тощо. Ці потреби займають найнижче місце серед потреб людини. Якщо вони не задоволені, то легко беруть гору над усіма іншими потребами і відсувають їх на задній план, підпорядковуючи собі поведінку людини.
2. **Потреби безпеки.** Ці потреби спонукують індивіда до діяльності, яка забезпечує організмові недоторканість і безпеку. Вони виявляються тоді, коли в нас щось болить, коли ми хворі, переживаємо війну, голодуємо, коли втрачаємо впевненість у завтрашньому дні. Люди постійно шукають опори й опіки в сильних родичах, друзях і т. ін.
3. **Потреби приналежності й кохання.** Ці потреби схиляють людину до встановлення близьких, інтимних, ніжних стосунків з людьми і є стимулом до дружби та любові.
4. **Потреби визнання (поваги),** які виявляються у прагненні до звершення чогось, досягнення майстерності, незалежності, престижу, помітного становища і значущості. Людина хоче визнавати себе сама і того, щоб її визнавали інші.

Задоволення потреби визнання викликає віру в свої сили, відчуття своєї потрібності й корисності для інших людей. Натомість незадоволення цієї потреби призводить до виникнення почуття слабкості, приниженості, беспорядності.

5. **Потреби самореалізації та розвитку** особистості полягають у прагненні індивіда робити те, до чого його спонукають здібності й нахили, до чого він відчуває покликання, що є сенсом його життя і сприяє розвитку можливостей і здібностей. В одних осіб вони виявляються у винахідництві, художній творчості, науковій роботі, у інших – у спорті, у роботі з дітьми, учнями тощо. Через те дані потреби, на відміну від попередніх, Маслоу називає «потребами розвитку» (зростання). Всі ці потреби він уявляє у вигляді піраміди, у підніжжя якої знаходяться природні потреби, а на вершині – потреби в самореалізації.

ТОВАРИ І ПОСЛУГИ³

Економічні блага, які мають люди, дуже різноманітні. Одними з них можна користуватися багато років (меблі, холодильник, автомобіль). Такі економічні блага називають *довготривалими*, тобто речами тривалого користування.

Інші економічні блага людина застосовує лише один раз. Це *нетривалі економічні блага* (приміром, хліб, цукор, шинка, морозиво). Відомий персонаж мультфільму Вінні-Пух стверджував, що мед – це така річ, що от вона є і одразу ж її немає. Таким чином, критерієм поділу економічних благ на довготривалі й нетривалі є термін їх використання людиною.

Проте значно частіше в своєму повсякденному житті ми маємо справу з іншою класифікацією економічних благ. Це – товари та послуги.

Товари – це уречевлені економічні блага. Всі товари можна помацати і зважити, їх можна пересувати з місця на місце, зберігати й упаковувати. До того ж товари легко «відокремлюються» від тих людей, котрі їх виробляють. За деякими підрахунками в світі існує близько 400 тис. найменувань товарів.

Серед наших потреб є потреби в лікуванні, в освіті, у пересуванні та заняттях спортом. Задоволення цих потреб неможливе без особливої діяльності людей,

³ Моя економіка : Підруч. для уч. 8-9 кл. / Л. М. Кириленко, Л. П. Крупська, І. М. Пархоменко, І. Є. Тимченко. – К.: А.П.Н., 2001. – С. 15

зокрема лікаря, вчителя, водія або тренера. Якщо в нас розболівся зуб, ми йдемо до лікаря, і він угамовує біль. Учитель під час уроку дає дітям інформацію з різних галузей знань. Ця діяльність корисна для учнів, оскільки вона задовольняє їхні потреби. Проте блага, створені цими людьми, відрізняються від товарів. До них не можна доторкнутися, вони невід'ємні від людини, котра їх створює. Такі економічні блага економісти називають послугами.

Послуги – це економічні блага, що не мають товарної форми, їх надають людям, яким вони потрібні, у формі цілеспрямованої корисної дії чи обслуговування.

ГРОШІ ТА ЇХ ФУНКЦІЇ⁴

Роль грошей в економіці та їх сутність стануть зрозумілими, якщо детальніше розглянути їх функції: засіб обміну, засіб обігу, платіжний засіб, міра вартості, засіб накопичення, світові гроші.

Гроші – засіб обміну

Гроші народилися з необхідності обмінювати результати праці для задоволення різноманітних потреб людей. Спочатку міняли м'ясо на зерно, вівцю на одяг, глечик на рибу. Однак товарів і потреб ставало все більше, і люди зрозуміли, що краще при обміні порівнювати не товари один з одним, а з якимось іншим товаром, котрий був би їм еквівалентом. Спочатку у цій ролі виступали то сіль, то хутро, то (трохи пізніше) благородні метали, зокрема золоті й срібні зливки. На зміну зливкам прийшли монети – не лише золоті й срібні, але й нікелеві, і мідні, і паперові гроші.

Гроші – засіб обігу

Гроші роблять товарний обмін простішим і зручнішим, різко полегшують перехід товарів із рук у руки (цей процес називають обігом товарів). Гроші як засіб обігу використовуються також для оплати куплених товарів, здійснення різноманітних розрахунків між громадянами, підприємствами, державою. Рух грошей у процесі виплати, одержання, передачі, купівлі, продажу називається грошовим обігом.

⁴ Моя економіка : Підруч. для уч. 8-9 кл. / Л. М. Кириленко, Л. П. Крупська, І. М. Пархоменко, І. С. Тимченко. – К.: А.П.Н., 2001. – С. 72-73; Я познаю мир : Дет. енцикл.: Економіка / Авт.-сост.: Р. С. Белоусов, Д. С. Докучаев. – М., 1999. – С. 84-85.

Гроші – засіб платежу

Розвиток торгівлі значно поширив цю функцію грошей. Ми маємо потребу в деякому товарі. Ми йдемо в магазин – товар перед нами. Вартість його виміряна і написана на ціннику, у кишені в нас універсальний засіб обміну – гроші. Ми віддаємо їх у необхідній кількості за товар; і в цей момент вони реалізують ще одну свою функцію – виступають як платіжний засіб.

Гроші – міра вартості

Як довідатися, що вище – піраміда Хеопса чи Ейфелева вежа? Притягти вежу з Парижа в єгипетську пустелю, поставити її поруч із пірамідою і порівняти на око? Нісенітниця. Адже люди давно придумали універсальну міру довжини – метр, за допомогою якої можна все обміряти і порівняти. А як визначити, що цінніше – тонна нафти чи тонна солі? Теж за допомогою універсальної міри – міри вартості, у якості якої і виступають гроші. Здійснити кількісне зіставлення вартості різних товарів вдається тільки виразивши її в тих самих грошових одиницях. Отже, гроші – ще й міра вартості товару. Вартість товару, виражена в грошах, має назву ціна.

Гроші – засіб накопичення

Гроші, зароблені сьогодні, зовсім не обов'язково сьогодні ж і витратити. Їх можна використовувати для якихось цілей у майбутньому. Бабуся, яка відкладає «на чорний день»; розбійник, котрий закопує скарб; бізнесмен, який свої засоби поміщає у банк під відсотки; малюк, який кидає монетку у свою скарбничку, – усі вони використовують гроші як засіб накопичення багатства. Накопичення значної кількості грошей символізує наявність багатства в їх хазяїна. Зберігати багатство у формі грошей зручніше, ніж у вигляді громіздких товарів. До того ж, на заощаджені гроші можна придбати потрібні товари.

Світові гроші

Поряд зі словом «гроші» широко використовується близьке до нього слово «валюта». *Валюта* – це грошові одиниці певної країни. Гривня – це валюта України, а грошові одиниці інших країн – іноземні валюти. Для чого кожній державі потрібна своя валюта? Випуск власних грошей свідчить про можливість управляти економікою своєї країни і незалежність від волі урядів інших країн.

Розрахунки між громадянами різних країн здійснюються на підставі валютних курсів – пропорції обміну однієї валюти на іншу. Тобто, курс гривні стосовно долара США означає, скільки гривень дають за один долар США.

СПОНУКАЛЬНІ МОТИВИ, КОТРІ ЗМУШУЮТЬ ЛЮДИНУ РОБИТИ ПОКУПКИ⁵

Американські соціологи поділяють купівельні мотиви на емоційні та раціональні.

Емоційні мотиви:

1. **Почуття переваги.** Купуючи якусь річ, багато людей хочуть виділитися, хочуть подібатися іншим, щоб ті ними захоплювалися.
2. **Бажання відрізнятися від інших.** Воно штовхає людей на придбання супермодних, оригінальних, а іноді й екстравагантних речей.
3. **Почуття комфорту.** Споживачі постійно прагнуть придбати щось для полегшення свого життя.
4. **Почуття страху.** У людині живе мимовільний страх перед хворобами, нещасними випадками, замахами злочинців і т.п. Цей страх – досить могутній стимул для придбання цілого ряду товарів і послуг (ліки, зброя, дверні замки, страхові поліси та ін.).
5. **Розвага.** Бажання струсити з себе рутину, уникнути монотонного способу життя властиве майже всім людям, які користуються послугами шоу-бізнесу, туристського бізнесу та ін.
6. **Наслідування.** Поряд із бажанням виділитися в кожній людині присутнє неусвідомлене бажання наслідувати кумирів, популярних людей. Це часто використовується в рекламі, де знімаються кінозірки, знамениті спортсмени й інші відомі люди.
7. **Добробут родини.** Багато людей орієнтуються на сімейні цінності, тобто на те, що потрібно не особисто їм, а всій родині в цілому: меблі, садова ділянка, книги для освіти дітей та ін.

Раціональні мотиви:

1. **Економія.** Якщо товар продається зі знижкою чи просто дешевше, ніж у сусідів, – це вагомий фактор для його придбання.
2. **Якість.** Багато людей згодні переплачувати, аби бути впевненими у власній безпеці й безпеці придбаного ними товару.

⁵ Я познаю мир : Дет. енцикл.: Экономика / Авт.-сост.: Р. С. Белоусов, Д. С. Докучаев. – М., 1999. – С. 180-181.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

РОБОЧИЙ БЛАНК «БЮДЖЕТ ДЕВ'ЯТИКЛАСНИКА»

<i>Види видатків</i>	<i>Реальні витрати (в грн.)</i>	<i>Як би було доцільно</i>
Одяг, взуття		
Транспортні витрати		
Їжа поза домом		
Розваги		
Компакт-диски		
Книги, газети, журнали		
Подарунки		
Стрижки, парфуми, предмети гігієни		
Інше		
Всього:		

ТЕМА: МІЙ ДОБРОБУТ (2 частини)

Мета: допомогти усвідомити особисту відповідальність за витрати із сімейного бюджету, що можуть впливати на сімейний добробут.

- ЧАСТИНА 2 -

Завдання:

- ❖ показати особисту відповідальність кожного за створення та зміцнення власного і сімейного добробуту;
- ❖ вчити підлітків творити свій добробут.

Ключові слова: добробут, бюджет, сімейний бюджет, раціональне використання коштів.

Матеріали та обладнання: папір А-1 і маркери або дошка і крейда, картки із завданнями.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Вправа «Мої витрати» (10 хв.).
3. Інформаційне повідомлення «Формула бюджету» (5 хв.).
4. Гра «Бюджет родини» (20 хв.).
5. Підбиття підсумків «Щастя не тільки в грошах» (8 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог повідомляє підліткам, що на цьому занятті вони продовжують тему «Мій добробут», та наголошує, що у ході заняття учні дізнаються про те, з чого складається сімейний бюджет, та спробують самостійно його скласти.

III Вправа «Мої витрати» (10 хв.)

Кілька учнів зачитують підрахунки витрат своїх родин, зроблених попереднього місяця на себе – учня 9-го класу. Водночас вони мають висловити своє бачення їхньої раціональності й доцільності.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи знайшли ви можливість обмежити деякі витрати на себе, щоб використовувати ці кошти на інших членів сім'ї чи для покращання загального добробуту вашої родини?
- ❖ Які функції відіграють гроші у забезпеченні добробуту?

III Інформаційне повідомлення «Формула бюджету»⁶ (5 хв.)

Педагог говорить, що економічне виховання людини, її уявлення про порядок, добробут та механізми його досягнення починаються з домашнього господарства. Закони домашньої економіки – прості і водночас складні. Прості тому, що їх у змозі засвоїти кожен, а складні, бо для їх виконання необхідно мати силу волі.

Ви чітко маєте знати, що можете собі дозволити, а що ні, яка частина грошей іде на харчування, яка – на транспорт, комунальні послуги, одяг, предмети гігієни, канцелярські товари, а яка на організацію відпочинку, відвідування театрів, виставок, придбання книг тощо.

Виведення формули сімейного бюджету

Позначимо доходи літерою Д.

Переходимо до витратної частини. Є витрати обов'язкові: квартплата, транс-

⁶ Вчимся жити самостійно : Навч.-метод. посіб. для роботи з учнями випускних класів інтернатних закладів / Ж. В. Петрович, О. В. Безпалько, О. М. Денисюк та ін. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002.

порт, витрати на гігієну тощо. Позначимо цю частину літерою **П** (плата). Для того, щоб позначити конкретні витрати, можна ввести додаткові позначки: **Пк** – плата за квартиру, **Пт** – витрати на транспорт...

Особлива стаття – харчування. Поки що ми обмежимося символом **Х**, за яким ховаються витрати на харчування. Знову ж, за бажанням можна ввести додаткові позначки. Наприклад, **Хд** – витрати на харчування вдома, **Хпд** – поза домівкою (у їдальні, кафе, буфеті).

Наступна стаття – витрати на одяг та взуття. Позначимо її літерою **О**. Усі ремонтні роботи можна позначити **Рр**.

Літерою **З** позначимо запас. Якщо ви задумали купити дорогу річ, то без запасу, який ще називають накопиченням, не обійтись.

Необхідно ввести і таку позначку, як непередбачувані витрати – **Нв**. Це можуть бути витрати на ліки, транспорт, у разі вимушеної поїздки, інші побутові ситуації: вийшли з ладу електроприлади чи вас несподівано запросили на вечірку тощо.

Можна вводити й інші позначки, якщо плануються ще якісь статті витрат.

У кінцевому підсумку приходимо до формули:

$$Д = П + Х + О + Рр + З + \dots + Нв$$

Головне, на що треба звернути увагу у формулі, яку ми щойно вивели, це баланс, тобто рівновага між лівою та правою частинами. Постає питання: як досягти й утримати рівновагу? Деякі домашні економісти користуються випробуваним засобом: беруть позику. З погляду економіки, робити це не забороняється. Підприємства теж здійснюють подібні операції. Однак пам'ятайте: позики потрібно віддавати! Тому йдіть на них у крайніх випадках.

III Гра «Бюджет родини» (20 хв.)

Педагог вказує, що наступним етапом заняття стане гра, яка допоможе учням правильно розподіляти кошти у їхніх майбутніх сім'ях. Учні класу об'єднуються в 3 команди. Перед кожною з команд ставиться завдання спланувати бюджет родини при сукупному доході:

Перша команда – 3000 грн.;

Друга команда – 5000 грн.;

Третя команда – 8000 грн.

Слід зазначити, що дохід сім'ї поданий вже з вирахуванням із нього податків, що становлять нині близько 25 % від зароблених коштів.

Педагог звертає увагу на те, що при плануванні сімейного бюджету необхідно врахувати такі умови:

Перша команда – в родині немає дітей; живе вона в сімейному гуртожитку, має старі меблі, холодильник, телевізор.

Друга команда – в родині п'ятирічна дитина, живе у невеликій двокімнатній квартирі, має непогані меблі, холодильник, кольоровий імпортований телевізор, телефон.

Третя команда – в родині дві дитини (семирічна і чотирнадцятирічна), живе у власному мебльованому будинку, є побутова техніка, автомобіль.

Кожна з команд отримує картку зі вказаним сукупним доходом сім'ї та описом ситуації в ній.

Педагогу необхідно нагадати, що витрати не обмежуються лише купівлею одягу, їжі, прийомами друзів, комунальними платежами, а також включають і витрати на туалетний папір, зубну пасту, телефонні розмови, електрику, водопостачання тощо. Він пропонує учням спланувати бюджет за такими параметрами:

- ❖ харчування;
- ❖ комунальні та побутові послуги (в тому числі оренда (квартплата), газ, електрика, водопостачання та ін.);
- ❖ одяг/взуття;
- ❖ засоби гігієни (мило, зубна паста тощо);
- ❖ меблі, побутова техніка;
- ❖ телефонний зв'язок;
- ❖ газети, журнали, книги;
- ❖ кіно, театри, концерти;
- ❖ транспортні витрати;
- ❖ ремонт;
- ❖ страхування;
- ❖ витрати на медичне обслуговування та оздоровлення;
- ❖ інше (в залежності від інтересів і запитів сім'ї);

- ❖ **загальна сума** (для підрахунків можна використовувати старі рахунки за комунальні послуги, телефонні розмови, товарні чеки тощо).

Статті бюджету сім'ї можна заздалегідь виписати на дошці чи фліп-чарті.

Далі кожна команда презентує свої сімейні бюджети (1-2 хв.), вказуючи на труднощі, які виникли при їх плануванні.

III Підбиття підсумків «Щастя не тільки в грошах» (8 хв.)

Педагог читає буддійську притчу⁷.

Учень запитав Майстра: «Наскільки є правильними слова, що щастя не тільки в грошах?» Той відповів, що вони є повністю правильними. І довести це дуже просто. Бо за гроші можна купити постіль, але не сон; їжу, але не апетит; ліки, але не здоров'я; слуг, але не друзів; жінок, але не любов; будинок, але не домашнє вогнище, дoмівку; розваги, але не радість; вчителів, але не розум. І те, що названо, не вичерпує весь список.

Далі педагог об'єднує учнів класу в дві групи. Одна група має довести, що щастя – не лише в грошах, інша група – протилежне. Педагог пропонує учням перерахувати те, що не можна купити за гроші, і те, що можна купити за них. Пізніше учні мають порівняти ці два списки і зробити висновки.

До уваги педагога

Слід підвести підлітків до висновку, що добробут не може створюватись будь-якою ціною.

Дослідження доводять, що основним мотивом дорослих щодо залучення дітей до жебракування, проституції, найгірших форм праці є низький рівень доходів, бажання хоч якимось чином покращити власний матеріальний стан і стан своєї сім'ї.

Діти, щоб покращити матеріальний стан, набути впевненості та незалежності, побачити світ, нерідко вирішують відправитися за кордон, наражаючи себе на небезпеку. Члени родини іноді навіть не відмовляють їх від цього.

⁶ Азбука мудрости. – М., 1999. – С. 523

Література

1. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл ; гл. ред. Е. Строганова ; пер. с англ. А. Лисицыной. – 2-е изд. – М. [и др.] : Питер, 2003. – 270 с.
2. Вчимося жити самостійно : навч.-метод. посіб. для роботи з учнями випускних класів інтернатних закладів / Ж. В. Петрочко, О. В. Безпалько, О. М. Денисюк [та ін.]. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – 203 с.
3. Козлов Н. И. Формула успеха, или Философия жизни эффективного человека / Н. И. Козлов. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2004. – 298 с.: ил. – (Практическая психология).
4. Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : метод. посібник / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003. – С. 499–516.
5. Лопатина А. Азбука мудрости / А. Лопатина, М. Скребцова. – М., 1999. – 576 с.
6. Моя економіка : підруч. для уч. 8–9 кл. загальноосвіт. навч. закладів з поглибл. вивч. економіки / Л. М. Кириленко, Л. П. Крупська, І. М. Пархоменко, І. Є. Тимченко. – К. : А.П.Н., 2001. – 320 с.
7. Формування навичок самостійного життя. (Для учнів загальноосвіт. шк.-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавл. батьків. піклування). – К., 2002. – 161 с.
8. Эффекты психологии денег [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.treko.ru/show_article_1257.
9. Я познаю мир. Экономика : дет. энцикл. / авт.-сост.: Р. С. Белоусов, Д. С. Докучаев. – М., 1999. – 496 с.

СЛОВО ДО БАТЬКІВ

Шановні батьки!

Під час виховної години в класі розмова йшла про особисту відповідальність кожного за створення та зміцнення власного і сімейного добробуту, про неможливість створення добробуту будь-якою ціною.

Продовжуючи цю тему, прочитайте, будь ласка, разом зі своєю дитиною арабську казку «Використання багатства на користь» та обговоріть її.

Використання багатства на користь (арабська казка)

Один тесля, як би багато він не заробляв, задовольнявся незначним і робив мало витрат. Сусіда одного разу запитав його:

– Ти заробляєш багато, але ж де ти діваєш своє багатство? У тебе нічого особливого не видно.

– Однією часткою своїх заробітків я розплачуюся з боргами, а іншу частку даю в борг під проценти, – відповів майстер.

– Не може бути, батир, щоб у тебе були борги; а ще я не чув, щоб ти комусь давав в борг, – зауважив сусіда.

– Якщо я даю гроші батьку й матері, то вважаю, що розплачуюсь із боргами. А ті гроші, які я витрачаю на навчання й утримання своїх рідних дітей, вважаю, що віддаю їх в борг під проценти. Коли діти вийдуть в люди, а ми постаріємо, і якщо вони будуть піклуватися про нас, то хіба ж це не буде віддання ними боргу? – відповів майстер.

Запитання для обговорення:

- ❖ Як ви думаєте, якщо людина витрачає більшу частину своїх грошей на виховання й навчання своїх дітей, чи правильно вона чинить? Чи можна на цьому економити?
- ❖ Чи згодні ви з тим, що діти у вічному боргу в своїх батьків?
- ❖ Кому допомагати важливіше: дітям чи старим батькам? Якщо б ви не володіли достатніми засобами, щоб допомагати і дітям, і старикам-батькам, кому б ви стали допомагати у першу чергу?
- ❖ Як ви думаєте, що для батьків є самим великим щастям?

ТЕМА: МІЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ВИБІР (2 частини)

Мета: сприяти усвідомленню взаємозв'язку між особистими цілями та професійним вибором.

- ЧАСТИНА 1 -

Завдання:

- ❖ допомогти підліткам визначити коло своїх інтересів як основу професійного самовизначення;
- ❖ збагатити знання підлітків про світ професій.

Ключові слова: здібності, інтереси, професія, спеціальність.

Матеріали та обладнання: фліп-чарт, великі аркуші паперу, фломастери, маркери, аркуші формату А-4, роздаткові матеріали «Що я люблю та вмію», «Профіль» (відповідно до кількості учасників).

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Вправа «Що я люблю та вмію» (10 хв.).
3. Інформаційне повідомлення «Мої здібності та уподобання» (4 хв.).
4. Вправа за методикою «Профіль» (10 хв.).
5. Профорієнтаційна гра «Вгадай професію» (7 хв.).
6. Інформаційне повідомлення «Типи професій» (10 хв.).
7. Підбиття підсумків (2 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог повідомляє, що відколи живе людство – існує і проблема вибору занять, трудової діяльності, професійної кар'єри. Вчені ще не з'ясували точно, коли вперше з'явилося слово «професія», але пошуки різновиду праці, життєвого вибору, що утвердив людину на Землі як найвище, найдосконаліше створіння, підтверджують найдавніші пам'ятки, знайдені археологами, лінгвістами та істориками. Свідectво про значення ролі усвідомленого вибору професійної сфери діяльності ми знаходимо навіть у Новому заповіті (послання Св. апостола Павла до римлян 12.6,7,8): «І ми маємо різні дари, згідно з благодаттю, даною нам? Коли пророцтво – то виконуй його в міру віри, а коли служіння – будь на служінні, коли вчитель – на навчанні, коли втішитель – на потішанні, хто подає у простоті, хто головує – то з пильністю, хто милосердствує – то з привітністю!» З різних історичних пам'яток відомо, що процес формування суспільних відносин супроводжувався розвитком ремесел, занять, появою різних професій. Відповідно, виникали і проблеми з вибором їх, перші прояви невідповідності професії, справі, уподобанням. Давно, дуже давно люди збагнули: справжню насолоду приносить лише та праця, яка обирається за власним бажанням, відповідно до інтересів, покликання, здібностей особистості. Ще відомий давньогрецький філософ Платон (427-347 рр. до н.е.) говорив: «Пізнай себе і роби свою справу». Саме про це ми сьогодні і поведемо мову.

III Вправа «Що я люблю та вмію» (10 хв.)

Педагог говорить, що задоволення від роботи можливе лише тоді, коли людина виконує дії, до яких вона має профпридатність. На жаль, на практиці профіль навчання, подальшу професію часто обирають за іншими факторами: відстань до школи, мода, сімейні традиції, вибір друзів тощо. Це причина того, що багато працівників не любить своєї роботи.

Наступним етапом вправи є об'єднання учнів у малі групи по 5-6 осіб. Кожен учасник отримує роздатковий матеріал «Що я люблю та вмію».

Далі педагог дає учням завдання: «Кожен з вас отримав аркуш. Впишіть самостійно по горизонталі 3 речі, які ви любите робити, і 3 – які ви, на ваш погляд, добре робите» (час виконання: 2 хв).

Після цього за командою педагога кожен учасник передає свій аркуш особі,

яка сидить ліворуч у його групі. Той, хто отримав аркуш, у першому рядку під кожною дією, яку вписав попередній учень, дописує назву професії (місця роботи), пов'язану з цією дією (одна дія – одна професія).

До уваги педагога

Потрібно стежити за тим, щоб робота проходила в тиші, учасники не спілкувалися один з одним та не коментували записи.

За командою педагога відбувається чергове переміщення аркушів – учаснику з лівого боку, який знову ж дописує професії, пов'язані з даною дією, але не повторює написаних вище. Процедура повторюється, допоки аркуші не повернуться до осіб, які писали на них дії.

Автори проводять аналіз всіх пропозицій, взявши до уваги свої інтереси, переваги, захоплення, хобі. Учасники, за бажанням, діляться враженнями з групою.

Запитання для обговорення:

- ❖ Які ваші враження від роботи та від її результатів?
- ❖ Чи отримали ви якісь нові ідеї, пропозиції?

III Інформаційне повідомлення «Мої здібності та уподобання» (4 хв.)

Педагог зазначає: «Здібності – це властивість особистості. Від здібностей залежить якість виконання діяльності, її успішність і рівень досягнень, залежить те, як ця діяльність виконується. Відомий психолог А. В. Петровський образно порівнював здібності із зерном, якому ще тільки передують розвиток: подібно до того, як кинуте в землю зерно є лише можливістю щодо колоса, який може вирости з цього зерна, але лише за умови, що структура і вологість ґрунту, погода тощо будуть сприятливими, здібності людини є лише можливістю для набуття знань і вмінь.

Уподобання спонукають до оволодіння новими знаннями, розширюють кругозір, допомагають долати перепони.

Уподобання розрізняються за змістом (наприклад, музичні, технічні та інші), за широтою (різносторонні та вузькі), за глибиною (глибокі та поверхові), за тривалістю (стійкі та нестійкі). Уподобання можуть переходити в *нахили* – прагнення займатись певною діяльністю. Нахили переважно поєднують в собі стійку цікавість до тих чи інших явищ дійсності та стійке бажання самому діяти в цьому напрямку. Між інтересами та нахилами багато спільного, але й багато різного. Інтереси можна визначити формулою – хочу знати, а нахили – хочу діяти».

III Вправа за методикою «Профіль» (10 хв.)

Для виконання цієї вправи потрібно скористатися Інформаційними матеріалами для педагога.

Педагог пропонує прочитати твердження і поставити у бланку відповідей (див. Роздатковий матеріал «Методика “Профіль”») поряд з відповідним номером «+», якщо учням подобається виконувати ці дії; «-» – якщо не подобається; якщо вагаються, поставити «?».

Після завершення процедури відповідей та обробки результатів доречно звернутись до учнів із такими запитаннями:

- ❖ Чи складно було працювати?
- ❖ Наскільки отриманий результат став для вас несподіваним або навпаки – очікуваним?
- ❖ Які думки у вас виникли після процедури дослідження та обробки результатів?

До уваги педагога

При проведенні цієї вправи треба уважно стежити за процесом виконання завдання, при необхідності надавати коментарі та допомогу – як індивідуально, так і групі в цілому.

Педагог узагальнює: «Інтерес формується в реальній справі – поки не спробуєш, не зрозумієш, твоє це чи ні. Тому постарайтеся спробувати себе в різних видах діяльності: спорті, літературі, мистецтві, науці – в тому об’ємі і на тому рівні, на якому це можливо в шкільних гуртках, секціях, музичних школах тощо».

III Профорієнтаційна гра «Вгадай професію» (7 хв.)

Учні поділяються на дві команди. Перша команда загадує професію і потім за допомогою іменників та прикметників характеризує її. Друга команда відгадує. Потім учні міняються ролями. Перемагає той, хто вгадає задуману професію.

Педагог звертається до підлітків: «Ви намагалися вгадати професію, аналізуючи певні її ознаки, тобто класифікували отримані відомості. І це вам допомогло виконати завдання. Так само ми тепер познайомимось із загальноприйнятою класифікацією професій, яку розробили вчені. У світі існує понад 40 тисяч професій. У такому різноманітті складно орієнтуватись. Тому вчені умовно об’єд-

нали всі професії у п'ять типів. Головною ознакою класифікації був обраний предмет праці. Тобто та робота, на яку фахівець спрямовує фізичні та інтелектуальні зусилля».

III Інформаційне повідомлення «Типи професій» (10 хв.)

Педагог говорить: «Розглянемо детально кожний із п'яти типів професій. Для цього звернемося до прикладів. Візьмемо такі професії, як перукар і офіціант та бухгалтер і програміст. Водночас вони мають різні класифікаційні характеристики, але і багато спільного. Перукарі та офіціанти працюють з людьми (сфера обслуговування), а бухгалтери і програмісти працюють однаково із знаками і різними схемами, тобто символами. У роботі з людьми не-обхідні такі якості, як комунікабельність, уміння спілкуватися, уважність, акуратність, ввічливість, чемність, тактовність. Для бухгалтера та програміста притаманні такі властивості, як точність, посидючість, високий рівень концентрації уваги і таке інше. Очевидно, що виникає необхідність поділити професії за характером роботи, предметом праці, тобто за головними ознаками, визначити, з ким або з чим працює людина у процесі своєї трудової діяльності, на що націлена головна мета її праці» (див. Інформаційні матеріали для педагога «Типи професій»).

До уваги педагога

Даючи поради учням, як вірно обрати професію, необхідно підкреслити значення поінформованості щодо світу професій. Не можна обирати сферу діяльності, не знаючи роду занять у ній. Необхідно зважити і на їх спроможність виконувати конкретні дії. Наприклад, в Японії, якщо здатність людини до певного виду діяльності становить менше, ніж 70%, то вона не отримує ані роботи, ані посади.

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог підбиває підсумки заняття та пропонує учням відповісти на запитання:

- ❖ Що нового для себе вони сьогодні дізналися?

Педагог дає учням домашнє завдання: знайти статті газет, журналів, які пов'язані з темою працевлаштування.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

МЕТОДИКА «ПРОФІЛЬ»

(модифікація методики «Карта інтересів» А. Голомштока)

Інструкція:

Прочитайте твердження і поставте в бланку відповідей поряд з відповідним номером «+», якщо вам подобається виконувати ці дії, і «-», якщо не подобається. Якщо вагаєтеся – поставте «?». Чим щиріше ви відповісте на всі питання, тим точнішим буде результат.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.
31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.	38.	39.	40.
41.	42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49.	50.

Мені подобається.....

1. Дізнаватися про відкриття в області фізики і математики.
2. Дивитися програми про життя рослин і тварин.
3. З'ясовувати будову електроприборів.
4. Читати науково-популярні технічні журнали.
5. Дивитися програми про життя людей у різних країнах.
6. Бувати на виставках, концертах, спектаклях.
7. Обговорювати й аналізувати події в країні та за кордоном.
8. Спостерігати за роботою медсестри, лікаря.
9. Створювати затишок і порядок в домі, класі, школі.
10. Читати книги і дивитися фільми про війну і битви.
11. Займатися математичними розрахунками і обчисленнями.
12. Дізнаватися про відкриття в області хімії і біології.
13. Ремонтувати побутові електроприлади.

14. Відвідувати технічні виставки, знайомитися з досягненнями науки і техніки.
15. Ходити в походи, бувати в нових невідомих місцях.
16. Читати відгуки і статті про книги, фільми, концерти.
17. Брати участь у громадському житті школи, міста.
18. Пояснювати однокласникам навчальний матеріал.
19. Самостійно виконувати роботу по господарству.
20. Дотримуватися режиму, вести здоровий спосіб життя.
21. Проводити досліди з фізики.
22. Доглядати за тваринами, рослинами.
23. Читати статті про електроніку і радіотехніку.
24. Збирати і ремонтувати годинники, замки, велосипеди.
25. Колекціонувати камені, мінерали.
26. Вести щоденник, писати вірші і оповідання.
27. Читати біографії відомих політиків, книги з історії.
28. Гратися з дітьми, допомагати робити уроки молодшим.
29. Закуповувати продукти для дому, вести облік витрат.
30. Брати участь у військових іграх, походах.
31. Займатися фізикою і математикою понад шкільну програму.
32. Помічати і пояснювати природні явища.
33. Збирати і ремонтувати комп'ютери.
34. Будувати креслення, схеми, графіки, в тому числі на комп'ютері.
35. Брати участь у географічних, геологічних експедиціях.
36. Розказувати друзям про прочитані книги, побачені фільми і спектаклі.
37. Слідкувати за політичним життям в країні і за кордоном.
38. Доглядати за маленькими дітьми чи близькими, якщо вони захворіли.
39. Шукати і знаходити способи заробляння грошей.
40. Займатися фізичною культурою і спортом.
41. Брати участь у фізико-математичних олімпіадах.

42. Виконувати лабораторні дослідження з хімії і біології.
43. Розбиратися в принципах роботи електроприладів.
44. Розбиратися в принципах роботи різних механізмів.
45. «Читати» географічні і геологічні карти.
46. Брати участь у спектаклях, концертах.
47. Вивчати політику й економіку інших країн.
48. Вивчати причини поведінки людей, побудову людського організму.
49. Вкладати зароблені гроші в домашній бюджет.
50. Брати участь у спортивних змаганнях.

Обробка результатів

Десять колонок з номерами питань в бланку – це десять можливих напрямків професійної діяльності:

- 1 – фізика і математика;
- 2 – хімія і біологія;
- 3 – радіотехніка і електроніка;
- 4 – механіка і конструювання;
- 5 – географія і геологія;
- 6 – література і мистецтво;
- 7 – історія і політика;
- 8 – педагогіка і медицина;
- 9 – підприємництво і домоводство;
- 10 – спорт і військова справа.

Підрахуйте число плюсів в кожному стовпці. Чим їх більше, тим вище інтерес до цих занять. П'ять балів говорять про яскраво виражений інтерес до предмета чи виду діяльності. Це – необхідна, але не достатня умова правильного вибору професії. Друга важлива умова – здібності і професійно важливі якості. Якщо сума балів в жодній колонці не перевищує двох балів, значить, професійні інтереси слабо виражені.

ТИПИ ПРОФЕСІЙ

Всі професії поєднані у п'ять типів: «Людина-техніка», «Людина-природа», «Людина-людина», «Людина-знакова система», «Людина-художній образ».

Перша група професій типу **«Людина – техніка»** об'єднує професії, спеціалісти яких мають справу з технікою. Наприклад, інженер, радіотехнік, технолог, слюсар, оператор технічного устаткування, механізатор тваринницьких ферм, електрик та ін. Спеціалісти таких професій працюють скрізь: у промисловості, сільському господарстві, в обслуговуванні, в науці тощо. Такі фахівці, наприклад, повинні бути людьми, у яких переважає розвинений невербальний інтелект, тобто ті, які вміють технічно мислити. Вони втілюють на практиці конструктивні креслення, схеми. Важливу роль у їхній роботі відіграє координація рухів, добре розвинений окомір. Вони повинні добре розумітися в кресленнях, різних схемах, графіках, мати добре розвинену просторову уяву. Багато у їхній діяльності значить і сенсомоторна чутливість, відповідна координація рухів.

Спеціалісти сфери **«Людина – природа»** займаються об'єктами живої та неживої природи. Це професії геолога, астронома, еколога, мікробіолога, садівника, лісівника, зоотехніка, рибовода, бджоляра, фермера; професії, що пов'язані з переробкою харчових продуктів: кухар, майстер сиророб, тістовод, кондитер, і подібні. Такі професії можуть опановувати тільки ті люди, які люблять природу, можуть оберегати та примножувати її. Їм притаманні такі властивості, як акуратність, чуйність, спостережливість тощо. Такі фахівці можуть працювати у промисловості: харчовій, переробній, сільському господарстві тощо.

До типу **«Людина – людина»** належать професії, обравши які ви будете працювати з окремими людьми, групами людей. Перш за все, вони вимагають від фахівців уміння спостерігати, аналізувати взаємини, події, керувати, навчати, обслуговувати і т.п. Це вчитель, продавець, лікар, перукар, юрист, менеджер, екскурсовод, психолог, соціальний працівник та інші. Такі професіонали працюють в освіті, науці, у сфері обслуговування, медицині тощо. Окрім уміння спілкуватись з людьми, поважати їх, вони повинні бути витривалими, чемними, уважними, шляхетними, мати добре розвинутий вербальний інтелект, зорову пам'ять, культурну мову і таке інше.

Професії типу **«Людина – знакова система»** вимагають від особистості об'єктивної самооцінки. Якщо предметом праці є знаки, знакові системи, літери, цифри, звуки, слова, інформація, то людині необхідні такі властивості, як по-

сидючість, уважність, відповідальність, зосередженість, добре розвинений слух, зір, здібності аналізувати явища, факти, події. Для прийняття обґрунтованого виваженого рішення щодо вибору професії типу – бухгалтер, оператор ЕОМ, економіст, банківський службовець, аудитор, кресляр, лінгвіст і т.д. – треба уважно зважити свої здібності. Такі спеціалісти потрібні у будь-якій галузі: промисловості, сільському господарстві, обслуговуванні, транспорті. Вони працюють в освіті, науці, зв'язку, адміністративних органах, в управлінні підприємствами, установами і т. ін.

Тип професій **«Людина – художній образ»** вимагає від людини уміння відтворювати художній образ, його елементи. До таких професій належать не лише професії художника-декоратора, дизайнера, режисера, актора, письменника тощо. Тут можна назвати і багато інших професій, наприклад – живописець із розпису фарфору, ювелір, перукар, озеленювач, майстер з оздоблювальних робіт тощо. Такі талановиті фахівці працюють у різних галузях господарства. Це і промисловість, і обслуговування, мистецтво і освіта, культура і ще багато різних сфер діяльності.

Працювати за такими професіями можуть ті, хто має розвинений смак, художньо-образне мислення, просторову уяву, точні рухи тощо. Але найголовніша їхня властивість – висока духовність.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

ЩО Я ЛЮБЛЮ ТА ВМІЮ

Люблю робити

Добре роблю

--	--	--	--	--	--

Можна використати... (професія, робота, господарська діяльність)

МЕТОДИКА «ПРОФІЛЬ»

Прослухайте твердження і поставте в бланку відповідей поряд з відповідним номером «+», якщо вам подобається виконувати ці дії, і «-», якщо не подобається. Якщо вагаєтеся – поставте «?». Чим щиріше ви відповісте на всі питання, тим точнішим буде результат.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.
31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.	38.	39.	40.
41.	42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49.	50.

Підрахуйте число плюсів в кожному стовпці.

ТЕМА: МІЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ВИБІР (2 частини)

Мета: сприяти усвідомленню взаємозв'язку між особистими цілями та професійним вибором.

- ЧАСТИНА 2 -

Завдання:

- ❖ ознайомити підлітків з основами професійного самовизначення;
- ❖ визначити та проаналізувати складові успішного професійного вибору.

Ключові слова: професійне самовизначення, професійний вибір.

Матеріали та обладнання: фліп-чарт, великі аркуші паперу, фломастери, маркери, аркуші формату А-4, таблички з надписами «Так», «Ні», «Вагаюсь», роздатковий матеріал (тест Д. Голланда – відповідно до кількості учнів), кольорові газети та журнали, статті, присвячені темі працевлаштування, ножиці, клей, скотч.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (4 хв.).
2. Вправа «Я так думаю» (15 хв.).
3. Інформаційне повідомлення «Професійний вибір» (8 хв.).
4. Вправа «Колаж “Сучасний ринок праці”» (15 хв.).
5. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (4 хв.)

Вибір професії – одне із найбільш відповідальних рішень, які приймає людина в житті. Звичайно, можна перервати навчання, якщо на третьому курсі інституту ти розумієш, що ця справа не твоя, а можна через декілька років залишити роботу, яка не подобається. Однак, час буде втрачено, та й розчарування неминуче... Вибір професії, як і будь-який вибір, – це прийняття рішення при великій кількості альтернативних варіантів та необхідності враховувати різноманітні фактори. Є такий вираз: «Щастя – це коли вранці хочеться йти на роботу, а після роботи – додому».

До уваги педагога

При переході до виконання наступного завдання варто запропонувати учням дати відповідь на такі запитання:

- Хто з вас вже визначився у виборі професії?
- Які причини лежать в основі вибору саме цієї професії?
- А хто ще не вирішив, яку професію обрати?
- З якими труднощами ви зіткнулися?
- Чи обговорювали ви це питання з батьками?

III Вправа «Я так думаю» (15 хв.)

Педагог каже: «Зараз ми поговоримо на тему вибору професії та працевлаштування».

Педагог зачитує одне із тверджень і зазначає, що всі, хто погоджується з ним, збираються біля напису «Так», хто не погоджується – біля напису «Ні», хто дотримується іншої позиції або кому важко визначитися – біля напису «Вагаюсь» (ці написи повинні бути попередньо наклеєні на стіну або підлогу).

Після того, як учасники визначилися зі своєю позицією, педагог просить, щоб від кожної зі сторін («Так», «Ні», «Вагаюсь») бажачі по черзі висловили аргументи у підтримку своєї позиції. Кожна сторона може назвати один-два аргументи (разом до 6). Після закінчення висловлення, педагог запитує учасників: чи не бажать вони змінити своє місце знаходження? Якщо хтось це робить,

то педагог просить його коротко прокоментувати своє рішення.

Таким чином дискутуємо над твердженнями.

Пропоновані твердження:

- ❖ Школа дає учневі потрібні знання й навички, необхідні для успішного працевлаштування.
- ❖ Закінчення школи (технікуму) з відмінними оцінками гарантує отримання престижної роботи.
- ❖ Володіння іноземними мовами – гарантія високооплачуваної роботи.
- ❖ Без вміння працювати з комп'ютером неможливо знайти гарну роботу.
- ❖ Активність при пошуку роботи важливіше, ніж знання.
- ❖ Молода людина власними зусиллями може влаштуватися на престижну роботу.
- ❖ Будь-яка робота виправдовує себе.
- ❖ Праця за кордоном приносить високий заробіток.

Після обговорення останнього твердження педагог робить резюме про те, що були висловлені різні думки щодо умов і реалій працевлаштування молодих людей, є різні позиції, які заслуговують на більш детальний розгляд.

До уваги педагога

Потрібно контролювати час вправи, оскільки дискусія може затягнутися.

III Інформаційне повідомлення «Мій професійний вибір» (8 хв.)

Педагог повідомляє:

«Правильний вибір професії дозволяє реалізувати свій творчий потенціал, уникнути розчарування, захистити себе і свою сім'ю від убогості і невпевненості в завтрашньому дні. Який вибір можна вважати правильним?

По-перше, майбутня робота повинна бути в радість, а не в тягар (ХОЧУ).

По-друге, ви маєте володіти набором професійно важливих для цієї роботи якостей: інтелектуальних, фізичних, психологічних (МОЖУ).

По-третє, ця професія повинна користуватися попитом на ринку праці (ТРЕБА).

Представимо три складові правильного вибору у вигляді трьох кіл.

Вибір можливих варіантів відповідної роботи необхідно робити з урахуванням трьох необхідних компонентів успіху:

“Хочу” – визначення мети працевлаштування, моїх професійних інтересів, прагнень і схильностей.

“Можу” – мої здібності, особливості характеру, первинні навички (внутрішні ресурси), можливості – ресурси зовнішні (матеріальний фактор, якщо ви хочете поступати до ВНЗ, де необхідна плата за навчання).

“Треба” – умови ринку праці, потреба суспільства в спеціалістах даного профілю чи обґрунтований розрахунок щодо влаштування на роботу.

Педагог зображує їх на папері і запитує групу: *«Яким чином ці компоненти можуть перетинатися?»*

Педагог графічно зображує запропоновані варіанти перетину. І знову запитує: *«Як можна охарактеризувати ці ситуації? Які варіанти поведінки найкращі в кожному випадку?»*

На схематичному малюнку області «Хочу», «Можу» і «Треба» позначені колами, що взаємно перетинаються. Неважко побачити, що оптимальний варіант – це взаємний перетин усіх трьох областей: «Хочу», «Можу» і «Треба» (зона D). Це ідеал, про який можна мріяти, але до якого, все ж таки, необхідно прагнути.

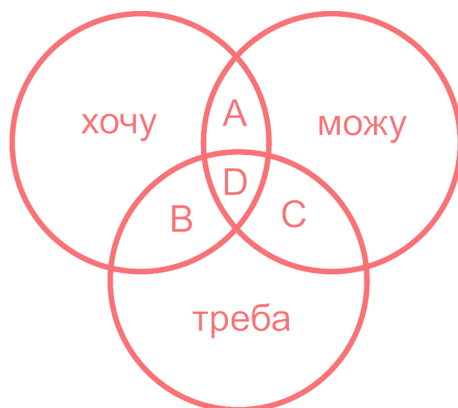
Інші три випадки перетину (зони А, В і С) – це варіанти, які певною мірою обмежують наш вибір.

Перетин тільки «Можу» і «Треба» (зона С) – це типовий випадок можливості працевлаштування (наявність вакансій) і можливості людини займатися цією діяльністю, але відсутності у неї з яких-небудь причин бажання погоджуватися на таку роботу.

Перетин лише «Хочу» і «Треба» (зона В) – випадок, коли наше бажання займатися якою-небудь діяльністю співпадає з наявністю вакансій цієї роботи на ринку праці, проте, для її виконання у нас, на жаль, не вистачає здібностей, професійної підготовки або накладає свої обмеження стан здоров'я.

Перетин тільки областей «Хочу» і «Можу» (зона А) – один з найтрагічніших варіантів: людина хотіла б займатися певною діяльністю, її здібності, професіоналізм і здоров'я дозволяють їй це робити, але регіональному ринку праці в даний момент такі професії не потрібні.

Педагог підсумовує:

«Отже, для того, щоб реально оцінити свої шанси на те, що кожен з вас знайде роботу в цьому світі, нам потрібно розібратись з вашими Хочу, Можу і Треба.

У загальному вигляді професійний вибір можна представити як певний сектор на перетині трьох кіл: хочу, можу, треба. На перетині цих кіл і розташована область усвідомленого професійного вибору».

До уваги педагога

Педагог нагадує, що на попередньому занятті підлітки аналізували та визначали власні бажання, інтереси, здібності (сектори Хочу, Можу). Додатково педагог може запропонувати учням вдома разом з батьками пройти ще один психологічний тест (див. Роздатковий матеріал) та дізнатися, до якого типу особистості вони належать (реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенційний, діловий, артистичний).

Педагог говорить, що краще пізнати себе, свої сильні та слабкі сторони, визначити професійні цілі також можна, скориставшись послугами професіоналів, відвідавши:

- центри зайнятості (у тому числі ті, що спеціалізуються на працевлаштуванні молоді);
- центри психологічної підтримки населення;
- шкільні профорієнтаційні кабінети (запитати у психолога або соціального педагога в школі; навіть якщо немає кабінету профорієнтації, ці фахівці напевно зможуть допомогти);

- комерційні центри профорієнтації та громадські організації. Часто профорієнтаційне тестування проводиться на базі Центрів тестування, профорієнтаційні тренінги – в організаціях, що пропонують тренінгові послуги, в т.ч. громадських;
- педагогічні й психологічні вузи твого міста – у їхній склад часто входить підрозділ, що досліджує проблеми профорієнтації.

III Вправа-колаж «Сучасний ринок праці» (15 хв.)

Педагог об'єднує учасників у 3 малі групи, кожній з яких дає завдання: створити колаж на тему «Сучасний ринок праці». У колажі слід відобразити сучасний стан ринку праці, що хорошого, що поганого, як почувають себе роботодавці та пошукачі, які проблеми, які пропозиції переважають.

Щоб створити колаж, учасники використовують статті газет та журналів, які вони підібрали вдома, а також матеріали, підготовлені педагогом. Кожна група для роботи також отримує ножиці, клей, маркери (час виконання: 7 хв).

Після виконання завдання кожна група презентує свої напрацювання.

Запитання для обговорення:

- ❖ Якими є тенденції сучасного ринку праці?
- ❖ Динамічний і непередбачуваний сучасний ринок праці вимагає від кожного спеціаліста не тільки професіоналізму, але і вміння орієнтуватися в різних сферах діяльності і пристосовуватися до мінливих умов. При цьому треба критично оцінювати заманливі пропозиції роботи, якими рясніють сторінки газет і журналів, стіни і паркани.

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог підбиває підсумки тематичної виховної години, задаючи підліткам такі запитання:

- ❖ Що нового ви дізналися на занятті?
- ❖ Що потрібно враховувати при виборі професії? (При виборі професії потрібно: знати якомога більше професій; визначити коло своїх інтересів; знати, в яких навчальних закладах можна отримати ту чи іншу професію; оцінити свої можливості і здібності, а також їхню відповідність тим вимогам, які висуваються тією чи іншою професією).

Література

1. Босенко М. І. Мій професійний вибір / М. І. Босенко // Культура життєвого самовизначення. Ч. III. Старша школа : метод. посібник / наук. керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2004. – С. 83–99.
2. Закатнов Д. О. Твоя майбутня професія / Д. О. Закатнов, Н. В. Жемера. – К., 1999. – 312 с.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учебное пособие для студентов вузов. – 2-е изд., перераб., доп. / Э. Ф. Зеер. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 336 с.
4. Навчальні матеріали з профорієнтації. Веб-сайт <http://cppb.org/uk/home>.
5. Професія. Кар'єра. Успіх : метод. посіб. / автори-упоряд.: Т. Л. Лях, Ю. М. Малієнко, Т. Є. Троценко, Т. П. Цюман, А. М. Шеламкова ; за заг. ред. Т. П. Цюман. – К. : Основа-Принт. – 132 с.
6. Профорієнтація на практиці : посібник для вчителів / упорядн. та переклади Артур Гроссман ; Фонд «Освіта для демократії». – 2007.
7. Резапкіна Г. В. Я и моя профессия. Программа профессионального самоопределения для подростков : учебно-методическое пособие для школьных психологов и педагогов / Г. В. Резапкіна. – М. : Генезис, 2000. – 128 с.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

ТИПОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ПРИВАБЛИВЕ ПРОФЕСІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ
(за Д. Голландом)

У контексті вибору найбільш привабливого професійного середовища Д. Голланд виділяє такі типи особистості: реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенціональний, практичний, артистичний.

Реалістичний тип – чоловічий, соціальний, емоційно стабільний, орієнтований на сьогоднішній день. Його представники займаються конкретними об'єктами та їхнім практичним застосуванням: речами, інструментами, тваринами, машинами. Надають перевагу заняттям, що вимагають умінь і конкретності. Працівники цього типу охоче обирають професії механіка, електрика, агронома, садівника, шофера тощо. Цьому типові найбільш властиві математичні здібності, а психомоторні навички перевищують арифметичні та гуманітарні здібності.

Інтелектуальний тип – орієнтується на розумову працю. Він некомунікабельний, аналітичний, раціональний, незалежний, оригінальний. Йому найбільш притаманні теоретичні і, до певної міри, практичні здібності. Він більше роздумує над проблемою, ніж її розв'язує. Йому подобається вирішувати завдання, які вимагають абстрактного мислення. Інтелектуал надає перевагу науковим професіям, наприклад: ботанік, астроном та інші. Має високорозвинені як гуманітарні, так і математичні здібності.

Соціальний тип – ставить таку мету і завдання, які дозволяють йому встановлювати тісний контакт з навколишніми соціальними середовищами. Має комунікативні вміння і потребує соціальних контактів. Рисами його характеру є комунікабельність (здатність до спілкування), бажання повчати і виховувати, гуманність, жіночність. Серед занять, яким надає перевагу, – навчання і лікування. В основному – це лікарі, вчителі, психологи. Намагається триматися осторонь від інтелектуальних проблем. Він активний, залежний, йому притаманна пристосованість. Проблеми він вирішує, спираючись, в основному, на емоції, почуття і вміння спілкуватися. Має хороші гуманітарні, але відносно слабкі математичні здібності.

Конвенціональний тип – надає перевагу структурованій діяльності. Із навколишнього середовища він обирає мету, завдання і цілісність з ним, його підхід до проблеми має стереотипний, практичний і конкретний характер. Спонтанність і оригінальність йому не притаманні. У деякій мірі для нього характерні

ригідність, консерватизм і залежність. Надає перевагу професіям, які пов'язані з канцелярією та розрахунками: машинопис, бухгалтерія, економіка. Він уміє добре спілкуватися і має хороші моторні навички. Це слабкий організатор і керівник. Його рішення залежить від людей, які його оточують.

Діловий тип – вибирає мету і завдання, які дозволяють йому проявити енергію, оптимізм, ентузіазм, імпульсивність, потяг до пригод. Надає перевагу «чоловічим», керівним ролям, в яких він може задовольнити свої потреби у домінантності й визнанні.

Це – керівник, директор, репортер, дипломат, журналіст. Йому не до душі заняття, пов'язані з ручною працею, а також ті, які вимагають великої концентрації уваги та інтелектуальних зусиль. Надає перевагу вербальним завданням, які пов'язані з керівним статусом і владою. Агресивний, діловий. Його загальні та інтелектуальні здібності посередні, до певної міри вищими є вербальні здібності.

Артистичний тип – ухиляється від чітко структурованих проблем та видів діяльності, які пов'язані з великою фізичною силою. У спілкуванні з навколишніми спирається на свої безпосередні відчуття, емоції, інтуїцію та увагу. Йому притаманна гнучкість, незалежність рішень. Це асоціальний, оригінальний тип з рисами жіночності.

Артистичний тип надає перевагу заняттям творчого характеру: музиці, літературі, живопису, фотографії тощо.

У представників артистичного типу гуманітарні здібності переважають над математичними. Для них характерні виняткові здібності сприйняття та моторики. Вони не зв'язують себе численними стосунками, характерними для більшості людей, від яких вони переважно ухиляються. Уже в молодості для них характерний високий життєвий ідеал, який відзначається акцентуванням особистого «я».

Інструкція:

Необхідно з кожної пари 84 професій вибрати тільки одну, яка вас найбільше приваблює (а чи б). Вибір необхідно зробити з кожної пари. На рішення витрачайте не більше 15 секунд. На виконання завдання дається 10-20 хвилин.

№	а)	б)
1.	інженер-технолог	конструктор
2.	в'язальник	санітарний лікар
3.	кулінар	користувач ЕОМ

№	а)	б)
4.	фотограф	директор магазину
5.	кресляр	дизайнер
6.	філософ	психіатр
7.	вчений-хімік	бухгалтер
8.	редактор журналу	колівосяжер
9.	лінгвіст	перекладач художньої літератури
10.	педіатр	статист
11.	завуч з виховної роботи	спеціаліст з маркетингу
12.	спортивний лікар	фейлетоніст
13.	нотаріус	постачальник
14.	бухгалтер на комп'ютері	артист естради
15.	політичний діяч	письменник
16.	садівник	метеоролог
17.	водій автобуса	медсестра
18.	інженер-електрик	секретар-друкарка
19.	маляр	художник по металу
20.	біолог	головний лікар
21.	телеоператор	режисер
22.	гідролог	податковий інспектор
23.	зоолог	головний зоотехнік
24.	математик	архітектор
25.	соціальний працівник	обліковець
26.	вчитель	зав. відділу держустанови
27.	вихователь	композитор
28.	коректор	модельєр
29.	економіст	реklamний агент
30.	зав. господарством	диригент

№	а)	б)
31.	радіоінженер	працівник науки
32.	наладчик	монтажник
33.	агроном	керівник агрофірми
34.	закрійник	мистецтвознавець
35.	археолог	експерт з товарів
36.	працівник музею	адвокат
37.	вчений	актор
38.	логопед	стенографіст
39.	лікар	дипломат
40.	головний бухгалтер	директор
41.	поет	психолог
42.	працівник архіву	менеджер

Ключі до методики Голланда (максимум 14 балів по всіх типах)

Реалістичний: 1а 2а 3а 4а 5а 16а 17а 18а 19а 21а 31а 32а 33а 34а.

Інтелектуальний: 1б 6а 7а 8а 9а 16б 20а 22а 23а 24а 31б 33а 36а 37а.

Соціальний: 2б 6б 10а 11а 12а 17б 20б 25а 26а 27а 36б 38а 39а 41б.

Конвенціональний: 3б 7б 10б 13а 14а 18б 22б 25б 29а 28а 32б 38б 40а 42а.

Діловий: 4б 8б 11б 13б 15а 23б 26б 29б 30а 33б 35б 39б 40б 42б.

Артистичний: 5б 9б 12б 14б 15б 19б 21б 24б 27б 28б 30б 34б 37б 41а.

СЛОВО ДО БАТЬКІВ

Шановні батьки!

Перед вашою дитиною стоїть завдання – вибір майбутньої професії. Це досить складне завдання, оскільки від правильного вибору залежить її майбутнє: успіх, задоволення собою, матеріальні статки. Можливо, саме зараз варто використати можливість і звернутися до спеціаліста з питань професійного вибору – профконсультанта.

Знайдіть, будь ласка, час і допоможіть вашій дитині розв'язати тест та визначити типологію особистості на привабливе професійне середовище.

ТЕМА: МОЄ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

Мета: ознайомити підлітків з механізмом пошуку роботи як передумовою успішного професійного майбутнього.

Завдання:

- ❖ визначити передумови до успішного та безпечного працевлаштування;
- ❖ ознайомити із джерелами пошуку роботи;
- ❖ пригадати законодавство, що регулює право підлітка на працю;
- ❖ ознайомитися із структурою резюме.

Ключові слова: відносини, КзПП, ринок праці, резюме.

Матеріали та обладнання: фліп-чарт, великі аркуші паперу, фломастери, маркери, аркуші формату А-4, роздаткові матеріали «Право на працю», «Ефективне резюме» (відповідно до кількості учнів).

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (1 хв.).
2. Вправа «Кроки до мого працевлаштування» (7 хв.).
3. Вправа «Джерела пошуку роботи» (22 хв.).
4. Вправа «Законодавство, що регулює права підлітка під час працевлаштування» (10 хв.).
5. Інформаційне повідомлення «Написання резюме» (3 хв.).
6. Підбиття підсумків (2 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (1 хв.)

Педагог звертається до підлітків: «Сьогодні ви ще не працюєте, та кожен з вас сподівається у майбутньому знайти цікаву та добре оплачувану роботу. Деякі з вас уже, напевно, працювали на канікулах, хтось шукає роботу. Ваші батьки, інші дорослі теж працюють. Сьогодні на занятті ми спробуємо розробити алгоритм практичних дій, що допоможе вам у майбутньому знайти гідну роботу.

III Вправа «Кроки до мого працевлаштування» (7 хв.)

Педагог ініціює мозковий штурм «Які кроки мають передувати моєму працевлаштуванню?»

Педагог записує на плакаті всі висловлені думки, після чого обговорює з учасниками написане й акцентує увагу на наступних п'яти пунктах, які й складатимуть основу алгоритму:

Крок 1. Аналіз навичок і здібностей, вибір майбутньої професії.

Крок 2. Пошук роботодавця.

Крок 3. Вивчення законодавства, що регулює права підлітка під час працевлаштування.

Крок 4. Складання резюме.

Крок 5. Проходження співбесіди.

III Вправа «Джерела пошуку роботи» (22 хв.)

Педагог запитує учнів: «Якими джерелами можна скористатися, щоб знайти роботу?» Відповіді підлітків записуються на папері (дошці).

До уваги педагога

Можливі джерела пошуку роботи, на які слід звернути увагу учнів:

- знайомі, друзі;
- кадрові (рекрутингові) агентства;
- оголошення в газетах, журналах;

- участь у ярмарках вакансій;
  - центри зайнятості, молодіжні центри праці;
  - Інтернет;
  - пряме звернення до роботодавця;
  - оголошення в громадських місцях.
-

Далі учні об'єднуються у малі групи (за кількістю джерел пошуку роботи). Кожній групі дається завдання проаналізувати одне із джерел пошуку роботи, визначити його переваги та недоліки (**час виконання: 10 хв.**).

Кожна група презентує свої напрацювання. Інші учасники доповнюють, педагог узагальнює (див. Інформаційні матеріали для педагога «Шляхи пошуку роботи»).

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи всі способи пошуку роботи є однаково ефективними?
  - ❖ Чого треба остерігатися під час пошуку роботи?
-

До уваги педагога

До розмови можна запросити представника Центру зайнятості чи молодіжного центру праці, профконсультанта ВНЗ, які з практики розкажуть, яким чином підліткам шукати роботу, та які послуги вони можуть їм надати.

Педагог говорить, що шукаючи роботу, слід скористатися усіма можливостями: чим більше способів використаєш для пошуку роботи, тим більші шанси на успіх матимеш.

На наступному етапі педагог об'єднує учнів у 3 малі групи та роздає зразки оголошень щодо пропозицій роботи за кордоном (див. Роздатковий матеріал). Протягом 3–5 хв. учні мають можливість переглянути їх та відповісти на такі запитання:

- ❖ На що ви звертали увагу, коли читали оголошення?
- ❖ Які рекламні оголошення викликали у вас найбільшу підозру?
- ❖ Які з них, на вашу думку, небезпечні та містять ризики? Чому?
- ❖ За якими рекламними оголошеннями ви поїхали б за кордон? Чому?

До уваги педагога

Варто наголосити, що при розгляді оголошень слід відхиляти пропозиції, які:

- пропонують надто високий зарібок;
- пропонують роботу за кордоном без будь-яких вимог до кваліфікації, а лише за ознаками статі чи зовнішності;
- обіцяють великі перспективи дівчатам та жінкам;
- пропонують «серйозну роботу для серйозних людей».

Зазвичай такі спокусливі пропозиції – це робота в тіньовому бізнесі або навіть в секс-бізнесі.

III Вправа «Законодавство, що регулює права підлітка під час працевлаштування» (10 хв.)

Педагог говорить:

«Право на працю є одним з основних прав людини. Це право проголошено та закріплено не тільки на міжнародному рівні, але й у законодавствах більшості країн світу, серед яких є й Україна.

Пригадайте (8 клас, тематичну виховну годину «Дитяча праця»), якими основними документами та законодавчими актами гарантується право на працю та регулюються трудові правовідносини?» (Основні принципи трудових відносин закріплені в Конституції України. Основним законодавчим актом, що регулює трудові правовідносини в Україні, є Кодекс законів про працю України (КЗПП).

Робота з текстом:

Педагог роздає учням матеріал «Право на працю» та просить пригадати пільги для неповнолітніх, встановлені законодавством України (час виконання: 3 хв.).

Далі педагог зачитує ситуації та пропонує підліткам пояснити їх, опираючись на опрацьований перед тим матеріал «Право на працю».

Ситуації для обговорення:

Ситуація 1. Світлані 13 років. Їй пропонують роботу у вільний від навчання час. Чи порушить роботодавець законодавство України, прийнявши Світлану на роботу?

Ситуація 2. Антону 14 років. Йому запропонували високу платню за тяжку роботу у нічний час. При цьому роботодавець відмовляється укласти з Антоном трудовий договір. Чи правомірні пропозиції роботодавця?

Ситуація 3. Іван здобуває загальну середню освіту в середній загальноосвітній вечірній школі і працює кур'єром на фірмі. Через місяць у Івана випускні іспити у старшій школі. Він звертається до директора фірми з проханням надати йому додаткову оплачувану відпустку тривалістю 30 днів. Чи правильні дії Івана?

ІІІ Інформаційне повідомлення «Ефективне резюме» (3 хв.)

Педагог говорить, що основне завдання пошукача роботи – привернути увагу саме до своєї кандидатури. Візитною карточкою в цьому питанні є правильно й грамотно складене резюме.

Резюме – це документ, що дає роботодавцеві коротку, позитивну й достовірну інформацію про кандидата на вільне робоче місце та служить основою для запрошення на співбесіду.

Далі педагог, користуючись Роздатковим матеріалом «Ефективне резюме», коротко розповідає про структуру резюме.

Педагог роздає учням даний матеріал та пропонує вдома скласти власне резюме, користуючись цією інформацією.

ІІІ Підбиття підсумків (2 хв.)

Педагог підбиває підсумки роботи та пропонує учням дати відповідь на запитання: «Що нового ви дізналися на занятті?»

Література

1. Знай та захищай свої права : робочий зошит / автор. колектив: М. В. Губко [та ін.]. – К., 2008.
2. Професія. Кар'єра. Успіх : метод. посіб. / автори-упоряд.: Т. Л. Лях, Ю. М. Малієнко, Т. Є. Троценко, Т. П. Цюман, А. М. Шеламкова ; за заг. ред. Т. П. Цюман. – К. : Основа-Принт. – 132 с.
3. Профорієнтація на практиці : посібник для вчителів / упорядн. та переклади Артур Гроссман ; Фонд «Освіта для демократії». – 2007.
4. Резапкіна Г. В. Я и моя профессия. Программа профессионального самоопределения для подростков : учебно-методическое пособие для школьных психологов и педагогов. – М. : Генезис, 2000. – 128 с.
5. Уніят С. Вибір професії, або Задача з багатьма невідомими / С. Уніят, С. Комінко. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1997. – 87 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

ДЖЕРЕЛА ПОШУКУ РОБОТИ

Турбота рідних, знайомих, друзів.

Родичі, друзі, знайомі, викладачі, сусіди – всі можуть стати для вас невичерпним джерелом пропозицій щодо роботи. Ці люди знають ваші переваги, досягнення, здібності і одночасно знають, що в тій чи іншій компанії з'явилася вакантна посада.

З іншої сторони, цей спосіб – один з найуразливіших. Через незручність відмовити близьким людям ви тратите час, ходячи на співбесіду. Довіряючи близьким людям, ви можете, не перевіривши інформацію, потрапити до тенет торгівлі людьми.

Кадрові (рекрутингові) агентства.

Рекрутингова компанія орієнтується на клієнта, який подає замовлення на пошук того чи іншого спеціаліста, і який, в кінцевому результаті, вирішує, влаштовує його кандидат чи ні. Кадрові агентства орієнтовані на кандидата – саме він і дає агентству замовлення і платить за нього. Вартість послуг останніх, як правило, варіюється в межах від декількох десятків до сотень гривень, плюс процент від першої зарплати кандидата.

Окрім витрат, відмінністю є й спрямованість: рекрутингові агенції, на відміну від кадрових, займаються підбором керівників вищого і середнього рівня, що мають не менше трьох років досвіду в певній сфері.

Оголошення в газетах, журналах.

Найбільш традиційний і перевірений спосіб пошуку роботи – оголошення в спеціалізованих газетах і журналах.

Переваги: доступність, бо такі видання можна недорого купити практично у всіх кіосках і розкладках з пресою; широкий вибір вакансій та наявність пропозицій для всіх вікових категорій; в цих виданнях також представлені статті і аналітичні матеріали.

Недоліки: пропозиції, які більше всього цікавлять молодих спеціалістів і які дають хороший старт кар'єрному росту тут не представлені; оголошення в газетах і журналах розміщують в основному вітчизняні компанії, оскільки іно-

земні роботодавці надають перевагу іншим способам пошуку персоналу; велика частина вакансій – сітковий маркетинг або просто обдурювання.

Також у спеціалізовані видання можна подати й власне оголошення про пошук роботи, чітко сформувавши те, що ви шукаєте.

Участь у ярмарках вакансій.

Достатньо ефективний спосіб для молоді, що навчається.

Переваги: є можливість дізнатися інформацію про компанії безпосередньо із спілкування з її представниками; роботодавець розуміє, що ви випускник, і не надто зважає на відсутність солідного досвіду роботи; є можливість залишити свої дані одразу декільком роботодавцям.

Недоліки: у ярмарку бере участь обмежена кількість організацій; частота проведення ярмарків має «сезонне коливання».

Державні центри зайнятості.

Дешевим і сердитим варіантом можуть бути відвідини районних, міських, обласних центрів праці та Державної служби зайнятості. Окрім традиційних консультацій, до пакету послуг цих установ належить розміщення оголошення пошукача в газеті «Новини працевлаштування», надання грошової одноразової допомоги для відкриття власної справи та тривалої до моменту працевлаштування. Цікавою є також пропозиція підвищення конкурентоспроможності безробітного через його скерування на професійну підготовку чи перепідготовку. Прийшовши до якогось із центрів, можна отримати багато потрібної інформації як в усній формі, так і в вигляді буклетів на зразок «Абетки пошуків роботи», «Молоді про зайнятість» тощо.

Інтернет.

Набравши заповітне «www», у вас є два варіанти: зайти на спеціалізовані сайти, присвячені працевлаштуванню, чи передивитися сайти компаній, що вас цікавлять. На спеціалізованому сайті ви можете: передивитися відкриті вакансії, вибрати найбільш цікаві для вас пропозиції і відправити резюме в компанії, де ви б хотіли працювати; розмістити на сайті своє резюме (це можна зробити безкоштовно).

Але є один недолік: ваше резюме можуть і не помітити, чи вам зателефонують із компанії, про яку ви ніколи не чули, і навряд чи знайдете про неї інформацію.

Якщо ви самостійно передивляєтеся сайти компаній, які вас цікавлять, то мо-

жете: подивитися, які вакансії зараз пропонуються, і відправити своє резюме на представлену посаду; або ж не орієнтуватися на відкриті вакансії, а відправити резюме на ту посаду, яка вас більше всього цікавить зараз.

Пряме звернення до роботодавця.

Спосіб непоганий, але часомісткий. Суть полягає у регулярному цілеспрямованому пошуку солідних компаній, що вже встигли зарекомендувати себе на українському ринку. Спочатку можна розіслати своє резюме і мотиваційний лист, пізніше – періодично телефонувати у відділ кадрів і інформуватися про наявність вакансій. Існує також можливість запропонувати себе у якості стажера. З частковою оплатою чи без – вирішувати вам. Але у будь-якому разі, така ініціатива справить враження на роботодавця і переконає його у цілеспрямованості і серйозності намірів кандидата. Якщо це вдасться, не слід хворіти на зоряну хворобу. Варто намагатися завжди і в усьому проявити себе з кращого боку. І тоді, можливо, складуться сприятливі умови для метаморфоз, коли стажер перетвориться на штатного працівника.

Оголошення в громадських місцях.

Хоча цей спосіб не є достатньо ефективним, трапляються виключення. Знайти хорошу роботу таким чином можна тільки, якщо оголошення вивішено в навчальному закладі. Дошки оголошень біля парадних чи входів в метро і листівки, які роздають на вулиці, часто пропонують дуже сумнівний заробіток. Як правило, це робота дистриб'юторів косметики, ліків чи біодобавок. Також можна знайти роботу кур'єра чи торгівельного представника. Це, звичайно, і гроші, і досвід роботи, але ж студент чи випускник зараз має шанси почати кар'єру з позиції, яка відповідає його інтересам і освіті.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

Зразки оголошень

ІЗВІЩАННЯ ЗА КОРДОНОМ
 • Запрошуємо на роботу висококваліфікованих фахівців з галузі економіки, менеджменту, маркетингу, фінансів, бухгалтерії, юридичної та медичної сфер, а також у сфері торгівлі та послуг.
 • Діємо в Україні, Європі та за кордоном.
 Контакт: [телефон], [e-mail]

БЕСПЛАТНОЕ ТРУДОУСТРОЙСТВО И РАВ
 3/4 от 2200 у.е. в месяц, кредит
 строителям не ниже 4 разряда
 до 45 лет, ОР не менее 5 лет
 Tel: [телефон]

Мы поможем Вам уберечься от ошибок и обмана!
 Ув. дамы в господа!
предлагает 100%
 трудоустройство в Миссе, России (срочно требуются строители и подсобники для работы в Москве и обл.), Чехии, Португалии, Испании, Италии, Греции, Финляндии (возможность ежемесячного выезда в сопровождении руководителя группы). Открытие виз в страны Шенгена, Чехию и др.
99,0% выход ВИЗ
 Обучение, туры, Гарантированные бизнес-туры в Англию, Канаду, Новую Зеландию, Австралию, Ирландию, Автобусные рейсы (доступные цены). Бесплатные консультации, многолетний опыт работы, индивидуальный подход высококвалифицированным менеджерам в каждой клиентуре.
МЫ С ВАМИ ЧЛЕД!
 ИДЕМ ВАС ПО АДРЕСУ:

МОЛОДЕЖНИ ПРОГРАМИ:
 • АУРАЯ (18-28 років) в роботу в США, Канаді, Великобританії, Італії, Іспанії, Швеції, Данії, Швейцарії, Норвегії, Японії, Новій Зеландії.
ЛІТИ ПОЛОНЕРСЬКІ ТАБОРИ:
 • Ступені, зарплати, гарантії до 4000 доларів.
ІМІГРАЦІЙНА ПРОГРАМА:
 • Для медичників та фармацевтів.
ТУРИСТИЧНІ ПРОГРАМИ:
 • Туризм, Навчання та зарплата у туристичній сфері.
 • Експедиції на гірсько-лижних курортах Європи.

Работа в лучших клубах Японии
ДЛЯ ДЕВУШЕК ОТ 18 ДО 28
 Работаем в Японии, приглашаются вне конкурсов. Быстрое оформление документов. Все расходы за счет компании.
 Контакт: [телефон]

ВИЗЫ ШОП-ТУРЫ по УКРАИНЕ
ВЕЛИКОБРИТАНИЯ ИРЛАНДИЯ СТРАНЫ ШЕНГЕНА и другие В ГЕРМАНИИ
 (перспектива ПИЖ)
 Контакт: [телефон]

ІКБУЄТЬСЯ до роботи в США, Англії та Ірландії. Розробочий АВІА, оплата за виїздом. Вік 30-64 роки. Робота в Великобританії. Контакт: [телефон]

Замуж за иностранца?
 Хотите ли Вы познакомиться, встретиться и выйти замуж за мужчину Вашей мечты из Америки или Европы?
 профессиональная международная служба знакомств приглашает Вас стать нашей клиенткой!

Для Вас БЕСПЛАТНО:
 Е-мейл, консультации, переводчик и фотограф, помощь в переезде (консультація з електронними варіантами Ваших фотографій).
 Приходите к нам в офис! Мы поможем Вам и сделаем Вашу профессиональные фото.

С нами Вы встретите свою судьбу!
 Все профессиональные виды услуг оказываются мужчинами. Занимаемся только по стране С. Визы.

РЕАЛЬНАЯ РАБОТА НОРВЕГИЯ
НЕПЛАТФОРМЫ
 ДЛЯ МУЖЧИН ПО СПЕЦИАЛЬНОСТЯМ: бухгалтер, инженер, рабочий газовой, газовой, сварщик, рабочий металлургического завода, сварщик, инженер по монтажу оборудования, инженер по буровой работе, менеджер проекта, инженер по монтажу оборудования, инженер по монтажу оборудования.
Зарплата: от 300 у.е./сутки, контракт 1 год.
БСЛУЖИВАЮЩИЙ ПЕРСОНАЛ:
 тех. персонал, водители, операторы.
Зарплата: от 100 у.е./сутки
ДЛЯ ЖЕНЩИН:
 обслуживающий персонал, санитарки, гостиничный персонал, уборщица, повар, официанты.
Зарплата: от 100 у.е./сутки
 Оформление, доставка документов работодателям, информация

АУ-РАЯ МОЛОДЕЖНАЯ ПРОГРАММА В ГЕРМАНИИ
 Работа в Германии и других странах. Быстрое оформление документов. Все расходы за счет компании.
 Контакт: [телефон]

МОЛОДЕЖНЫЕ ПРОГРАММЫ
 11 907 700
 Работа в Европе, Азии и Австралии.
 Год в США для школьников.
 Контакт: [телефон]

ПРАВО НА ПРАЦЮ

Стаття 43 Конституції України:

Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Кодекс законів про працю України

Пільги для неповнолітніх (ст. 187 КзПП):

- ❖ Менша тривалість робочого часу. 24 години на тиждень для неповнолітніх 14-16 років, 36 годин для неповнолітніх 16-18 років. Звичайна тривалість робочого часу – 40 годин на тиждень.
- ❖ Заробітна плата при скороченій тривалості робочого часу виплачується в такому ж розмірі, як і працівникам відповідних категорій при повній тривалості.
- ❖ Громадянам України віком від 15 до 28 років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійних, навчально-виховних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової або альтернативної (невійськової) служби надається перше робоче місце на строк не менше двох років.
- ❖ Законом України «Про відпустки» встановлено, що працівникам молодше 18-ти років щорічна відпустка надається тривалістю 31 календарний день у зручний для них час за їхньою письмовою заявою.
- ❖ Звільнення працівників молодше 18 років з ініціативи власника або уповноваженого ним органу допускаються, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою районної (міської) служби у справах неповнолітніх.

Забороняється:

- ❖ застосування праці осіб молодше 18 років на важких роботах;
- ❖ застосування праці дітей на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці;

- ❖ застосування праці неповнолітніх на підземних роботах;
- ❖ підймання і переміщення речей, маса яких перевищує граничні норми (сумарна робота неповнолітнього з вантажами не повинна перевищувати третини робочого дня або робочої зміни);
- ❖ застосування праці дітей у нічних змінах, надурочних роботах і роботах у вихідні та святкові дні.

При поєднанні роботи із навчанням неповнолітнім працівникам передбачено особливі умови праці і відпочинку.

Працівникам, які здобувають загальну середню освіту, надається додаткова оплачувана відпустка на період складання: випускних іспитів в основній школі – тривалістю 10 календарних днів; випускних іспитів у старшій школі – тривалістю 23 календарних днів; перевідних іспитів в основній та старшій школах – від 4 до 6 календарних днів. Працівникам, які складають іспити екстерном зо основну або старшу школу, надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю відповідно 21 та 28 календарних днів.

РЕЗЮМЕ

Резюме – це документ, що дає роботодавцю коротку, позитивну й достовірну інформацію про кандидата на вільне робоче місце та служить основою для запрошення на співбесіду. Мета резюме – зацікавити роботодавця в кандидатурі претендента на вакансію. Резюме складається для кожного конкретного випадку.

Структура резюме

Прізвище, ім'я, по-батькові.

Основні особисті дані: дата народження, домашня адреса, телефон, e-mail.

Мета пошуку роботи: зазначте, на яку посаду Ви претендуєте, яку роботу шукаєте, окресліть межі професійних інтересів.

Освіта та додаткова освіта: перелічіть навчальні заклади, які Ви закінчили, отримані спеціальності. Вкажіть додаткові курси, семінари, тренінги, які ви відвідували та підтвердіть це наявністю сертифіката. Можна повідомити про нагороди, підкреслити ті вивчені дисципліни, які відповідають вашій меті.

Досвід роботи: вкажіть у зворотній хронологічній послідовності місця роботи: дата початку-закінчення роботи, назва організації, напрямки діяльності, посада, посадові обов'язки, професійні навички і досягнення. Всі види практики, тимчасову роботу та підробіток можна теж рахувати вашим досвідом роботи.

Додаткові навички: містить такі відомості, як знання мов, уміння користуватись комп'ютером, ділові риси, наявність прав водія тощо. Хобі варто згадувати лише у випадку, коли воно тісно пов'язане з бажаною роботою.

Особисті якості: перерахуйте свої кращі якості, що характеризують вас, як хорошого працівника, який принесе користь компанії.

ТЕМА: МОЄ ДОЗВІЛЛЯ

Мета: показати необхідність раціонального використання вільного часу та планування власного дозвілля, розширити спектр дозвіллевої діяльності.

Завдання:

- ❖ надати інформацію про необхідність раціонального використання вільного часу;
- ❖ розглянути особисті варіанти організації дозвілля;
- ❖ проаналізувати існуючі місцеві можливості щодо організації дозвілля;
- ❖ показати необхідність планування власного дозвілля.

Ключові слова: вільний час (дозвілля), організація власного дозвілля.

Матеріали та обладнання: три аркуші паперу А-1 і маркери, роздаткові матеріали.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (4 хв.).
2. Вправа «Мое дозвілля на минулому тижні» (10 хв.).
3. Вправа «Існуючі можливості» (15 хв.).
4. Вправа «Покращую дозвілля» (10 хв.).
5. Підбиття підсумків (6 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

IIII Вступне слово педагога (4 хв.)

Педагог повідомляє учням тему заняття «Моє дозвілля» та робить вступне повідомлення (див. Інформаційні матеріали для педагога). Після цього він знайомить учнів з метою та завданнями заняття.

IIII Вправа «Моє дозвілля на минулому тижні» (10 хв.)

Педагог роздає учням бланки з таблицею «Моє дозвілля на минулому тижні» та просить їх пригадати, що вони робили у свій вільний час на минулому тижні. Учням необхідно вписати всі види їх дозвіллевої діяльності у відповідні клітинки таблиці.

До уваги педагога

Слід ще раз пояснити учням, які саме види дозвіллевої діяльності належать до кожної з колонок таблиці.

Після виконання учнями цього завдання педагог переходить до його обговорення.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи навпроти кожного дня тижня є записи у ваших таблицях? Чому?
- ❖ Що завадило вам заповнити всі клітини таблиці?
- ❖ Який висновок ви можете зробити, проаналізувавши свою таблицю?

IIII Вправа «Існуючі можливості» (15 хв.)

Педагог об'єднує учнів у три мікрогрупи і дає їм завдання: спираючись на існуючі в вашому населеному пункті можливості щодо організації дозвілля, скласти на аркуші паперу А-1 якнайповніший перелік видів дозвіллевої діяльності. Кожна мікрогрупа працює за своїм напрямом:

- ❖ організоване дозвілля;
- ❖ сімейне дозвілля;
- ❖ індивідуальне дозвілля.

Після підготовки відбувається презентація групової роботи та її обговорення.

Запитання для обговорення:

- ❖ Чи всі види дозвіллевої діяльності, запропоновані групами, вами використовувались? Чому?
- ❖ Яким чином ця вправа може допомогти вам у подальшій організації свого вільного часу?

III Вправа «Покращую дозвілля» (10 хв.)

Педагог просить учнів взяти ручку (або олівець) іншого кольору та повернутись до роботи з таблицею «Моє дозвілля на минулому тижні». Учнім необхідно, враховуючи напрацювання попередньої вправи, дописати в таблицю ті дії, які вони ще могли б виконати, організуючи власне дозвілля на минулому тижні.

Після виконання учнями цього завдання педагог переходить до його обговорення.

Запитання для обговорення:

- ❖ Наскільки суттєво змінила свій вигляд ваша таблиця?
- ❖ Які види дозвіллевої діяльності не були вами враховані раніше? Чому?
- ❖ Який висновок ви можете зробити тепер, проаналізувавши свою таблицю?

III Підбиття підсумків (6 хв.)

Педагог пропонує учням пригадати все, що відбувалось на занятті, та відповісти на такі запитання:

- ❖ Які фактори впливають на обрання видів дозвіллевої діяльності?
- ❖ Які з цих факторів найголовніші?
- ❖ Що корисного для себе ви здобули протягом заняття?
- ❖ Яким чином ви зможете надалі практично використати ваші здобутки?

Після цього педагог пропонує учням вдома разом із батьками скласти план власного дозвілля на наступний тиждень, спираючись на таблицю, з якою працювали під час заняття.

Література

1. Робочі матеріали до «Програми підвищення кваліфікації прийомних батьків та батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу» : Авторський колектив: Лактіонова Г. М. – керівник, Алексеєнко Т. Ф., Бондаренко Т. Ф., Калібаба О. А., Калініна О. В., Клопова Л. Ф., Книш В. М., Петрочко Ж. В., Петрович В. С, Руда О. В., Шеламкова А. М. / Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді, Всеукраїнський фонд «Благополуччя дітей». – К. : Держсоцслужба, 2008. – 285 с.
2. Соціальна адаптація дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа [Текст] : посібник до тренінгового курсу з підготовки спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді : у 3 ч. / Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді, Всеукраїнський благодійний фонд «Крона». – К. : Держсоцслужба, 2008. – 212 с.
3. Форми організації дозвілля дітей та молоді : метод. матеріали до тренінгу / упоряд.: В. В. Молочний, С. О. Моньков, О. В. Безпалько ; за заг. ред. І. Д. Звереві. – К. : Наук. світ, 2004.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОЗВІЛЛЯ

Кожна людина має вільний час, тобто час, вільний від виконання обов'язкових справ. Він необхідний людині для відпочинку та саморозвитку. Сам термін «вільний час» визначає основний сенс – свободу вибору діяльності, невтомне прагнення до нового, цікавого, дивовижного. У культурі багатьох народів вміння організувати дозвілля вважалося однією з важливих рис зрілості людини. Напевно, ви погодитесь, що безглузде марнування часу породжує відповідні думки, що втілюються у таких же безглуздох вчинках. Тут треба шукати причини багатьох суспільних вад – асоціальне поводження, надмірне захоплення азартними іграми, пошуки злочинних пригод та інше. Зміст і форми дозвільної діяльності людини обумовлюються рівнем її культури, освітою, місцем проживання, традиціями, віком, палітрою інтересів та іншими чинниками.

Класифікуючи дозвілля згідно з тим, хто саме займається його організацією, ми будемо розглядати такі його типи: організоване дозвілля, сімейне дозвілля та індивідуальне дозвілля.

Існує багато закладів, які займаються організацією змістовного дозвілья (*організоване дозвілля*). Це клуби, будинки творчості, музичні, художні і спортивні школи, палаци культури, кінотеатри, театри, музеї тощо. До таких закладів можна віднести і школу (загальноосвітній навчальний заклад), якщо в ній працюють гуртки та спортивні секції, проводяться вечори відпочинку, дискотеки та інші дозвільні заходи. Однією з проблем організованого дозвілья є необхідність матеріальних витрат на придбання квитків, оплату за відвідування занять.

Важливу роль в організації вільного часу відіграє також *сімейне дозвілля*. Чимало сімей відводять цей час аматорській праці, садівництву, а також різним видам творчості. До сімейного дозвілья можна віднести також організацію та проведення свят, пікніків, сімейний відпочинок влітку та інше. Однією з проблем сімейного дозвілья вважається розподіл часу для задоволення потреб кожного члена сім'ї.

Але своє дозвілля людина може організувати й індивідуально (*індивідуальне дозвілля*). До таких форм дозвілья можна віднести читання літератури, перегляд телепрограм, комп'ютерні ігри, Інтернет, колекціонування, заняття індивідуальною творчістю, самоосвітою, спілкування з друзями тощо. Отже, спектр форм та способів організації дозвілья дуже великий. Але люди іноді дуже невміло їм користуються. Можливо їм бракує досвіду чи інформації, а можливо і бажання щось робити.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

МОЄ ДОЗВІЛЛЯ НА МИНУЛОМУ ТИЖНІ

<i>День тижня</i>	<i>Організоване дозвілля</i>	<i>Сімейне дозвілля</i>	<i>Індивідуальне дозвілля</i>
понеділок			
вівторок			
середа			
четвер			
п'ятниця			
субота			
неділя			

ТЕМА: СУСПІЛЬСТВО І Я (3 частини)

Мета: розкрити взаємозв'язок соціальної ролі та життєвої позиції.

- ЧАСТИНА 1 -

Завдання:

- ❖ визначити, які соціальні ролі виконують люди протягом життя;
- ❖ з'ясувати, які ролі виконує кожен учень у своєму повсякденні.

Ключові слова: соціальна роль, екомапа, середовище, оточуюче середовище, соціальне середовище.

Матеріали та обладнання: аркуші формату А3, фломастери, м'яч.

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Бесіда «Моя взаємодія з оточуючим середовищем» (5 хв.).
3. Вправа «Моя екомапа» (20 хв.).
4. Бесіда «Соціальні ролі людини у суспільстві» (5 хв.).
5. Вправа «Мої соціальні ролі» (10 хв.).
6. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог вітає підлітків, зазначає тему та завдання заняття.

III Бесіда «Моя взаємодія з оточуючим середовищем» (5 хв.)

Педагог наголошує на тому, що кожен день людина спілкується з багатьма іншими людьми, що це спілкування є дуже різноманітним, і пропонує учням пригадати схему взаємодії людини з оточуючим середовищем, яка була запропонована у сьомому класі під час вивчення теми «Коло мого життєвого досвіду»:

«Перший рівень взаємодії – мій мікросоціум (це моя сім'я, найближчі друзі); наступний ступінь взаємодії – родичі, однокласники, вчителі, керівники спортивних або художніх гуртків – люди, взаємодія з якими достатньо важлива для мене. Наступний рівень – це люди, які не мають особливого впливу на мою долю (зазвичай ми не знаємо їх особисто), але з якими ми дуже часто спілкуємося, наприклад, лікар, продавець, кондуктор у транспорті тощо... Останній рівень – це люди, про існування яких ми майже не згадуємо».

До уваги педагога

Буде добре, якщо свою розповідь педагог супроводжуватиме схемою, яка допоможе пригадати вже відомий матеріал і стане візуальним підкріпленням у наступній вправі.

III Вправа «Моя екомапа» (20 хв.)

Педагог звертається до підлітків: «Зараз я пропоную кожному пригадати своє оточуюче середовище і схематично його зобразити: створити свою так звану екомапу».

До уваги педагога

Середовище – це сукупність умов існування людини та суспільства.

Оточуюче людину середовище (як аналог середовища існування/життєдіяльності) – цілісна система взаємопов'язаних природних, соціальних і антропогенних (штучно створених) об'єктів і явищ, в яких проходять праця, побут і відпочинок людей.

Соціальне середовище – це сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфери суспільного життя, соціальні інститути, соціальні групи), що впливають на формування її свідомості та поведінки.

Екомапа – схематичне зображення взаємозв'язків людини з оточуючим її середовищем (навколишнім світом).

Кожний учасник отримує аркуш паперу, маркери або фломастери та послідовно виконує наступні дії, ретельно дотримуючись інструкції педагога (алгоритму створення екомапи):

1. У середині аркуша намалюй невеличкий кружечок, якщо ти дівчинка, або квадрат, якщо ти хлопець.
2. У центрі кружечка/квадрата напиши своє ім'я.
3. Поряд із «собою» намалюй людей, які оточують тебе у повсякденному житті (теж у вигляді «кружечків» та «квадратиків»). Це можуть бути батьки, сестри/брати, близькі та дальні родичі, друзі, однокласники, сусіди, вчителі та інші значущі для тебе дорослі. Можна зобразити людей, які є для тебе близькими, але, на жаль, зараз, в силу певних обставин, їх поруч немає (мешкають у іншому місті або країні, є заробітчанами тощо). Кожне схематичне зображення треба підписати: наприклад, бабуся Валя, брат Дмитро, Олена Олексіївна, вчителька математики, Сергій Іванович, тренер із східної боротьби тощо.
4. За допомогою кольорових фломастерів відобрази свої стосунки із визначеними людьми з точки зору їх значущості та близькості до тебе, ви-

користовуючи наступні позначки:

- ❖ безперервна лінія червоного кольору відображає сильні позитивні стосунки;
- ❖ безперервна лінія синього кольору – сильні негативні стосунки;
- ❖ пунктирна червона лінія – позитивні, але не дуже часті стосунки;
- ❖ пунктирна синя лінія – слабкі (ті, що іноді трапляються) негативні стосунки;
- ❖ якщо стосунки взаємні – лінія перетворюється у стрілу із двома кінцівками;
- ❖ якщо ініціатором зазначених стосунків є одна сторона – стріла буде іти тільки від неї.

До уваги педагога

Для того, щоб підліткам легше було зорієнтуватися і зрозуміти, як правильно треба виконати це завдання, доцільно на дошці або у іншому зручному місці прикріпити алгоритм створення екомапи (дивись у інструкції до завдання), в якому буде прописаний порядок дій по її створенню, зображені всі умовні позначки. Буде добре, якщо педагог працюватиме разом із дітьми, створюючи свою екомапу. У разі необхідності окремим учням можна пояснити інструкцію додатково, незрозумілі моменти з'ясувати на прикладі своєї роботи.

Після закінчення малюнка екомапи проходить загальне обговорення вправи. Педагог запитує підлітків: «Які ваші загальні враження від виконаної роботи?» Вислухавши відповіді учасників, пропонує бажаним прокоментувати свою екомапу.

Запитання тим, хто висловив бажання розповісти про себе:

- ❖ Що з намальованого для тебе є найбільш важливим?
- ❖ Як ти взаємодієш з тими, хто зображений навколо тебе?
- ❖ Що для тебе це значить?

Запитання всім учням:

- ❖ Як ви вважаєте, для чого ми виконували цю вправу, навіщо малювали екомапу?

До уваги педагога

Екомапа дозволяє вивчити потреби дитини. При складанні мапи взаємовідносин дитини із зовнішнім світом визначаються люди, які є для неї емоційно значущими, навіть якщо зараз їх поруч і немає. Визначаються позитивні та негативні установки підлітків щодо оточуючих. Аналіз інформації, яка надходить у ході роботи з екомапою, дає змогу побачити сильні сторони кожної дитини, визначити референтних (значущих) для неї осіб, зрозуміти причини, які можуть ускладнювати її спілкування з іншими, знайти способи їх корекції.

Важливо пам'ятати, що підлітки є дуже вразливими. Якщо дитина не хоче коментувати свою роботу, не треба її примушувати. Якщо у ході роботи з'ясовуються якісь подробиці особистого життя підлітка, не треба примушувати його розповідати про них, бути «до кінця» відвертим. Варто після заняття знайти слухну хвилину і поспілкуватися наодинці (якщо у цьому є потреба).

III Бесіда «Соціальні ролі людини у суспільстві» (5 хв.)

Педагог зазначає: «У ході взаємодії з оточуючим середовищем на різних рівнях наша поведінка та ставлення до відповідних людей змінюються. Кожен із нас під час взаємодії з будь-якою іншою особою відіграє відповідну соціальну роль».

Педагог може запитати учнів, як вони розуміють поняття «соціальна роль».

Підсумовуючи, педагог наголошує, що дане поняття є неоднозначним. По-перше, *соціальна роль* – це фіксація певної позиції, яку людина займає в якійсь системі відношень. По-друге, це нормативно схвалений зразок поведінки, яка очікується від кожного, хто виконує цю роль. Слід також зауважити, що соціальна роль відрізняється від театральної ролі (яка виконується під час вистав) та від групової ролі (яку отримує людина у групі, наприклад, староста класу, черговий тощо).

Педагог пропонує учасникам назвати, які соціальні ролі виконують люди у своєму повсякденному житті (наприклад: покупець, хворий, син/донька, друг, учень, вчитель тощо).

III Вправа «Мої соціальні ролі» (10 хв.)

На першому етапі підліткам пропонується ще раз подивитися на власну екомапу та визначити, які соціальні ролі вони відіграють стосовно кожної людини,

зображеної на схемі взаємодії. Слід також пригадати ті ролі, які не знайшли місця на схемі, але виконуються учнем у повсякденні.

На другому етапі вправи всі стають у коло та кидають один одному м'яч. Той, хто отримує м'яч, повинен назвати будь-яку соціальну роль, яку він виконує у своєму житті.

■■■ Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог, підбиваючи підсумки заняття, ставить підліткам такі запитання:

- ❖ Що таке соціальна роль?
- ❖ Скільки соціальних ролей може виконувати людина у повсякденному житті?
- ❖ Яке значення для людини мають ті соціальні ролі, які вона виконує?

Педагог підводить підлітків до висновку, що соціальні ролі, які люди виконують у своєму житті, дуже різноманітні. Не варто казати про «гарні» або «погані» ролі. Треба пам'ятати, що чим більше соціальних ролей виконує людина, тим краще, – будь-який досвід може бути корисним і сприяти усвідомленому вибору людиною тієї чи іншої позиції у спілкуванні з іншими людьми.

На наступне заняття педагог пропонує підліткам підготувати власне визначення поняття «життєва позиція особистості».

ТЕМА: СУСПІЛЬСТВО І Я (3 частини)

Мета: розкрити взаємозв'язок соціальної ролі та життєвої позиції.

- ЧАСТИНА 2 -

Завдання:

- ❖ визначити сутність поняття «життєва позиція»;
- ❖ з'ясувати, яким чином життєва позиція кожної людини впливає на виконання нею різних соціальних ролей.

Ключові слова: життєва позиція.

Матеріали та обладнання: аркуші формату А-3, маркери, фломастери, таблички «згоден», «не згоден».

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (2 хв.).
2. Вправа «Життєва позиція особистості» (10 хв.).
3. Вправа «Моя життєва позиція» (10 хв.).
4. Вправа «Я згоден / не згоден» (10 хв.).
5. Вправа «Що впливає на життєву позицію особистості» (10 хв.).
6. Підбиття підсумків (3 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (2 хв.)

Педагог вітає підлітків і повідомляє їм завдання другої частини тематичної виховної години, нагадує основні моменти попереднього заняття.

III Вправа «Життєва позиція особистості» (10 хв.)

Підлітки об'єднуються у групи по 5-6 осіб. Кожній групі пропонується обговорити поняття «життєва позиція особистості», представити визначення, які були підготовлені вдома, та зробити єдине групове визначення.

Наступним кроком є презентація групових визначень. Потім відбувається загальне обговорення цього поняття.

Педагог, підсумовуючи, презентує підліткам узагальнююче визначення поняття «життєва позиція особистості».

До уваги педагога

Життєва позиція особистості – це стійка, внутрішньо усвідомлена система поглядів людини на життя, на свою діяльність, система ставлень людини до суспільства та до самої себе, в основі якої лежать цінності особистості, її установки та готовність до здійснення певних дій.

III Вправа «Моя життєва позиція» (10 хв.)

На першому етапі вправи кожному підлітку пропонується написати перелік життєвих цінностей як складових власної життєвої позиції, які є визначальними і якими він керується у різноманітних життєвих ситуаціях.

На другому етапі вправи підліткам пропонується відкрити свою екомалу (перше заняття даної теми) та самостійно з'ясувати:

1. Чи всі перелічені життєві цінності використовуються ними при спілкуванні з різними людьми на різних рівнях?
2. Чи однаково кожен дотримується своїх життєвих цінностей при спілкуванні з різними людьми на різних рівнях? Якщо не завжди однаково, то що заважає бути послідовним?

3. Чи є люди, стосовно яких не проявляється жодна з цінностей? Якщо такі люди є, то що обумовлює зміну життєвої позиції?

На заключному етапі учні об'єднуються у пари та обговорюють отримані результати.

III Вправа «Я згоден / не згоден» (10 хв.)

Педагог заздалегідь готує 5-7 тверджень, пов'язаних із питанням взаємозв'язку життєвої позиції та соціальних ролей.

Кімната умовно поділяється навпіл. В одній половині висить табличка «згоден», в іншій – «не згоден». На початку виконання вправи педагог пропонує кожному підлітку у своєму зошиті написати перелік життєвих цінностей та принципів, які, на його думку, є визначальними (які складають його життєву позицію) та якими він керується у різноманітних життєвих ситуаціях.

Потім запитує в учнів, чи існує, на їх погляд, взаємозв'язок між життєвою позицією особистості та соціальними ролями, які вона виконує в певних обставинах? Вислухавши відповіді, поки що не коментує їх.

Далі педагог по черзі зачитує твердження, а кожен з учнів обирає відповідну позицію, яка співпадає з його думкою. Вибір кожного твердження обговорюється. Важливо під час обговорення наштовхувати учнів на промовляння та поступове усвідомлення співвідношення життєвих цінностей, які декларує людина, та її поведінки в тих чи інших обставинах. Якщо хтось із підлітків під час обговорення змінив свою думку, він може перейти до іншої половини кімнати.

Приклади тверджень:

- ❖ Якщо ми пропагуємо будь-які життєві цінності, то маємо завжди їх демонструвати у нашому повсякденні.
- ❖ Я згоден (згодна) на будь-яку роботу за великі гроші.
- ❖ Люди, які заробляють багато грошей, мають допомагати бідним людям.
- ❖ Усі, хто їде за кордон, знають, що з ними може трапитись.
- ❖ Торгівля людьми трапляється, коли людина перебуває на території іноземної держави.
- ❖ Любов може вирішити усі проблеми.

Запитання для обговорення:

- ❖ Які думки виникли у вас під час виконання цієї вправи?
- ❖ Чи всі ваші життєві цінності є стійкими та незмінними?

До уваги педагога

Дуже важливо підвести учнів до висновку, що у підлітковому віці життєві цінності особистості є нестійкими, що різні фактори можуть впливати на їх зміну або на утворення нових цінностей. Така непослідовність, в свою чергу, впливає на зміну життєвої позиції особистості в цілому.

III Вправа «Що впливає на життєву позицію особистості» (10 хв.)

Кожному учневі видається по 3 невеличких аркуші паперу, на яких пропонується написати по одному фактору, що, на його погляд, може стати перешкодою для дотримання власної життєвої позиції у повсякденному житті людини (2 хв.).

Педагог дає визначення поняттю «фактор»:

Фактор (від лат. factor – той, що робить) – умова, причина, рушійна сила будь-якого процесу.

До уваги педагога

Можна навести приклади факторів: недостатня поінформованість з певних питань, неадекватна самооцінка тощо.

Далі учні об'єднуються у групи по 5-6 осіб, обговорюють власні фактори, що можуть стати перешкодою для дотримання їх життєвої позиції у повсякденному житті, й визначають 5 найбільш загальних для всіх.

Далі усі фактори, визначені у групах, прикріплюються на дошку та групуються педагогом відповідно за змістом. Після цього відбувається загальне обговорення, яким чином можна попередити вплив даних факторів на життєву позицію кожної людини, зокрема на ставлення до проблеми працевлаштування за кордоном та торгівлі людьми.

До уваги педагога

Слід підкреслити, що на формування життєвої позиції особистості впливає

своєчасне отримання інформації з будь-якої проблеми та формування у себе стійкої мотивації до дотримання тих чи інших принципів.

Слід також зазначити, що свою власну життєву позицію людина виявляє у конкретних діях, які краще за всі красиві висловлювання демонструють її цінності, погляди, ставлення до себе, оточуючих її людей, навколишнього світу.

III Підбиття підсумків (3 хв.)

Педагог підбиває підсумки роботи і задає підліткам такі запитання:

- ❖ Що таке життєва позиція особистості?
- ❖ Що впливає на формування життєвої позиції особистості?
- ❖ У чому може виявлятися життєва позиція особистості?

ТЕМА: СУСПІЛЬСТВО І Я (3 частини)

Мета: розкрити взаємозв'язок соціальної ролі та життєвої позиції.

- ЧАСТИНА 3 -

Завдання:

- ❖ показати шляхи вияву громадянської позиції;
- ❖ ознайомити підлітків із основними етапами розробки соціального проекту як одного зі шляхів вирішення проблем громади;
- ❖ разом зі старшокласниками розробити та розпочати реалізовувати соціальні ініціативи в сфері попередження та протидії торгівлі людьми, іншій соціально значимій діяльності.

Ключові слова: громадянська позиція, громадянська свідомість, проект, соціальний проект, місцева громада, ініціативна група, визначення проблем, план дій, кошторис (бюджет) проекту.

Матеріали та обладнання: ватман, маркери, фломастери, листи паперу і ручки, картки з пропозиціями проекту, робоча картка «Структура соціального проекту» (по копії для кожної з трьох груп учасників).

ПЛАН

1. Вступне слово педагога (3 хв.).
2. Колективне обговорення «Як я можу проявити свою громадянську позицію» (7 хв.).
3. Інформаційне повідомлення «Соціальний проект як спосіб розв'язання проблем громади» (10 хв.).
4. Групова робота щодо написання проекту (40 хв.).
5. Презентація та обговорення проектних пропозицій (22 хв.).
6. Підбиття підсумків (8 хв.).

ХІД ЗАНЯТТЯ

III Вступне слово педагога (3 хв.)

Педагог зазначає, що на завершення розгляду теми «Суспільство і я» на сьогоднішній зустрічі розмова йтиме про шляхи вияву активної життєвої позиції громадянина. Далі він детально знайомить учнів із завданнями заняття та зазначає, що тривалість зустрічі сьогодні становитиме 90 хв. і на неї завітають представники адміністрації школи та місцевої влади / самоврядування.

III Колективне обговорення «Як я можу проявити свою громадянську позицію» (7 хв.)

На початку колективного обговорення педагог запитує підлітків:

- ❖ Пригадайте, що таке життєва позиція особистості?
- ❖ А що таке, на вашу думку, громадянська свідомість і громадянська позиція?
- ❖ Як вони пов'язані між собою?
- ❖ Чи є громадянська позиція складовою життєвої позиції людини?

Педагог зазначає, що громадянська позиція є виявом активної життєвої позиції. Підлітки озвучують різноманітні дії та вчинки, за допомогою яких людина може проявити власну громадянську позицію. Педагог може записати всі приклади на дошці. Серед дій, про які неодмінно скажуть підлітки, є участь у житті місцевої громади та вияв соціальної ініціативи.

Використовуючи матеріал «Участь підлітків в житті місцевої громади» (див. Інформаційні матеріали для педагога), педагог наголошує, що соціальна ініціатива молодих людей може бути спрямована на вирішення тих або інших актуальних проблем місцевої громади, які турбують молодь.

До уваги педагога

Громадянська свідомість – властивий людині спосіб ставлення до власної країни та суспільства через суспільно вироблену систему знань на основі почуття власної гідності, свободи особистості, дисциплінованості, поваги і довіри до інших громадян і до державної влади. Завдяки громадянській свідомості людина регулює свою поведінку, робить оцінку соціальних подій та процесів, вчинків (своїх і чужих) із погляду користі для держави і суспільства.

Громадянська позиція – система ціннісних і соціальних орієнтацій та настановлень, що характеризують людину як громадянина країни та суспільства.

III Інформаційне повідомлення «Соціальний проект як спосіб розв’язання проблем громади» (10 хв.)

Педагог наголошує, що у сучасній світовій практиці одним із ефективних шляхів вирішення проблем як місцевого, так і суспільного рівня, що стосуються дітей та молоді, є розробка соціальних проектів. Як правило, соціальний проект – позитивне за своїм значенням нововведення, метою якого є створення чи підтримка в громаді певної матеріальної або духовної цінності. За допомогою соціальних проектів діти і молодь можуть сприяти вирішенню проблем, що стосуються їх.

Розробка будь-якого проекту складається з декількох етапів: визначення проблем, актуальних і важливих для дітей і молоді; збір інформації про проблему; пояснення проблеми; розробка плану дій; оцінка очікуваних результатів; визначення кошторису (вартості) проектних дій; написання проекту і його оцінка. Педагог може зазначити, що етапи розробки проекту подібні до тих кроків, які людина має зробити задля розв’язання певної проблеми (див. Інформаційні матеріали для педагога із теми «Розв’язання складних ситуацій (проблем)» у 8 класі). Проект повинен бути розроблений ініціативною групою, яка представляла б інтереси певних категорій дітей чи молоді, викликала довіру у решти членів групи/громади та осіб/організацій, які надають фінансову підтримку.

Педагог зазначає, що проекти можуть бути реалізовані як за допомогою добровільної праці, так і шляхом фінансової чи матеріальної підтримки дій його учасників. Проходження всіх етапів розробки і написання проекту є істотним для успішного залучення зацікавлених осіб до його реалізації. Організації й особи, що виступають спонсорами, як правило, надають фінанси та необхідні матеріали лише на добре аргументовані проекти, які відображають загальну думку всіх членів громади, та впровадження яких відбувається за сприяння місцевої влади.

Педагог спільно з учнями визначають ті проблеми, з якими стикаються діти та молодь їхньої громади. Перелік проблем записується на аркуші паперу формату А-1 (з альбому для фліп-чарту). На цьому етапі учні демонструють свою обізнаність із реальним станом справ в конкретній громаді (селі, селищі, мікрорайоні міста), свою небайдужу громадянську позицію.

До уваги педагога

Проект – це план або намір щось зробити, організувати, здійснити певну роботу. Це сукупність узгоджених дій із метою досягнення певних цілей зі встановленими термінами, витратами та параметрами виконання.

III Групова робота щодо написання проекту (40 хв.)

Педагог пропонує підліткам написати і презентувати соціальний проект. Він об'єднує учнів у 3 команди по 5-8 чоловік і просить кожну групу вибрати собі назву. Педагог пояснює, що кожна команда – це місцева ініціативна група. Її завдання: представити певну ситуацію (проблему) на загальних зборах громади, в яких бере участь і влада, і бізнес, і громадські організації.

Ініціативна група має вибрати лідера, який стежитиме за виконанням роботи й участю кожного в ній. Групи обирають по одній із запропонованих проблем (їх перелік може бути доповнений і проблемами, щойно визначеними дітьми).

Орієнтовний перелік проблем, які можуть стати темами соціальних проектів:

- ❖ Паління в шкільному туалеті / на території школи.
- ❖ Вживання спиртних напоїв у сільській місцевості.
- ❖ Розповсюдження наркотиків на території села / міста.
- ❖ Прояви насильства в учнівському середовищі.
- ❖ Масовий виїзд місцевих мешканців за кордон у пошуках роботи.
- ❖ Недоглянутість (занедбаність) дітей трудових мігрантів (дітей місцевих жителів, що виїхали на роботу за кордон).
- ❖ Створення робочих місць для молоді у місцевій громаді тощо.

Далі педагог дає кожній групі робочу картку «Структура соціального проекту» (див. Роздатковий матеріал).

До уваги педагога

Бажано спрямувати вибір дітей на проблеми, які стосуються протидії торгівлі людьми.

У ході роботи педагог може користуватися більш розширеною версією рекомендацій щодо підготовки та написання соціального проекту (див. Інформа-

ційні матеріали для педагога). На початковому етапі можна дати якісь узагальнені рекомендації, пізніше в ході роботи з конкретними командами (ініціативними групами) кожен із кроків деталізується.

III Презентація та обговорення проектних пропозицій (22 хв.)

На цій частині зустрічі вже мають бути присутніми представники шкільної адміністрації та місцевої влади (місцевого самоврядування). Педагог пропонує представникам кожної ініціативної групи презентувати свій проект і переконати інші групи учнів та представників шкільної адміністрації й місцевої влади в його доцільності. Відбувається обговорення у великій групі всіх розроблених пропозицій проектів. Після кожної презентації педагог просить старшокласників відповісти на такі запитання:

- ❖ Наскільки переконливо була презентована точка зору місцевої ініціативної групи?
- ❖ Які аргументи були представлені?
- ❖ Чи зуміла група вас переконати?

III Підбиття підсумків (8 хв.)

Узагальнюючи обговорення презентацій, педагог проводить дискусію на основі запитань:

- ❖ Хто повинен піклуватися про вирішення проблем громади, суспільства?
- ❖ Що ми можемо зробити, щоб покращити становище дітей та молоді в громаді?
- ❖ Чи важко знайти рішення актуальних для громади проблем? Чому?

Якщо на занятті присутні представники адміністрації школи чи місцевої влади, то обов'язково слід надати їм слово. В ході своїх виступів запрошені гості мають висловити свою думку щодо соціальних ініціатив учнів та власні пропозиції щодо їх підтримки. Педагог пропонує створеним ініціативним групам підлітків скласти список громадських організацій, інших об'єднань громадян, бізнесових структур, установ та закладів соціальної сфери, що існують у територіальній громаді, та дізнатися про ті послуги, які вони надають.

Педагог також може запропонувати підліткам під час літніх канікул доопрацювати проектні пропозиції за запропонованою структурою (див. робоча картка

«Планування і презентація проекту») та формуляром (аплікаційною формою) (для цього можна використати приклади та схеми оформлення учнівських пропозицій, подані в Інформаційному матеріалі для педагога «Кроки, що допоможуть розробити успішний проект»), знайти потенційних спонсорів їхніх проектів (місцеві громадські організації, бізнесові структури, підприємці, юридичні та фізичні особи і т.д.), використавши для цього підтримку запрошених на зустріч представників адміністрації школи та місцевої влади.

Література

1. Безпалько О. В. Соціальне проектування : навч. посіб. / О. В. Безпалько. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – 128 с.
2. Винославська О. В. Людські стосунки : навч. посіб. / О. В. Винославська, М. П. Залигіна ; М-во освіти і науки України. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 144 с.
3. Громадянська освіта в школах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hgi.org.ua/?ch=gr_osv_sk.
4. Громадянська освіта : навч. посіб. для 9-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Р. А. Арцишевський, Т. В. Банка, І. М. Гейко [та ін.]. – К., 2002. – 152 с.
5. Грэй Д. Дети с Небес: Искусство позитивного воспитания. Как развить в ребенке дух сотрудничества, отзывчивость и уверенность в себе / Д. Грэй ; пер. с англ. Е. Мирошниченко. – К. ; М. : София, 2004. – 398 с.
6. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : навч. посіб. / О. Є. Гуменюк. – Т. : Екон. думка, 2004. – 310 с.: ілюстр.
7. Жизненные навыки : пособие для учителя : 8-9 кл./ Иосиф Молдовану, Клаудия Коадэ и др. – Кишенеу : ARC, 2005. – 180 с.
8. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навчальний посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2005. – 448 с.
9. Річард С. Лідерство – це дія : матеріали проекту «Розвиток лідерських здібностей і громадської активності» / С. Річард, Л. Желізняк. – Миргород, 2000. – 260 с.
10. Розвиток громадянської спрямованості особистості в юнацькому віці : монографія / М. Й. Боришевський, Т. М. Яблонська, В. В. Антоненко : за заг. ред. М. Й. Боришевського. – К. : Пед. думка, 2007. – 188 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПЕДАГОГА

УЧАСТЬ ПІДЛІТКІВ В ЖИТТІ МІСЦЕВОЇ ГРОМАДИ

Під поняттям «місцева громада» ми розуміємо місце безпосередньої життєдіяльності людини, включаючи жителів і весь комплекс установ, організацій і послуг, якими користується людина. З географічної точки зору місцева громада – це квартал, район міста, селище або село в цілому.

Місцева громада – це територія, в якій люди проводять значну частину свого часу. Все, що відбувається навколо нас, впливає на наше життя і на наше благополуччя. Дорослі беруть участь у житті громади, по-перше, за допомогою обрання місцевих депутатів і керівництва місцевого самоврядування. Оскільки діти не мають права брати участь у виборах, вони можуть брати участь в житті громади дещо по-іншому, через те що і вони також стикаються з певними проблемами й зацікавлені в їх рішенні.

Одним із способів участі може бути *місцева рада дітей і молоді* (дитячий чи молодіжний парламент тощо), що представляє інтереси дітей і молоді певної спільноти, за допомогою якої вони висловлюють свої думки, обговорюють із місцевою владою проблеми, пов'язані з їх інтересами, і можливі рішення для цих проблем.

Діти і молодь можуть також брати участь в діяльності громадських організацій. *Громадські організації* – це добровільні об'єднання громадян, засновані для вирішення конкретних проблем.

Інший спосіб участі в місцевій громаді – це створення *дитячих і молодіжних ініціативних груп*. Ці групи можуть займатися пошуком вирішень проблем, важливих для членів групи, організувати спільні засідання з місцевою адміністрацією чи органами самоврядування, розгорнути волонтерську діяльність на користь співтовариства, розробляти певні соціальні проекти.

Кроки, що допоможуть розробити успішний проект

Крок I. Визначення проблем, специфічних для дітей та молоді вашої громади.

У першу чергу група старшокласників має вирішити, які проблеми певного міста (села) більше всього стосуються дітей та молоді. Варто поцікавитися і зібрати якомога більше інформації про проблеми певного населеного пункту. Використовуйте запропоновані нижче поради для проведення обговорення у групі:

- ❖ складіть список не більше ніж із десяти проблем;
- ❖ задля більшої достовірності вибору можете провести інтерв'ю з друзями, сім'єю, сусідами, а також проглянути газети й інші джерела інформації з приводу встановлених проблем;
- ❖ після обговорення проголосуйте за кожну проблему і зупиніться на 3-4 проблемах, що набрали найбільшу кількість голосів.

Крок II. Збір інформації про проблему, яка вирішуватиметься групою.

Нижче наводяться джерела інформації, які можуть бути використаними. Старшокласники знайомляться й обговорюють запропонований список, потім можуть доповнити його іншими джерелами, які група вважає важливими, і виключити ті, які не вважають необхідними. Учні вирішують, до яких джерел звертатимуться. Кожна дослідницька група (2-3 чол.) повинна буде зібрати інформацію з одного зі встановлених групою джерел.

Приклади джерел інформації: бібліотеки, редакції газет, викладачі й учені, юристи, місцеві громадські організації та групи за інтересами, органи місцевої державної адміністрації і самоврядування, відомості з мережі Інтернет.

Крок III. Пояснення проблеми.

Цей крок вимагає виконання наступних завдань.

А. Написання резюме проблеми. Для цього аналізується матеріал, зібраний дослідницькими групами. Варто також подумати над наступними питаннями:

- ❖ Наскільки серйозною є ця проблема для дітей та молоді вашої громади? А для всього суспільства? Наскільки вона є характерною для інших регіонів?
- ❖ Чому цю проблему необхідно вирішувати?
- ❖ Яких основних осіб, груп і організацій стосується ця проблема?
- ❖ Хто відповідає за вирішення проблеми на місцевому рівні? Що вони роблять для вирішення проблеми?

Б. Відображення проблеми графічно. Це можуть бути карти, графіки, фотографії, карикатури, заголовки статей, інші зображення. Зображення можуть належати джерелам, з яких підлітки зібрали інформацію, або створені ними самими.

Крок IV. Розвиток плану дій.

Під час цього кроку старшокласники мають розробити і обґрунтувати план дій, прийнятий всією групою. Доцільною є розробка стратегії залучення членів громади і участі у вирішенні проблеми відповідальних осіб.

План дій повинен включати конкретні кроки, які слід зробити для вирішення проблеми. Зрозуміло, він може бути простим або складним, включати тільки одну дію або декілька етапів, продовжуватися одну годину або місяці!

Ця частина повинна включати опис, обґрунтування і мотивацію всієї роботи із запропонованого плану дій. Зокрема учні мають описати:

- ❖ як, на думку групи, ці дії допомогатимуть вирішенню проблеми якнайкращим способом;
- ❖ переваги і недоліки вибраних дій;
- ❖ з якими установами, організаціями, агентствами, органами місцевої державної адміністрації, відповідальними за вирішення проблеми, слід співпрацювати для виконання запропонованого плану дій? Як і чому?

Коли встановлено план дій, дуже важливо визначити період, за який цей захід буде реалізований, і особу, відповідальну за її виконання. Наприклад:

№	Назва заходів	Період	Відповідальний
1.	Встановлення шкільної радіостанції	1-31 жовтня	Влад Сидоренко, Марина Троценко, вся група
2.	Проведення радіоєфірів під час перерв та після занять	листопад-грудень	Ольга Ткачук, Максим Дегтяр за участю учнів

Крок V. Визначення очікуваних результатів.

Цей крок допоможе краще зрозуміти, чого хочуть досягти і що хочуть зробити учасники місцевої ініціативної групи в результаті проекту.

Після складання плану дій учні мають поговорити про результати, яких вони хочуть досягти на кінець кожної акції, маючи на увазі і осіб, які скористаються цією діяльністю. Результати можуть бути двох типів.

Кількісні результати повинні бути дуже конкретними, щоб їх можна було виміряти. Наприклад: в результаті підключення 4 комп'ютерів до Інтернету, які

працюватимуть 6 годин в день, 6 днів на тиждень, за тиждень і відповідно за місяць зможуть скористатися Інтернетом 140/560 підлітків та молодих людей з нашого села (кожен зможе користуватися комп'ютером 1 годину в день).

Якісні результати покажуть вплив цієї діяльності на користувачів і зміни, які відбудуться. Наприклад: ці молоді люди матимуть доступ до новітньої інформації в мережі Інтернет, що дозволить їм збагатити знання, сформувати у себе навички користування комп'ютером і реалізувати своє право на інформацію.

Ця частина повинна включати наступне:

1. Складається таблиця, в яку вписуються всі заходи з плану дій (крок IV);
2. Напроти кожного заходу вводиться три рубрики: «Користувач», «Кількісні результати» і «Якісні результати». В ці рубрики вписується напроти кожного заходу якомога більше результатів, яких розробники бажають досягти внаслідок проведення діяльності.

Таблиця може виглядати таким чином:

№	Назва діяльності	Користувачі	Кількісні показники	Якісні показники
1.	Придбання книг для шкільної бібліотеки	Викладачі, учні, батьки	Буде придбано 100 книг з різних галузей знань	Учні зможуть пізнати себе, навчатися керувати своїми відчуттями, оберігатися від ВІЛ/СНІДу і ІПСП, спілкуватися з однолітками, організувати вільний час.

Крок VI. Визначення кошторису (вартості) проекту.

Під час цього кроку потрібно визначити матеріальні і фінансові ресурси, які має в своєму розпорядженні ініціативна група, підрахувати бюджет проекту, а також встановити можливі джерела фінансування. Щоб скласти реальний бюджет, потрібно знати в першу чергу заходи і необхідні матеріали.

При складанні кошторису потрібно знати реальні ціни і встановити, які з матеріалів, що потребують розробники, можна отримати безкоштовно (наприклад, ймовірно, від міської/сільської ради можна отримати аркуші паперу формату А-4, на яких малюватимуть діти, котрі не відвідують дитячий садочок). Для складання бюджету доцільно використовувати наступну схему, в яку включають діяльність і категорії витрат, які передбачає ваш проект.

№	Назва заходу / діяльності і категорія	Одиниці міри	К-сть одиниць	Ціна одиниці	Всього, грн.	1 джерело надходжень	2 джерело надходжень	3 джерело надходжень
1	Заходи для дітей і молоді у вільний час							
	а) Футбольні м'ячі	шт.	3	120	360	240	120	
	б) Мотузки	м.	50	4	200		200	
	в) Папір А 4	пак.	2	30	60			60
	ВСЬОГО ПРОЕКТ:							

Крок VII. Написання проекту.

Результатом здійснення цього кроку буде написання проекту для вирішення проблеми. До цього етапу члени ініціативної групи вже добре вивчили проблему і запланували, що варто зробити, щоб повністю або частково вирішити її. Матеріали, які старшокласники розробили до цих пір, дуже допоможуть їм викласти і ввести всю попередню роботу у формуляр (аплікаційну форму) проекту, який місцева ініціативна група зможе представити владі чи спонсорам для вивчення.

РОЗДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ

РОБОЧА КАРТКА «СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУ»

1. Назва проекту

Заголовок повинен представити в декількох словах мету проекту або вирішення проблеми, яку належить розглянути. Наприклад: «Підлітки проти насильства в учнівському середовищі», «Діти та молодь проти торгівлі людьми» або «Створення робочих місць для молоді в місцевій громаді».

2. Обґрунтування проекту

Проект потрібно обґрунтувати. Для цього слід описати ситуацію, що існує в певний момент, у визначеному місці, в певний період. Цей опис повинен відповідати на наступні питання: у чому полягає суть піднятої проблеми, які її причини і наслідки, яких категорій людей це стосується, які наслідки невирішеності проблеми.

3. Мета та завдання проекту

Мета проекту полягає в прагненні отримати відповідь на запитання «Чого ми хочемо досягти?»

Завдання – це конкретні кроки, які необхідно зробити для досягнення мети. У міру виконання завдань відстань між існуючою ситуацією і успішним фіналом скорочується.

4. Результати проекту

У цьому розділі ви маєте описати, якими будуть результати вашого проекту, як зміниться ситуація унаслідок зроблених вами дій, яким ви бачите стан справ після ваших дій. Подумайте і сформулюйте результати якомога конкретніше.

5. Розвиток проекту

У цьому розділі ви маєте описати, якими будуть дії для вирішення проблеми, досягнення мети. Якщо існує декілька можливостей, розташуйте їх в хронологічному порядку. Щоб всі дії були виконані, призначте відповідальних за кожен з них і час, за який вони повинні бути виконані.

6. Оцінка проекту

У цьому розділі встановіть критерії оцінки проекту. Оцінити проект – це озна-

чає встановити, чи були виконані його завдання. Подумайте про способи оцінки, щоб встановити, чи вдалося вам виконати те, що намічалось.

7. Бюджет проекту

У цьому розділі вкажіть, які матеріальні і фінансові ресурси необхідні для реалізації запланованих дій. Дуже важливо точно встановити категорії витрат. Якщо можливо, то вкажіть, хто міг би фінансувати ваш проект.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ-УПОРЯДНИКІВ

<p>Бойчук Н.І. – викладач кафедри практичної психології Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка</p>	<p>Тема 2. Життя як цінність</p>
<p>Грінчук Н.М. – слухач Національної академії державного управління при Президентові України, тренер ВБО «Український фонд «Благополуччя дітей»</p>	<p>Тема 1. Життєві цінності Тема 6. Мій професійний вибір Тема 7. Моє працевлаштування</p>
<p>Зимівець Н.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Інституту психології та соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка</p>	<p>Тема 1. Життєві цінності</p>
<p>Лях Т.Л. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Інституту психології та соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка</p>	<p>Тема 4. Як протидіяти тиску / як сказати «ні»</p>
<p>Молочний В.В. – заступник директора з наукової роботи Комунального закладу освіти «Навчально-виховний комплекс № 138 «Загальноосвітній навчальний заклад I ступеня – гімназія» Дніпропетровської міської ради</p>	<p>Тема 5. Мій добробут Тема 8. Моє дозвілля</p>
<p>Москвіна Н.А. – практичний психолог Маріупольської гімназії №2</p>	<p>Тема 9. Суспільство і я</p>
<p>Петрович В.С. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Волинського національного університету імені Лесі Українки</p>	<p>Тема 5. Мій добробут Тема 9. Суспільство і я</p>
<p>Руда О.В. – начальник відділу Хмельницького обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді</p>	<p>Тема 4. Як протидіяти тиску / як сказати «ні»</p>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ-УПОРЯДНИКІВ

<p>Румак О.М. – головний спеціаліст відділу методичного забезпечення соціальної роботи Івано-Франківського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, практичний психолог</p>	<p>Тема 3. Як будувати стосунки з іншими</p>
<p>Цюман Т.П. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач науково-дослідної лабораторії розвитку дитини Інституту психології та соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка</p>	<p>Тема 2. Життя як цінність Тема 6. Мій професійний вибір</p>

НОТАТКИ

НОТАТКИ

Автори-упорядники: Бойчук Н.І., Грінчук Н.М., Зимівець Н.В., Лях Т.Л., Молочний В.В.,
Москвіна Н.А., Петрович В.С., Руда О.В., Румак О.М., Цюман Т.П.

Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція

9 клас

Наук. кер. та ред. І.Д. Звереві та Ж.В. Петрочко

Редактор: Рустамова О.В.

Видавництво: ФО-П Савісько І.С.

Для безкоштовного розповсюдження